

KOHTAAMISIA VANHUSSOSIAALITYÖSSÄ

Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja ikääntyneiden asiakkaiden välisistä keskusteluista

Anu Leinonen

Sosiaaligerontologian ja
yhteiskuntapolitiikan
pro gradu -tutkielma
Kevät 2000
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos
Jyväskylän yliopisto

SISÄLLYS

Tiivistelmä

1 MIKSI TUTKIN VANHUSSOSIAALITYÖN ASIAKAS- TILANTEITA?	2
2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI LÄHTÖKOHTANA	5
2.1 Kohti diskurssianalyysiä (DA)	7
2.2 Diskurssi käsitteenä	9
3 LÄHESTYMISTAPOJA IÄN TUTKIMISEEN	9
3.1 Laadullinen ikätutkimus	9
3.2 Ikäidentiteetti tutkimuksissa	11
4 TUTKIELMAN KULUSTA JA AINEISTON KERUUN VAIHEISTA	14
4.1 Asiakastilanteiden nauhoitukset	14
4.2 Sosiaalityöntekijöiden ja mimun välinen palautepalaveri	17
4.3 Puheareenoiden tunnistaminen aineistosta	19
5 TOIMIJOIDEN AKTIIVISUUS KESKUSTELUISSA	22
5.1 Maailma käsitteenä	23
5.2 Maailmojen neuvoteltava luonne	24
6 SOSIAALITYÖN MAAILMOJEN RAKENTUMINEN	26
6.1 Sosiaalityön ulkoinen konteksti	26
6.2 Tilanteessa luotu ja löydetty konteksti	28
6.3 Ydinkäsitteiden havainnollistaminen	31
7 KESKUSTELUA VANHUSPALVELUISTA JA -ETUUKSISTA	32
7.1 Tavoiteorientoinut sosiaalityöpuhe	32
7.2 Vakuuttelevaan puheeseen	40
8 PERHEVASTUUN PUHEAREENA	50
8.1 Laskeutuminen perhevastuun maailmoihin	50
8.2 Perhevastuun neuvottelua erilaisista elämäntilanteista	58
9 PUHE TERVEYDENTILASTA	64
9.1 Terveystila keskustelun aiheena	64
9.2 Terveyspuheen vastavuoroisuus sosiaalityön reunaehdoissa	66
9.3 Iän ja terveydentilan yhteys?	72

10 AREENANA MENNEISYYS	77
<i>10.1 Menneisyyspuhe keskustelussa</i>	77
<i>10.2 Menneisyyspuheen vastavuoroisuus sosiaalityön reunaehdoissa</i>	80
11 VANHUSSOSIAALITYÖN MAAILMAT	90
<i>11.1 Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan maailmat keskusteluissa</i>	90
<i>11.2 Ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön erityispiirteitä</i>	93
12 PÄÄTELMÄT IKÄ- JA VANHUSSOSIAALITYÖN KÄYTÄNTÖJEN TUTKIMUKSEN KANNALTA	99
LÄHTEET	106
LIITTEET	112

KOHTAAMISIA VANHUSSOSIAALITYÖSSÄ

Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja ikääntyneiden asiakkaiden välisistä keskusteluista

Anu Leinonen

Sosiaaligerontologian ja yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma

Kevät 2000

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

111 sivua & 2 liitettä

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen lähtökohta on ollut sosiaalinen konstruktionismi. Sen mukaan ilmiöt rakentuvat vuorovaikutuksessa ja ovat jatkuvan neuvottelun alaisia. Maailma on epävakaa ja vain osittain hallittavissa oleva. Tutkimuksen tarkoitus oli tarkastella iän ja iäkkään asiakkaan arjen läsnäoloa sosiaalityön keskusteluissa. Se kertoo ikääntyneiden arkipäivästä vanhussosiaalityön reunaehdoissa. Tutkimusta varten äänitettiin kymmenen sosiaalityöntekijän ja 65 vuotta täyttäneen asiakkaan keskustelua Kyllön terveyskeskussairaalassa ja Keljon vanhainkodissa. Tarkempaan analyysiin valittiin viisi tapaamista, joista yksi koostuu saman asiakkaan kahdesta eri keskustelusta. Aineistoa käsitellään diskurssianalyttisesti keskittyen vuorovaikutuksessa kielen kautta rakennettuihin merkityksiin. Asiakastilanteiden sisäinen konteksti eli toimintayhteys luodaan vuorovaikutuksen kautta. Ulkoinen konteksti, esimerkiksi kaupungin vanhuspolitiikan linjaukset, on paikannettavissa tilanteen ulkopuolelta. Sen sijaan sisäinen konteksti luodaan ja löydetään tilanteessa osapuolten puheesta.

Puheareenan käsitteellä viitataan diskurssin- ja kehyksenomaiseen keskusteluteemaan. Osapuolet liikkuvat neljällä eri areenalla, mutta jokaisessa keskustelussa ei puhuttu kaikista teemoista. Ne muodostettiin kaikkien kymmenen keskustelun perusteella ja ne on nimetty 1) vanhuspalveluiden ja -etuuksien, 2) perhepuheiden, 3) terveydentilan ja 4) menneisyyden areenoiksi. Tutkimuksen keskiössä on maailmojen neuvottelun tarkastelu erilaisilla puheareenoilla. Osapuolet ovat aktiivisia toimijoita. Asiakkaille muotoutuvat maailmat kuvaavat tietylle ikäryhmälle neuvoteltavia arjen merkityksiä. Sosiaalityöntekijän lähtökohta tilanteessa on aina enemmän tai vähemmän ammatillinen. Ikääntyneen arjen tavoitteet kohtaavat sosiaalityöntekijän ammatilliset tavoitteet. Koska tilanteissa puhutaan iäkkään ihmisen elämästä, saavat arjen maailmat merkityksensä vanhuuden, toimintakyvyn ja elämänkulun konstruoitumisesta. Yksittäisissä tilanteissa syntyvät maailmat eivät kuitenkaan ole irrallisia vaan linkittyvät toisiinsa. Tutkimusraportin lopussa tiivistetään kullekin henkilölle oma maailma. Ne ovat ikään kuin hegemonisia maailmoja. Samalla jokainen keskustelu lokeroituu löyhästi tiettyyn puheareenaan. Asiakastilanteet tarjoavat myös mahdollisuuden vertailla erilaisien ihmisten maailmoja tietyllä puheareenalla.

Nauhoitusten teon jälkeen sosiaalityöntekijöiden kanssa pidetyssä palautepalaverissa tarkoituksena oli saada aikaan dialogia muodostetuista puheareenoista ja sitä kautta uusia ideoita analyysin jatkamiselle. Palaverissa käytiin myös keskustelua vanhussosiaalityön luonteesta verrattuna muuhun sosiaalityöhön, mutta ei muisteltu yksittäisiä tilanteita.

Avainsanat: Sosiaalinen konstruktionismi, diskurssianalyysi, sosiaalityö, vanhukset, ikä, vuorovaikutus, asiakastyö

1 MIKSI TUTKIN VANHUSSOSIAALITYÖN ASIAKASTILANTEITA?

Kiinnostukseni ikääntyneiden parissa tehtävään sosiaalityöhön johti minut tutkimaan vanhussosiaalityön asiakaskeskusteluja. Omien harjoittelukokemuksieni innoittamana aloin miettiä iän vaikutusta asiakastilanteiden kulkuun. Koska olen kiinnostunut nimenomaan vanhuksista, on lähtökohtanani ollut sosiaalityöntekijän ja asiakkaan, joka voi olla useita vuosikymmeniä vanhempi, tapaaminen. Iän vaikutus vanhussosiaalityön asiakastilanteissa on laaja kysymys ja sitä voisi lähestyä monesta lähtökohdasta ja monin erilaisin menetelmin. Menetelmävalintojani ja lähestymistapaani pyrin selittämään ja perustelemaan kautta tämän tutkimusraportin. Omien valintojen ja oman paikan perusteleminen on tämäntyyppisessä tutkimusotteessa olennaista, sillä suuntauksia on monia ja töitä yhtä monenlaisia kuin tekijöitäkin. Menetelmävalintani eli diskurssianalyysi sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja sovelluksia (Jokinen ym. 1993, 17).

Tavoitteenani on ollut päästä käsiksi asiakkaan iän läsnäoloon keskustelutilanteissa. Tilanteissa ei puhuta iästä suoraan. En siis tutki suoranaista ikäpuhetta, johon haastattelun hankittu aineisto johtaisi (ks. esim. Taylor 1992; Nikander 1995b). Teen myös pesäeroa niihin sosiolingvistisiin tutkimuksiin, joissa kiinnitetään huomio kielen rakenteeseen ja ominaispiirteisiin sekä kielen muunteluun. Ikää ja vanhuutta käsittelevissä tutkimuksissa on muun muassa laskettu kipeiden paljastusten määriä vanhusten puheesta ja tarkkailtu nuorten reaktioita noihin paljastuksiin kokeellisissa tilanteissa (ks. mm. Collins & Gould 1994). Tässä tutkimuksessa ei paneuduta myöskään tarkasti puheen intonaatioihin liittyvän ns. baby-talkin erittelyyn, vaikka sosiaalityöntekijän puheen äidillisyyttä tuonkin esille (ks. mm. Grainger 1993, 252-253; Yläne-Mc-Ewen 1999, 435).

Sosiolingvistiikka on lingvistiikan haara, joka tutkii niitä kielen ja kielten ominaisuuksia, joita selitettäessä viitataan kielen ulkoisiin sosiaalisiin tekijöihin (Downes 1984, 15). Pirkko Nuolijärven (1990b) mukaan variaatiotutkimus ei anna viitteitä siitä, millaisia sosiaalisia normeja ja sääntöjä vuorovaikutustilanteet nostavat esille. Keskustelunkulun kulttuurisen puolen esille tuominen vaatii taustamuuttujien hylkäämistä ja keskustelun tarkastelua kierros kierrokselta yhä yksityiskohtaisemmin. (Emt. 120.) Keskustelu on itsessäänkin instituutio (Peräkylä 1997, 179). Kaikki saman kulttuurin sisällä

käytävät keskustelut sisältävät samoja sääntöjä, joiden paino vain vaihtelee kulloisenkin tilanteen mukaan (Nuolijärvi 1990a, 56). Puheen sekventiaalinen tarkastelu on keskusteluanalyysin (KA) lähtökohta. Itse en tällaiseen tarkkuuteen pyri, mutta KA:n perusteet lähestyvät omaa sovellutustani diskurssianalyysistä. Hyödynnän myös sosiolingvistiikan käsitteitä aineistoa käsitellessäni. Tarkastelen sen piirissä tehtyjä tutkimuksia ja niiden havaintoja omaa analyysiani tukevana. Nämä tutkimukset kiinnittävät huomionsa siihen prosessiin, joka ikääntyneiden ja heidän puhekumppaniensa välillä käydään toisin kuin kvantitatiiviset kielen muunteluun paneutuvat tutkimukset (Taylor 1992, 493).

Päätarkoitukseksi on aineistoon syventymisen kautta muotoutunut pyrkimys eritellä niitä *maailmoja*, joita tilanteissa kehittyy ja joihin osapuolet virittyvät. Asiakas ja työntekijä toimivat aina määrättyssä mielessä omissa maailmoissaan, jotka rakentuvat vuorovaikutuksen kuluessa.

Koska tutkimus on nimenomaan ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön tarkastelua, on tavoitteena esitellä vanhussosiaalityön erityisyyttä. Vanhusasiakkuuden erityisyys perustuu Simo Koskisen (1994b, 5) mukaan 1.) vanhuuteen uniikkina elämänvaiheena sekä 2.) biologisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin vanhenemisprosesseihin. Vanhusten parissa tehtävä sosiaalityö ei perinteisesti ole ollut kovin arvostettu erikoistumisala (emt. 4). Myös tähän keskusteluun haluan omalta osaltani osallistua tuomalla näkyville vanhussosiaalityön arkipäivää. Sosiaalityöntekijä kohtaa vanhan ihmisen elämismaailman ja arkielämän, joka määrittyy pitkästä elämäkokemuksesta ja yksilöllisestä vanhenemisprosessista (Koskinen 1994a, 67-68).

Työni on myös yhteiskuntapolitiikan opinnäytetyö ja tavoitteenani on kertoa käytännön vanhussosiaalityöstä. Keskittymien tilanteisiin yhteiskuntapoliittisessa opinnäytetyössä voi tuntua oudolta, mutta kuten Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (1995, 23) toteavat, sosiaalityön ratkaisut syntyvät usein tilanteissa kahden ihmisen kohdatessa toisensa. Tutkimuksen tarkoitus on kurkistaa noiden tapaamisten rajojen taakse. Vaikka suoranaisten pyrkimykseni ei ole tutkia asiakkuutta ja asiakkaille tilanteessa neuvoteltuja ongelmanratkaisuja vaan ikääntyneen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhdetta, sivuan myös näitä kysymyksiä. Tutkimus kurkistaa iäkkäiden ihmisten arkipäivään asiakastilanteiden kautta sosiaalityön reunaehdoissa.

Myös itselläni on oma maailma, joka on rakentunut opiskelijana, kulttuurini jäsenenä, nuorena ihmisenä ja kirjallisuutta lukiessani. Lauri Rauhalan (1983) ihmiskäsitys on pluralistinen: Ihminen on monen osa-alueen muodostama kokonaisuus. Orgaaninen viittaa materiaaliseen ja fyysiseen, tajunnallinen ihmisen kokemusmaailmaan. Situaatio-naalinen on ihmisen sosiaalista puolta eli ihmisen suhteita ympäröivään maailmaan. Tämä tutkimus painottuu jälkimmäiseen osa-alueeseen, kun ajattelen sen tuottamaa ihmiskuvaa. Vaikka minua, sosiaalityöntekijää ja asiakasta ympäröi kutakin oma maailmamme jo tullessamme tilanteeseen ja jotka vaikuttavat väistämättä siihen, mitä teemme ja miten tulkitsemme asioita, syntyy tilanteessa kuitenkin jotakin ainutlaatuista, jota voi kutsua sosiaalisen todellisuuden rakentumiseksi sillä nimenomaisella hetkellä.

Lähtökohtaani tutustuessa olen käyttänyt paljon sosiaalipsykologista kirjallisuutta, sillä diskurssianalyysistä ja sosiaalisesta konstruktionismista kirjoitetut artikkelit ja tutkimusraportit johtavat usein sosiaalipsykologiaan (esim. Suoninen 1997; Nikander 1997). Myös sosiaalityön alalla diskurssianalyysi vei minut Tampereen yliopiston julkaisujen pariin (mm. Jokinen & Juhila 1996; Suoninen 1997). Etnometodologia on suomalaisessa tutkimuksessa rinnastettu sosiaaliseen konstruktionismiin ja diskurssianalyysiin (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 26). Sen periaatteiden ehkä laajahkoakin esittelyä tässä tutkimuksessa puoltaa tuntekseni siitä, että etnometodologia, kehysanalyysi ja etnometodologiasta kehitelty keskustelunanalyysi liikkuvat samojen kysymysten ja samojen ongelmien äärellä. Näistä etnometodologian ja kehysanalyysin yhdistäminen peräköylä-mäiseen (1990) tapaan on mielestäni kiehtovaa.

Asetin pro gradulleni työnimen Iän ja sukupolven välittyminen sosiaalityöntekijän ja ikääntyneen asiakkaan välisestä keskustelusta. Tavoitteena on asiakkaan arjen neuvottelullisen luonteen tarkastelu yksittäisissä tilanteissa. Tähän liittyy vanhempiin kohortteihin liitettyjen ikämerkkien (mm. Coupland, Coupland, Giles 1991, 58-59) tarkastelu vanhussosiaalityön kontekstissa. Pyrkimyksenä on täsmentää vanhussosiaalityön asiakastilanteiden osapuolten erilaisia lähtökohtia ja päämääriä. Asiakas puhuu elämän- ja samalla ikätilanteestaan, mutta työntekijän lähtökohta tilanteessa on aina enemmän tai vähemmän ammatillinen. Tutkimusongelmaa rajaa näkökulmani. Vanhan ihmisen elämää ja arkea rakennetaan tilanteessa ja vuorovaikutuksessa.

Tutkimusraportin alkuosa koostuu teoreettis-metodologisesta pohdiskelusta. Tämän jälkeen siirryn aineiston hankintaan ja sen alkukuvaukseen. Luvussa viisi esittelen tässä tutkimuksessa käyttämäni maailmakäsitettä sekä maailmojen neuvoteltavaa luonnetta. Luku kuusi käsittelee sosiaalityön konteksteja. Raportin toisessa osassa (luvut 7-11) analysoin aineistoa ja esittelen tulokseni. Samalla kun teen matkaa asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden kanssa, tarkastelen kirjallisuuden kautta institutionaalista puhetta ja puheareenoiden teemoja sekä tuon esille aikaisempia tutkimuksia liittyen sukupolvien väliseen ja ammatilliseen vuorovaikutukseen. Lopussa palaan vielä vanhussosiaalityön erityispiirteisiin ja pyrin pohtimaan tutkimukseni merkitystä niin ikätutkimuksen kuin sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksenkin kannalta.

2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI LÄHTÖKOHTANA

Kun aloin tutustua sosiaaliseen konstruktionismiin sekä sen sukulaisismeihin ja liittymäkohtiin, viidakko tuntui loputtomalta. Koin aikamoista hämmennystä ja turhautuneisuuttakin. Nytemmin alkuhämmennys on taantunut sen tosiasian omaksumiseksi, että viidakossakin on löydettävä oma polkunsu katkoen ja karsien ylimääräistä ja etsien niitä juonteita, jotka tuntuvat läheisimmiltä.

John Shotterin (1990) mukaan modernin ajan ihanne kaiken kattavasta ja kaiken tietävästä tieteestä on tullut tiensä päähän. Moderni tiedonihanne katsoi, että maailma näyttäätyy kaikille samanlaisena ja että empiiriset menetelmät ovat objektiivisiä. Positivistinen tutkimustraditio siis katsoo, että tiedonmuodostustapahtuma on erillinen osa tutkimaansa sosiaalista todellisuutta. Sen sijaan postmoderni tiedonkäsitte on kiinnostunut näiden vuorovaikutussuhteesta. (Wahlström 1992, 30-31.)

Konstruktionismin yleinen peruseriaate on, että tieto muotoutuu ja välittyy sosiaalisissa prosesseissa. Ilmiöiden peruseriurien pohtiminen on tavallaan turhaa, koska ilmiöitä voidaan pitää alati sosiaalisesti muokkautuvina. Täten myös tieteellinen tieto on sosiaalisesti muokkautuvaa. Tiedon tuotanto ei ole jäljentämistä vaan sen tuottamista. (Aittola & Raiskila 1995, 226-229.)

Sosiaalisesta konstruktionismista on olemassa monenlaisia näkökulmia ja siihen suhtaudutaan niin sanotusti väljemmin ja tiukemmin. Esitellessään kirjasarjaansa, jonka on tarkoitus johdattaa yleisö lähestymistavan sisään, John Shotter ja Kenneth J. Gergen toteavat, että näkökulmaa yhdistävä lanka on ajatus ihmisten, heidän kokemustensa ja tieteellisen tiedon tuottamisesta ihmisyhteisössä ja että nuo edellä mainitut seikat uusinavat kyseistä yhteisöä (Shotter 1993).

Jaber F. Gubrium (1992) mukaan kvalitatiivisen otteen voima piilee sen kyvyssä ottaa huomioon ja hyväksyä todellisuuden rakentumisen tilanteittainen luonne. Tutkimushenkilö voi vastata eri tilanteessa samaan kysymykseen eri tavoin kuin toisessa. Samoin tutkijan luomat kysymyksenasettelut ovat tilanteittaisia. Ne ovat tutkijan kannanottoja tutkimaansa ilmiöön. (Emt. 581-582.) Ajatus lähestyy jo sosiaalisen konstruktionismin periaatteita, mutta mielestäni ero syntyy siitä, että konstruktionismi ottaa tilanteessa määrittyvän toiminnan lähtökohdaksi kun taas yleinen kvalitatiivinen tutkimus pitää, tai sen pitäisi pitää, sitä tutkimukseen vaikuttavana tosiasiana.

Kuulemani esimerkki eräästä tutkimusprojektista todistaa omalta osaltaan sosiaalisen konstruktionismin mielekkyyttä: Tutkimushenkilöille oli jätetty kyselylomake kotiin. He saivat täyttää sen joko kotonaan tai tuoda sen mukanaan laboratoriotutkimuksiin, jossa tutkimussihteeri täyttäisi sen heidän kanssaan. Eräs rouva ei ollut muistanut, oliko hän lähettänyt lomakkeen postissa tutkijoille. Hän ja tutkimussihteeri päättivät täyttää lomakkeen laboratoriomittausten yhteydessä. Myöhemmin tutkimussihteeri sai kotiin jaetun lomakkeen rouvalta postitse. Hänen yllätyksekseen kotiin jaetussa lomakkeessa rouva myönsi tupakoivansa enemmän kuin mitä haastattelussa oli kertonut.

Konstruktionistinen katsantokanta voidaan asettaa vastakohtaksi kuvailevalle katsantokannalle. Tarinakirja on metafora tieteelle, joka ajattelee tuottavansa totuuksia, jotka ovat jossakin. Sen sijaan konstruktionismi painottaa sitä, että tiede voi hakea vastausta kysymykseen, miten jokin on rakentunut jossakin. Tieteellisessä työssä ei ole mitään erikoista verrattuna arkielämään, sillä tieteelliset aikaansaannokset ovat ihmisten välisiä tuotteita. Toisaalta on kuitenkin tunnistettava, että tiede toimii erilaisissa kulttuureissa. (Potter 1996, 36-37.)

Laboratoriossa tehtävät mittaukset ja niiden tuloksista tehtävät johtopäätökset esimerkiksi vertailtaessa ikäkohortteja kertovat omaa kieltään vanhenemisestä. Tieteen eri kulttuurit eivät saa olla toisiaan poissulkevia. Suuret laboratoriotutkimukset pitkäaikaistutkimuksina seuloivat ja kertovat muutoksista eri kohorteissa. Tutkimani asiakastilanne ei ehkä suoraan kerro vanhenemisen yleisistä merkityksistä eikä varsinaisesti ikääntymisestä. Sen sijaan se tuo esille ikääntyneen ja sosiaalityöntekijän välisen keskusteluprosessin, jossa ikä on läsnä. Vaikka kyse olisi tietyistä asiakastilanteesta, on samanlaisia iän läsnäolon merkkejä myös muissa asiakastilanteissa.

Tutkijan ja tutkittavan ilmiön raja ei siis ole selvä, vaan ne ovat vuorovaikutuksellisessa suhteessa. John Shotter (1993) toteaa, että tietomme ei ole vain havaitsemista ja löytämistä vaan tuntemista ja tekemistä. Aivan kuten hyvä johtaja ei voi johtaa menestyvää yritystään osallistumatta itse hyvän ilmapiirin luomiseen, ei tieteen tekijä voi havainnoida ja tutkia maailmaa osallistumatta itse sen tekemiseen. (Emt. 156-157.)

Shotterin mukaan (1993, 158) tutkija ei ole vain tiedon kerääjä ja ulkopuolinen todellisuuden vangitsija vaan tulkitsija, jonka tutkimustuotos syntyy yhteistyössä (*joint action*) tutkittavien kanssa. Toinen lähtökohta sosiaalisessa konstruktionismissa on, että asiat saavat merkityksen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa kielen avulla. Vaikka meillä on omia käsityksiä siitä, mitä jotkin asiat tai käsitteet pitävät sisällään, on ne luotu ja luodaan yhä uudelleen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Yksilön persoonallisen toiminnan nähdään muodostuvan niissä keskustelukäytännöissä, jotka ihmiset keskenään toteuttavat. Teolla tai toiminnalla ei voi olla ominaislaatua kontekstista erillään, eikä kontekstilla ole itsenäistä olemassaoloa tapahtuman ulkopuolella. (Wahlström 1992, 31-33.) Tilanne on aina ainutlaatuinen kontekstinsa sisällä ja sosiaalinen todellisuus muodostuu noista ainutlaatuisista tilanteista.

2.1 Kohti diskurssianalyysiä (DA)

Sosiaalinen konstruktionismi liittyy postmoderniin tapaan tarkastella tietoa. Kontekstualismi, johon palaan luvussa kuusi, ja diskurssianalyysi ovat läheistä sukua sosiaaliselle konstruktionismille samoin kuin etnometodologia ja kehysanalyysi. Niitä ei oikeastaan voi olla käsittelemättä rinnakkain. Kyse onkin lähestymistavoista ja väljistä viitekehyksistä, jotka muotoutuvat erilaisiksi aina kulloisenkin tutkimusaineiston mukaan. Dis-

kurssianalyysi suomalaisine sovelluksineen tuntuu kuitenkin tarjoavan enemmän työkaluja empiirisen aineiston tutkimiseen kuin teoreettisemmin suuntautuneet näkökulmat eli sosiaalinen konstruktionismi ja kontekstualismi. Eero Suoninen (1997, 12) toteaa puolestaan, että sosiaalipsykologian klassiset teoriat eivät ole tarjonneet hänelle metodisia työkaluja vaan sen sijaan sitä ovat tehneet juuri diskurssianalyysi, etnometodologia ja siitä syntynyt keskustelunanalyysi sekä sosiaalinen konstruktionismi.

Diskurssianalyysi on kielen tutkimusta sosiaalisen todellisuuden välittäjänä. Sosiaalinen todellisuus tuotetaan ja muokataan ihmisten välisissä keskusteluissa (Berger & Luckmann 1995). Täten kieltä ja puhetta tarkastelemalla voi päästä käsiksi niihin määrittelyihin, joita ihmiset vuorovaikutustilanteissaan asioista tekevät. Tutkitaan siis merkityksenantoja tutkittavien lähtökohdista, kuten kvalitatiivisessa tutkimuksessa on aina pyrkimyksenä. Jonathan Potterin ja Margaret Wetherellin (1987, 3) mukaan kieli saa asiat tapahtumaan ja se luo sosiaalista vuorovaikutusta ja erilaisia sosiaalisia maailmoja.

Tutkiessaan luonnollista puhetta vuorovaikutustoimintana, diskurssianalyysi tekee näkyväksi jokapäiväisessä elämässämme ilmiöille antamiamme merkityssisältöjä. Tutkijan ilmiöistä tekemien ennakkomäärittelyjen on tarkoitus jäädä tutkimuksessa paitsioon. Loppujen lopuksi tutkimus on kuitenkin aina tulkintaa ja tulkintojen tulkintaa. Tommi Hoikkalan (1987, 175) sanoin tutkimuksen aikana esiin saatavat merkitykset eivät ole yhtä kuin tilanteen alkuperäiset merkitykset. Tulkinnan ketju lähtee liikkeelle tutkimushenkilön omista tulkinnoista päätyen raportin mahdollisen lukijan tulkintaan. Tutkija myös avaa ilmiöstä keskustelun jatkoaineksia. Tutkijan välittämä kuvaus on yksi konstruktio kyseessä olevasta ilmiöstä. Myös oma tarkoitukseni on herättää ajatuksia ja innostaa muitakin tutkailemaan vanhussosiaaliryöön maailmoja.

Diskurssianalyysissä kieltä ei tarkastella todellisuuden suorana heijastumana eikä myöskään yksittäisten toimijoiden päiden sisältä kumpuavana tietona. Merkitykset rakentuvat osana sosiaalisia käytäntöjä ja yhteen kietoutuvat todellisuuden kanssa. (Potter & Wetherell 1992, 62; Fairglough 1992, 65-66.) Diskurssianalyytikko tutkii usein vuorovaikutusta ja tuossa vuorovaikutuksessa syntyviä merkityksiä. Hän ei kiellä mm. ikäsyryjinnän olemassaoloa vaan tutkii, miten se ilmenee ja rakentuu puheessa.

2.2 Diskurssi käsitteenä

Diskurssi on mitä tahansa puhuttua tai kirjoitettua tekstiä ja siis konkreettista kielenkäyttöä. Ero kielentutkijoihin syntyy siitä, että diskurssianalytikot eivät ole kiinnostuneita diskursseista sinänsä, vaan sosiaalisen maailman ilmiöistä, joita diskursseissa rakentuu. (Potter & Wetherell 1987, 7.) Yleistäen voi sanoa, että sosiologit ovat kiinnostuneita tekstin tai puheen sisällöstä ja lingvistit muodosta. Foucaultille (1972) diskurssi on teoreettisempi käsite. Se on yhteydessä tietokäsitteeseen eli siihen, miten diskurssit synnyttävät, muokkaavat ja välittävät tietoa. (Luukka 1995, 45 ja 48.) Omassa työssäni tukeudun enemmän niin sanottuun Loughborough'n koulukuntaan (Potterin ja Wetherellin käsitys). Brittiläinen diskurssianalyttinen sosiaalipsykologia jakaantuu karkeasti edellä mainittuun sekä Manchesterin koulukuntaan, joka taas ymmärtää diskurssin käsitteen foucaultlaisittain. Käytännön tutkimuksissa koulukuntajaot sekoittuvat (Nikander 1997, 411) ja niin tapahtuu omassanikin.

Diskurssianalyysissä puhutaan merkityssysteemeiden kirjosta, jotka ovat rinnakkaisia tai kilpailevia (Fairclough 1992, 64). Koska puheareenani ovat lähinnä teemoittelun tulosta, enkä ole lähtenyt paikantamaan laajemmasta kulttuurisesta taustasta löydettyjä diskursseja yksittäisistä tilanteista (vrt. esim. Jokinen & Juhila 1996), puhun vain varovaisesti merkityssysteemeiden kirjosta. Jokinen, Juhila ja Suoninen määrittelevät diskurssit ja tulkintarepertoarit (1993, 27) verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat todellisuutta. Minun huomioni on puhujissa eli toimijoissa ja heidän neuvottelemisensa maailmoissa. Puheareenan rinnastan vain osittain diskurssin käsitteeseen.

3 LÄHESTYMISTAPOJA IÄN TUTKIMISEEN

3.1 Laadullinen ikätutkimus

Kvalitatiivisten menetelmien merkitys sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa on kasvanut. Jaber F Gubrium (1992) mukaan määrällisen tutkimuksen joissain yhteyksissä

saama suurempi tieteellinen arvostus on nurinkurista. Hänen mukaansa on väärin, että usein teoriassa on tarkoitettu vain hypoteesien testausta ja empiirinen on asetettu synonyymiksi kokeelliselle. Gubrium mukaan kvalitatiivisen tutkimusotteen peruslähtökohtana on antaa tilaa tutkimushenkilöiden subjektiivisille kokemuksille. (Emt. 581-582.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen taikasanaksi on muodostunut merkitys ja kysymys siitä, mitä merkityksiä tutkittavalle ilmiölle annetaan. Dale J. Jaffe & Eleanor M. Miller (1994) toteavat, että luomalla merkityksiä ihmiset pyrkivät tekemään todellisuudestaan järkevää ja hallittavaa. Merkityksiä luodaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. (Emt. 53.) Samalla ihminen on kuitenkin yksilö, joka suhteuttaa itseään muihin.

Kysymys kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen eroista liittyy lopulta yleistettävyyden ongelmaan. Jaber F. Gubrium (1992, 581-582) toteaa, että kvalitatiivinen ikäkausitutkimus etsii vanhenemisen merkitystä, sen eroja paikasta ja ajasta toiseen siirtäessä sekä siinä ilmeneviä yleistymiä. Voi sanoa, että on nurinkurista puhua yleistettävyydestä vanhenemistutkimuksessa. Kun otetaan huomioon käsite kokemuksellisesta vanhenemisestä, voi todeta, että sen elementtejä haettaessa niiden yleistäminen koko vanhusväestöön on loukkaus tätä ikäryhmää kohtaan. Kokemuksellista vanhenemistä on ryhdytty tutkimaan, koska on haluttu päästä irti yksioikoisesta vanhuskuvasta.

Kuitenkaan pelkkä vanhuuden yksilöllisen kokemisen toistelu ei vie tutkijaa pitkälle. Kun lähtökohtana on ikääntymisen sosiaalinen rakentuminen, on kyse näkökulma- ja menetelmävalinnoista. Sosiaalitieteiden ikäkausitutkimus pitää näkökulmana vanhenemisen sosiaalista luonnetta. Iälle annettavia määrityksiä luodaan ihmisten ja ihmisen ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Täten myös yksilölliset kokemukset kertovat jotain yleistä vanhenemisestä. Tässäkin yhteydessä voi puhua laadullisen tutkimuksen yleistettävyyksivaatimuksen korvaamisesta sovellettavuuden ja totuusarvon vaatimuksilla (Lincoln & Guba 1985). Voi kysyä, mitä tehty tutkimus voisi kertoa toisesta kohteesta ilman, että sen vaaditaan kertovan siitä samat asiat. Pyrkimyksenä on kertoa tutkimuskohteesta totuudenmukaista tietoa, mutta samalla ymmärtää, että toisessa yhteydessä tuo tieto ei ehkä pädekään. Gubrium (1992, 581-582) kysymys sosiaalisen todellisuuden tilanteittaisen rakentamisen oikeutuksesta on mielenkiintoinen. Hän

kysyy, miksi tutkittavat eivät saisi rakentaa maailmaansa jatkuvasti uudestaan, kun tutkijat sitä kuitenkin tekevät uusilla nimityksillään ja käsitteillään.

Dale J. Jaffe ja Eleanor M. Miller (1994) moittivat sosiaaligerontologeja merkityksannon väheksymisestä vanhustenhoitoa koskevissa tutkimuksessa. Heidän mukaansa tutkittavilta ei kysytä, mitä esimerkiksi sairaus heille merkitsee. Tutkijan omat pelot ja ajatukset asettavat lähtömerkityksen sairaudelle. Vasta tämän jälkeen on tutkittavien vuoro. (Emt. 57-60.) Moitteen voi laajentaa koskemaan ikätutkimusta yleisemminkin. Vanhukilta ei todella kysytä, mitä ikä, ikääntyminen, vanhuus ja vanheneminen heille merkitsevät. Kun tutkija laatii kyselylomakkeen tai teemahaastattelukysymyksiä, hän samalla määrittelee omasta puolestaan, mitä vanhuus on. Jos näitä kysymyksiä ei oteta tutkimusprosessissa huomioon, ei tutkittava pääse sanomaan, mitä olisi hyvä tietää ja miten olisi tiedettävä. Lähestymistapani vuoksi en itsekään ole kysynyt vanhuksilta itseltään, joten tekemäni tulkinnat ovat edellä mainitun arvioinnin kohteita.

3.2 Ikäidentiteetti tutkimuksissa

Perinteisten identiteetti- ja minuuskäsitysten perusoletuksena on, että ikä ja sukupuoli määräävät minuutemme kokonaisuuden, jolloin ne ovat ikään kuin taustamuuttujia laadullisessa tutkimuksessakin. Diskursiivinen näkökulma lähtee ajatuksesta, että vuorovaikutuksen aikana me luomme itsellemme ja toisille ikämääräytyneitä identiteettejä. (Coupland & Coupland 1994, 8.) Itsestä annettu kuva vaihtelee tilanteittain ja eri ihmisten läsnäollessa sekä vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Henkilön ikäidentiteettiä tarkastellaan tilanteessa muotoutuvana. Pyrkimyksenä ei ole saada selville ihmisen lopullista kokonaisidentiteettiä sukupolvensa ja ikäryhmänsä edustajana. Lähestymistapa siis poikkeaa kognitiivis-individualistisesta tavasta ymmärtää identiteetti yksilön sisäisenä ominaisuutena (Nikander 1995a, 17).

Ikäidentiteettiä voi lähteä tavoittelemaan haastattelun kautta. Tällöin haastattelijan rooli haastateltavan ikäidentiteetin muovaamisessa otetaan huomioon. Hän on tasavertainen suhteessa haastateltavaan. Pirjo Nikanderin (1995a, 1999) tutkimuksissa puheenaiheet ovat liittyneet ikään. Haastattelija ottaa esille kysymyksiä, jotka johdattavat haastateltavan puhumaan iästään. Ryhmähaastattelututkimuksessa (1995a) Nikander lähestyy ikää subjektiposition (Davies & Harré 1990) käsitteen kautta. Ikääntyneet naiset neuvottele-

vat itselleen ja toisilleen positioita. Keskustelun aikana eräs nainen määrittyi raihnai-seksi. Toisaalta hän heti tämän position rakentamisen jälkeen siirtyy nauraen kertomaan junassa tapaamastaan leskimiehestä, jonka kanssa oli alkanut puhella. Naiset eivät mää- rity keskustelussa pelkästään yksipuolisesti ”vanhan” kategoriaan kuuluviksi. Naisten ikäidentiteetit liittyvät keskusteltavan tilanteen ja siihen sisältyvän toiminnan kriteerei- hin. Aamuinen bussista myöhästyminen huonon näön takia toimii todisteena raihnaisen naisen identiteetille.

Virpi Yläne Mc-Ewen (1999) on tutkinut ikäidentiteetin tuottamista matkatoimisto- keskusteluissa. Keskustelun aikana tehdään näkyväksi käsityksiä ikääntyneistä matkus- tajina. Vanhoille suunniteltujen valmismatkojen oletukset ikäryhmän lomaharrastuksista ohjaavat keskustelua tuoden esille työntekijöiden roolin oman instituutionsa edustajina. Yläne-Mc- Ewenin tutkimassa tapauksessa neuvotellaan myös työntekijöiden ikää pu- heen liikkeessä eri ikäryhmien elämäntavoissa.

Karen L. Henwood (1993) on tutkinut äiti-tytär suhteita syvähaastattelujen kautta. Hän oli tarkkaillut naisten tuottamia identiteettejä suhteessa äitiinsä tai vastaavasti tyttäreen- sä. Haastattelija oli kysellyt nimenomaan perhesuhteista. Tutkija oli löytänyt erityisiä identiteettiä esiintuovia merkkejä sukupolvien välisistä suhteista. Hän oli hakenut hei- dän kielestään niitä kulttuurisia ja aikaan sidottuja merkityksiä, joita äiti-tytär -suhde sisältää. Tämä tutkimus oli pyrkinyt myös tuomaan esille tutkittavien omaa kokemusta asioista. Se oli pyrkinyt pääsemään sisään tutkittavien fenomenologiseen maailmaan. Tutkimus eroaa mielestäni niistä töistä, joissa tavoitteena on määritellä tilanneidenti- teettejä toimijoiden kautta. Diskursiivisen tutkimuksen kenttä on siis hyvin laaja ja rajat tuntuvat olevan veteen piirrettyjä viivoja. Yhteistä on miten-kysymysten esittäminen aineistolle.

Manchesterin koulukunnan diskurssikäsitteiden (ks. luku 2.2) mukaan keskeistä on ole- massa olevien kulttuuristen, ideologisten ja alistavien merkityssysteemien esiin nos- taminen. Huomio kohdistuu noiden diskurssien käytännön tapoihin osallistumiseen. Näkemystä on kritisoitu siitä, että se ymmärtää diskurssit esineen kaltaisina ja yksittäi- sistä toimijoista erillisinä. (Nikander 1995b, 11; 1997, 411.) Ikää ja sen rakentumista erilaisten diskurssien kautta voi tarkastella tällaisina yleisinä konstruktoina. Sosiaalige- rontologiset teoriat irtaantumisesta, aktiivisuudesta tai jatkuvuudesta ovat tieteen luomia

diskursseja hyvästä vanhenemisestä (vrt. Nikander 1995a, 25-26). Keski-ikäisiä naisia haastatellessaan Nikander (1997, 411; 1999) on pyrkinyt yhdistämään mikrotason tarkastelun laajempiin iän ja ikääntymisen taustalla oleviin ideologioihin. Haastateltavan puhetta tarkastellaan suhteessa kulttuurisiin ikänormeihin ja moraalikäytäntöihin. Analyysi ottaa huomioon tilannetekijät sekä kulttuuriset ideologiat.

Bryan C. Taylorin (1992, 495) mukaan keskustelu on areena, jolla toimijat luovat, pitävät yllä ja muuttavat identiteettejään. Ikäidentiteetin muotoutumisen eri puolia tutkiesseen Taylor on kiinnittänyt huomiota vanhuudenheikkouden (*frailty*) rakentumiseen keskusteluissa. Se on hänen mukaansa kehys, jonka kautta ikääntyvän ihmisen identiteettiä muokataan ja muovataan. Esimerkiksi ikääntyneen kertomus nykyisestä tilastaan ja sen vertaaminen nuoruusvuosien kuntoon on merkki tällaisesta identiteetin rakentamisesta.

Taylor (1994) kirjoittaa kommunikaatiotutkimukseen yhdistetyn frailty-tutkimuksen kolmesta suuntauksesta, joita ovat funktionaalinen, tulkinnallinen sekä kriittinen. Funktionalistisessa suuntauksessa (esim. F. Dittman-Kohli 1990) vanhuudenheikkous on syy, joka vaikuttaa kommunikaatioon tai se on teema, josta puhutaan ja jonka kautta ihminen nivoo iän mukanaan tuomat muutokset identiteettiinsä (Taylor, emt. 188). Tämän katsannon mukaan vanhuudenheikkoutta voidaan tutkia itsearvioiden ja havainnoinnin kautta ja se sisältää usein numeerista mittaamista (Taylor 1994, 188 Andersonin 1987 mukaan).

Frailty-tutkimuksen tulkinnallinen suuntaus nojaa fenomenologiaan, hermeneutiikkaan, etnometodologiaan, eksistentialismiin ja symboliseen interaktionismiin. Tämä näkemys hylkää positivistisen näkemyksen ikääntyneiden luokittelemisesta tietynlaisiksi vuorovaikuttajiksi ja katsoo, että kokemus ja tieto vanhuudenheikkoudesta on tulos vuorovaikutuksesta, johon ihminen jatkuvasti osallistuu. Ikääntyneen ihmisen identiteetti ei ole järjestelmällisesti elämän eri vaiheiden kautta rakentuva vaan epälineaarinen. Vanhuudenheikkous on jotakin muutakin kuin mitattavissa olevaa. Sen olemukseen kuuluu väliaikaisuus ja prosessimaisuus. (Taylor 1994, 189, 192 ja 196.)

Nikolas Coupland, Justine Coupland ja Karen Grainger ovat (1991, 205) ovat eräässä tutkimuksessaan tarkkailleet vanhuksen puhetta toisaalta toiselle vanhalle sekä toisaalta

nuorelle puhekumppanille. Mayn kuva itsestään rakentuu aivan erilaiseksi, kun puhekumppani vaihtuu. Kun May keskustelee ikäisensä kanssa, hänen elämästään väritty myönteinen ja elämävoittoinen kuva. Nuoren Jennyn puhekumppanina olleessaan hän näyttäytyy elämänsä eläneenä vanhuuden uhrina vaivoineen ja sairauksineen. Yliempaattisella puheellaan Jenny vielä ruokkii kyseistä vanhuskuvaa. (Taylor, emt. 195; Giles ym. 1992, 288-289.)

Kriittinen katsantokanta näkee vanhuudenheikkouden olevan kielen kautta tutkittavissa oleva kulttuurissamme syntynyt ja siinä uusiutuva rakenne, jota sekä vanhukset itse, me nuoremmat että vanhustyön ammattilaiset ylläpidämme ja määrittelemme uudelleen. Modernisoituva yhteiskunta ja sitä seuraava postmodernismi erilaisine ilmiöineen on muokannut vanhuskuvaa. Kriittinen suuntaus painottaa, että ymmärtääkseen kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa esiintyviä ikäkonstruktioita, on oltava tietoinen kulttuurisista, poliittisista ja historiallisista ikäkategoriisista yms. Kriittinen näkemys palauttaa vanhuudenheikkouden ruumiiseen, mutta katsoo sen kuitenkin olevan kielellinen rakenne, sillä kokemus siitä on kuvattavissa vain kielen avulla. Ruumis on erillinen sisäisestä itsestä (*self*), joka on historiallisesti muotoutunut. (Taylor, emt. 197-202.)

4 TUTKIELMAN KULUSTA JA AINEISTON KERUUN VAIHEISTA

4.1 Asiakastilanteiden nauhoitukset

Aloitin urakkani tutkielman parissa loppusyksystä 1998. Tiedustelin Kyllön terveyskeskussairaalaista, Keljon vanhainkodista sekä myös Keski-Suomen keskussairaalaista mahdollisuutta nauhoittaa asiakaskeskusteluja. Aluksi otin yhteyttä käytännön sosiaalityöntekijöihin. Jokaisesta paikasta sain myönteisen vastaanoton, mutta päätin ryhtyä tekemään tutkimusta vain Keljossa ja Kyllössä. Tiesin, ettei aineistoni tulisi olemaan määrällisesti suuri, joten ajattelin, että keskittyminen kaupungin toimipaikkoihin auttaisi urakan hallinnassa.¹ Ennen joulua 1998 tein kaupungin kanssa sopimuksen, jossa sitou-

¹ ”Terveyskeskussairaalan tehtävänä on jyvaskyläläisten kuntoutus-, tutkimus- ja sairaanhoito silloin, kun potilaan tila ei edellytä erikoisairaanhoidoa.” Sairaalassa annetaan sekä lyhyt- että pitkäaikaishoitoa. Osa

duin vaitiolovelvollisuuteen sekä siihen, että tulevaa aineistoa käytetään vain tutkimustarkoituksiin (liite 1). Keljon vanhainkodin johtajalta, Kyllön tk-sairaalan ylilääkäriltä sekä tutkimukseen osallistuvilta sosiaalityöntekijöiltä minulla on suulliset luvat. Jo alussa sovin sosiaalityöntekijöiden kanssa nauhoitusten teon jälkeen pidettävästä palautekeskustelunomaisesta ryhmähaastattelusta. Asiakkailta kysyin luvan nauhoitukseen ennen keskustelua sosiaalityöntekijän läsnäollessa. Yksikään asiakas ei kieltäytynyt. Ylipäänsä niin suullisten kuin virallistenkin lupien saaminen sujui vaikeuksitta. Tähän vaikutti ehkä se, että erään sosiaalityön käytännön harjoittelujakson ansiosta tunsin etukäteen osan tutkimukseeni osallistuneista työntekijöistä.

Tutkimustani varten keräsin kymmenen sosiaalityöntekijän ja ikääntyneen asiakkaan välistä keskustelua. Lyhin keskustelu kesti noin viisi minuuttia ja pisin noin 70 minuuttia. Asiakkaiden valintakriteerinä oli yli 65 vuoden ikä. Asiakkaista kolme oli miehiä ja kuusi naisia. Nauhoitukseen osallistui neljä sosiaalityötä tekevää henkilöä. Keljon ja Kyllön vanhussosiaalityön tiimiin kuuluu viisi käytännön työntekijää, mutta yksi työntekijä ei nauhoitusten teon aikaan tehnyt juuri lainkaan asiakastyötä. Tämän tiimin kanssa pidin palaverin 15.1., jolloin kerroin tutkimuksestani ja sovimme aikataulusta. Ensimmäiset nauhoitukset tein 28.1.1999 jatkaen niitä 2.2 ja 5.2. Yhden nauhoituksen tein pari viikkoa myöhemmin. Asiakkaille annoin tapaamisen päättymisen jälkeen yhteystietoni, jotta he voisivat soittaa, mikäli heillä tai omaisilla olisi kysyttävää. Yhtään puhelinsoittoa en ole saanut.

Keljosta sain nauhalle vain yhden tilanteen, sillä siellä asiakastilanteet tulevat ja menevät päivän mittaan aika yllättäenkin, joten varsinaista ajanvarausta ei tehdä. Koska tarkoitus oli nauhoittaa nimenomaan asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välisiä keskusteluja, esimerkiksi asiakkaan omaisen ja sosiaalityöntekijän väliset keskustelut jäivät pois. Asiakkaan käsitteen olisi voinut määritellä myös niin, että se olisi kattanut vanhuksen omaiset. Kävin sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustelua siitä, että voisin nauhoittaa tilanteita, joissa omaiset keskustelevat hoitomaksuista. Keljossa kävin keskus-

sairaansijoista käytetään loma- ja vuorohoitopaikkoina, jolloin omaishoitajille annetaan mahdollisuus lepoon ja omien asioiden hoitamiseen. Nämä potilaat hoidetaan pääosin Vuoristosairaalassa, jossa en tehnyt nauhoituksia. (Vanhemman ihmisen palveluopas, 1999) Keljon vanhainkoti tarjoaa pitkäaikaishoitoa silloin, kun vanhus ei enää selviydy kotona tai palveluasunnossa. Siellä on erillisiä osastoja demensiaa sairastaville. Omaishoitajien tueksi vanhainkotiin on perustettu dementiapäiväpaikkoja sekä lyhytaikashoidon (lah) paikkoja. Keljossa toimii ryhmäkoti, joka on tarkoitettu niille, jotka tarvitsevat apua jokapäiväisissä toiminnoissaan, mutta eivät laitoshoidoa. (Vanhusten palvelukodit –esite.)

telua myös ryhmäkodin vanhusten ja työntekijän välisten ryhmäpalaverien nauhoituksesta. Ryhmätilanteet jäivät pois näkökulman rajauksen takia.

Etukäteen siis tiesin, että nauhoitukset keskittyisivät Kyllöön ja vielä päiväsairaalaan², koska siellä on varsinainen vastaanottoaika. Tk-sairaalan osastoille menosta sovin etukäteen. Myös siellä tilanteet tulevat ja menevät päivän mittaan, joten nauhoitukset olivat aina enemmän tai vähemmän minulle suunniteltuja. Tämä vaikutti luonnollisesti keskustelujen kulkuun. Useimmiten myös asiakkaat tiesivät etukäteen, että olin tulossa.

Nauhoitustilanne poikkeaa aina normaalista ja pyrin huomioimaan tämän myöhemmin tilanteita analysoidessani. Halusin itse mennä esittelemään tutkimukseni kaikille siihen osallistuville, joten fyysisesti tilanteeseen mukaan jääminen tuntui luontevalta. Tarkoitus ei ollut kuitenkaan tarkkailla keskustelijoiden toimintaa. Ehdotin poistumistani työntekijöille, mutta hekin pitivät läsnäoloani itsestäänselvyytenä. Sillä, että istuin tai seisoin huoneessa, oli varmasti vaikutuksensa. Vaikka olisin poistunut huoneesta, olisin ollut tilanteessa läsnä tutkijana ja opiskelijana. Nauhuri olisi edustanut minua. Tilanteissa asiakkaat näkivät minut ja joskus katseemme kohtasivat. Työntekijä oli usein selin minuun päin.

Tietoisuus tutkimuksesta vaikutti varmasti niin sosiaalityöntekijöiden kuin asiakkaidenkin puheisiin, esimerkiksi sanavalintoihin. Se saattoi vaikuttaa muun muassa keskustelunaloituksiin: [Transkriptiomerkit s. 20.]

(Aa. Ote 1 r. 1-5)

1. ->S: Artolan rouva (.) >te (.) viime viikon torstaina pyysitte aikaa, että haluatte keskustella, mutta sillo (.) sillo (.) oli kaikkea muuta siinä niin paljon ja ku ne tuli vasta iltapäivällä, niin ei keritty sitte yhdessä
2. A: /Niiin
3. S: Keskustella (.) että sovittiin, että nyt tavataan ni
4. A: /Jooo
5. S: Niin kertositteko, että mikä teillä (.) on asia

Rouva Artolan (Aa) ja Taina Sepän tapaamisessa aloitus on mielestäni hyvin muodollinen ja kuin johdantoa tutkijalle. Keskustelunpätjän alkuun olen merkinnyt kyseisen

² ”Terveyskeskussairaalan yhteydessä toimiva päiväsairaala tarjoaa moniammatillista tutkimusta, hoitoa ja kuntoutusta potilaille silloin, kun ympärivuorokautinen hoito ei ole välttämätöntä eikä tutkimus tai hoito ole mahdollista tavallisella lääkärin vastaanotolla.” Potilaille tehdään kokonaisvaltainen toimintakyvyn arviointi. Yleensä hoitotaksot kestävät pari kuukautta ja niiden tarkoituksena on ennaltaehkäistä hoidon tarpeen lisääntymistä. (Päiväsairaala-esite.)

keskustelun tunnistetiedot. Keskustelut on aakkostettu ja otteet sekä repliikit numeroitu juoksevasti keskustelukohtaisesti.

(C. Ote 1 r.1-3)

1. ->S: No (.) joo (.) tuota minä monesti niinku tässä tuun juttelemaan >muutenkin ku kun kun
2. A: Ni
3. S: Ajatellaan kotialähtöä ja jos tuntuu että tarvii siellä palveluja ja tämmösiä tuki tukitoimia, nin tuota minä sitte monesti jututan ja minä oon sen teijän pojallekki soittanu tuossa

Rouva Aittorinteen (C) ja Saima Similän tapaamisessa sosiaalityöntekijän selitys on kuin jatkoa tutkimusluvan pyytämiselle. Sosiaalityöntekijä käy juttelemassa ”muutenkin”.

Kysyessäni palautekeskustelussa sosiaalityöntekijöiden mielipidettä nauhurin vaikutuksesta, he totesivat, ettei se häirinnyt heitä itseään ja että heidän mielestään se ei häirinnyt heidän asiakkaitansakaan. Eräs sosiaalityöntekijä kiinnitti huomiota rouvaan, joka keskustelun aikana naputti pitkän tovin kepillään pöytään. Tämä oli hänen mielestään merkki nauhurin läsnäolon unohtamisesta. Rouva unohti, että kepin koputus voi peittää äänen nauhallalla, vaikka sosiaalityöntekijän mukaan hän tämän asian tiesi. Tarkkaillessani tutkimushenkilöideni reaktioita nauhuriin, voin todeta, että asiakastilanteissa se todellakin tuntui unohtuvan. Sen sijaan ryhmäkeskustelussa nauhurin asettaminen keskelle pyöreää pöytää taisi tuoda ilmapiiriin jännitystä ja ehkä kangistikin turhaa työntekijöiden kieliä.

4.2 Sosiaalityöntekijöiden ja minun välinen palautepalaveri

Nauhoitusten teon jälkeen ja niitä alustavasti käsiteltyäni kokoontuimme sosiaalityöntekijöiden kanssa Keljon vanhainkodilla. Tämä tapahtui maaliskuun loppupuolella. Kerroin sen hetkisistä aineistonanalyysikokeilustani (liite 2) ja pyysin kommentteja niihin. Paikalla olivat kaikki neljä nauhoituksiin osallistunutta työntekijää. Viides työntekijä tuli paikalle keskustelun aikana.

Keskustelun idea oli, että se olisi eräänlaista dialogista tulkintaa. Koen, että tutkimukseni on kautta linjan ollut dialogia erilaisten ihmisten kanssa, jotka ovat lukeneet tai joille olen kertonut tutkimuksestani. Oma ja tutkimukseni maailma on rakentunut näiden kommenttien myötä.

Ryhmäkeskustelua nimenomaan dialogisen tulkinnan välineenä on käytetty ilmeisen vähän. Ainakaan kirjallisuutta siitä on vaikea löytää. Toki ryhmähaastattelu on aina tietynlaista dialogista tulkintaa. Leena Syrjälän ja Merja Nummisen (1988, 105) mukaan ryhmähaastattelun ominaisuuksiin kuuluu, että puheenaiheet on suunniteltava, mutta keskustelun kuluessa ne muovautuvat valinnan ja tulkinnan sekä ryhmän ottamien aiheiden mukaan. Terveystieteiden ja sosiaalityön terapeuttisissa perhepalavereissa sekä moniammatillisissa työryhmissä menetelmä on tuttu, mutta tutkimuksen teossa se tavoitteellisena menetelmänä lienee harvinaisempi. Itse olen tutustunut ideaan Tarja Heimon tutkimusta lukiessani. Heino (1997) on tutkinut neljän tapauksen kautta lastensuojelun asiakkuuden määrittymisen prosessia. Dialoginen tulkinta oli toteutunut keskusteluissa sosiaalityöntekijöiden kanssa. Niissä tutkija oli antanut työntekijöille mahdollisuuden kommentoida tutkijan tekemiä tulkintoja ja valintoja. Keskustelujen oli ollut tarkoitus tuottaa paitsi faktatietoa myös yhteistä tulkintaa. (Emt. 7 ja 100.)

Oma tarkoitukseni ei ollut järjestää ryhmähaastattelua vaan nimenomaan ryhmäkeskustelu. Tarkoitus ei ollut muistella tapauksia. Kyse oli vajaan tunnin mittaisesta tuokiosta, jossa ei päässyt kovin syvälle. Halusin myös koota sosiaalityöntekijät yhteen ja tavallaan poistua kentältä tällä tavoin. Syrjälän ja Nummisen (1988, 104-105) mukaan ryhmäkeskusteluissa tavoitellaan oivaltamista ja ymmärtämistä sekä uusia ideoita. Tämä oli tavoitteeni oman tutkimukseni kannalta ja myös sosiaalityöntekijöiden työn kannalta. Tarkoitus oli tarjota sosiaalityöntekijöille mahdollisuus kertoa hampaankoloon jääneitä asioita. Lisäksi keskustelimme yleisesti vanhussosiaalityöstä, sen merkityksestä, eroista ja yhtäläisyyksistä suhteessa muuhun sosiaalityöhön.

Ryhmäkeskustelusta saamaani aineistoa käsittelen lähinnä sisällön kannalta. Pyrin esittelemään ne tulkinnat, joita sosiaalityöntekijät hahmottelemistani käsitteistä tekivät. Nuo tulkinnat ovat taas puolestaan vaikuttaneet omiin jatkotulkintoihini. Ryhmäkeskustelu toimii myös kanavana tarkastella tutkimukseni kentällä saamaa vastaanottoa. Vaikka keskustelu oli lyhyt ja siihen vaikutti kokemattomuuteni haastattelijana, ehdimme rakentaa tilanteesta vanhussosiaalityön merkityksiä.

4.3 Puheareenoiden tunnistaminen aineistosta

Totesin varsin pian, että nauhoituksia on liikaa ottaen huomioon Eero Suonisenkin toteamus (1997, 28), että on parempi sanoa vähästä paljon kuin paljosta vähän. Aivan aluksi luovuin tilanteiden videoinnista. Tämä on supistanut kysymyksenasettelua.

Tarkempaan analyysiin olen pudottanut tapausten määrän puoleen. Mukana on viisi asiakastapaamista, joista yksi koostuu samojen henkilöiden kahtena eri päivänä tapahtuneista kohtaamisista. Anselm Srauss (1987, 38-39, Rostilan 1997, 96 mukaan) puhuu teoreettisesta otoksesta. Halusin saada mukaan edustavia tapauksia niistä teemoista ja seikoista, joita heti aineistoa kokonaisuutena lukiessani tiedostin. Tapausten karsiminen tuntui jopa helpolta sen jälkeen kun olin löytänyt tutkimukseni pääjuonen eli maailmojen kohtaamisten tarkastelun. Kaksi tilannetta syrjäytin sillä perusteella, että mielestäni ne olivat liikaa minua varten järjestettyjä. Yhdessä tapauksessa asiakas oli sekavahkonoloinen eikä mielestäni tarpeeksi ymmärtänyt, että kyseessä oli tutkimustilanne. Loput kaksi poistin käsittelystä sen takia, että halusin kuvaavia tilanteita. Minun on myös tunnustettava, että haluan olla lojaali sosiaalityöntekijöille ja ottaa mukaan mahdollisimman monta keskustelua.

Tilanteiden luonnollisuuden vaatimuksesta luistaminen saattaisi tuottaa lisäarvoa analyysille. Ovathan nekin merkityksiä tuottavia tapahtumia. Hannele Forsberg (1994, 32) käsittelee selvästi tutkijalle tuotettua asiakastilannetta poikkeavana tapauksena, jolle on mahdollista löytää oma logiikkansa ja selityksensä verrattuna ns. luonnollisiin tilanteisiin.

Lopulliseen analyysiin mukaan otettujen asiakkaiden syntymävuosikymmenet ovat 1900-luvun loppu (Rouva Aapanen/B), 1910-luvun alku (Rouva Aittorinne/C), 1920-luvun alku (Rouva Artola/Aa; Ab), 1930-luvun alku (Rouva Aro/E) ja 1930-luvun alku (Aatos/D), joten ikäjakauma on varsin tasainen ja nuorimman ja vanhimman välillä on ikäeroa peräti 25 vuotta. Aatoksen kanssa sosiaalityöntekijä oli tehnyt sinunkaupat jo aamulla, joten minäkin rohkenen sinutella häntä. Kysyin myös sosiaalityöntekijöiden syntymävuodet, mutta mielestäni riittää, että totean heidän olevan 40-50 -vuotiaita naisia.

Aluksi siis luin ja kuuntelin aineistoa kokonaisuudessaan. Pysin transkriptoimaan keskustelut mahdollisimman sanatarkasti merkiten keskustelijoiden ”joot” ja muut ”hymistelyt”. Pitkien puheenvuorojen aikana tyydyin vain kirjoittamaan itselleni muistiin, että toinen oli myönnellyt aktiivisesti tms. Mikäli ”joo” ympärillä oli pitemmät tauot, merkitsin sen omaksi repliikikseen. Merkitsin myös taukoja, äänenpainoja päällekkäin puhumista ja joitakin mielestäni merkittäviä puheen ominaisuuksia [esim. ((kii-rehtien)) tai ((nauraen))]. Käytännössä pyrin pitämään huolen lähinnä siitä, että äänenpainotukset ja pitkät tauot tulivat merkityiksi. Henkilöiden, paikkakuntien, teiden, kauppojen yms. nimet olen muuttanut tai poistanut. Olen tehnyt tutkimushenkilöiden puheenvuoroihin myös muita heidän tunnistamistaan vaikeuttavia muutoksia. *Jälkeenpäin* olen pilkkuttanut puheenvuoroja luettavuuden parantamiseksi.

Taulukko 1. Lista käyttämästäni transkriptiomerkeistä:

<p><u>alleviivaus</u> = sanaa tai lausetta painotetaan <i>kursiivi</i> = hiljainen ääni (.) = pieni tauko (..) = pitempi tauko (...)= pitkäkö tauko / = repliikki alkaa kesken toisen puhujan repliikin *= korkea ääni ->= merkityksellinen kohta ((oma kommentti))</p>
--

Analyysi perustuu etupäässä litteroidun tekstin lukemiseen, mutta palasin ääninauhojen erityiskohtiin myöhemminkin, jolloin puheen ominaisuudet tarkentuivat. Keskusteluja lukiessani ja kuunnellessani aloin hahmottaa sisältöteemoja. Niissä puhuttiin vanhuspalveluista ja –etuuksista, terveystarkastuksista, jaksamisesta, elämäntilasta ja lapsista. Muodostin neljä ryhmää, jotka sittemmin olen nimennyt puheareenoiksi. Sosiaalityöntekijöille pitämäni palaverin (liite 2) jälkeen ovat käsitteet vielä saaneet uusia muotoja. Sisällöltään ne ovat pääpiirteissään samat. Areenoiden muodostuksessa on tietenkin vaikuttanut kaikki kokemani, kuulemani ja lukemani tieto ikääntyneistä ja sosiaalityöstä.

Taulukko 2. Keskusteluista tunnistetut puheareenat sekä lyhyt perustelu.

Puheareena	Perustelu
1. Vanhuspalvelut ja -etuudet	Keskustelutilanteissa käydään neuvotteluja asiakkaan mahdollisuudesta tai halukkuudesta päästä tai joutua vanhainkotiin, palvelukotiin, hoitotuen, taksikortin tai muun vanhuksille suunnatun palvelun tai etuuden piiriin. Vanhussosiaalityön reunaehto huomioiden tämä on ns. pääareena.
2. Perhe: lapset ja lastenlapset -> perhevastuu	Keskustelutilanteet ovat perhevastuusuhteiden määrittelyä. Kyse on siitä, millaisen aseman asiakkaan lapset tilanteissa saavat, kun on puhe asiakkaan hyvinvoinnista ja arkielämän sujumisesta.
3. Terveydentila	Tilanteissa keskustellaan paljon asiakkaan terveydentilasta, sairaalaympäristössähän ollaan. Kuitenkaan tilanteisiin ei olla tultu keskustelemaan nimenomaan terveydentilasta vaan sosiaalityön piiriin kuuluvista asioista.
4. Menneisyys ja omaelämäkerrallisuus	Asiakkaiden puheissa on aika paljon tarinaa omasta elämästä, lapsuudesta ja menneisiin aikoihin liittyvistä tapahtumista. Asiakkaat puhuvat aika-kausista, joita sosiaalityöntekijä ei ole elänyt. Kuitenkin menneisyyskin rakennetaan nykyisyydessä.

Sosiaalityöntekijöiden kanssa pitämässäni palaverissa kuulin, että asiakaskeskustelut liikkuvat muodostamillani puheareenoilla yleensäkin: ”Kyllähän nää tietenkin niinku itselle on sillä lailla sisällä nää asiat, että tää jaottelu, mutta näitä ei oo niinku nostanu esiin, niinku ajatustasolle erikseen.” Tämä palaute on rohkaissut minua pitämään kiinni juuri näistä puheareenoista. Voi olla, että jos palaveri olisi pidetty myöhemmin, olisivat puheareenat hieman toisenlaisia. Puheteemat herättivät palaverissä keskustelua, mutta pitkäkestoisempi ja tavoitteellisempi ryhmätapaaminen olisi ehkä johtanut muuhunkin kuin niiden olemassaolon todisteluun.

Palaverin tärkeä anti oli vanhussosiaalityön käsitteen löytyminen. Itse olin jatkuvasti käyttänyt gerontologisen sosiaalityön käsitettä. Terveyskeskussairaalan ylilääkäri puhui puhelinkeskustelussamme geriatrisesta sosiaalityöstä, jonka Simo Koskinen (1994b, 4) määrittelee gerontologista sosiaalityön käsitettä suppeammaksi. Geriatriinen viittaa sairaalassa tehtävään sosiaalityöhön. Käytännön sosiaalityöntekijät eivät näitä käsitteitä käytä. Sitä vastoin he olivat juuri pohtineet vanhussosiaalityön käsitettä. Kun kuulin tuon käsitteen, ymmärsin, että olin elänyt omassa maailmassani lukien käsitteitä suoraan kirjoista. Toisaalta vanhussosiaalityö ei ole ehkä täysin oikea termi tässä yhteydessä. Nuorin asiakkaista on 67-vuotias eli elää paremminkin myöhäistä keski-ikänsä. Vanhusbarometri 1998 mukaan vain 30 % haastatelluista, jotka olivat 65-vuotta täyttäneitä, katsoi, että yli 80-vuotiaita voi kutsua vanhuksiksi.

5 TOIMIJOIDEN AKTIIVISUUS KESKUSTELUISSA

Diskurssianalyysin ominaisuuksiin kuuluu huomion kiinnittäminen toimijoihin. Diskurssianalyysissä kielen käytön tutkimuksella ei pyritä pääsemään käsiksi tutkimushenkilön pään sisäisiin ajatuksiin. Kiinnostus kohdistuu minän rakentamisen prosesseihin, ei sen essentiaaliseen olemukseen (Potter & Wetherell 1987, 95-115). Peräkylä (1990, 12) ilmaisee asian toteamalla, että ihmisen puhetta ja tekoja ei tarkastella heidän yksiyteisistä tunteistaan ja ajatuksistaan käsin vaan ajatellaan, että niillä on omat julkiset ja sosiaaliset lainalaisuutensa. Vaikka ihmiset puheessaan painottaisivat joitakin minän puoliaan, saattavat muutkin puolet vilahdella puheessa. Erilaiset minät voidaan nähdä vaihtelevina roolipositioina. (Jokinen ym. 1993, 38.)

”Identiteetin, subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteet kuvaavat DA:ssa erilaisia toimijaulottuvuuksia.” Identiteetit muotoutuvat omanlaisikseen kussakin diskurssissa tai tulkintarepertoaarissa. Esimerkiksi veistä kädessään pitävä henkilö voi eri konteksteissa määrittyä murhaajaksi, kirurgiksi tai keittäjäksi. (Jokinen ym. 1993, 39.) Tilanteessa määrittyvää toimintaa tutkittaessa on siis käytetty subjektiposition käsitettä. Sillä viitataan toiminnan rajoituksiin eli siihen, että tietyssä tilanteessa kaikki positiot eivät ole mahdollisia (Wetherell & Potter 1992, 78). Sosiaalityöntekijä–asiakas –suhde voi olla hyvin stabilisoitunut, toinen auttaa ja toinen on autettava. Subjektiposition käsitteellä on viitattu myös toimijan aseman vaihteluihin samassakin tilanteessa. Diskurssin käyttäjän käsitettä on puolestaan käytetty, kun halutaan tuoda esille tilanteessa vaikuttavan yksilön toiminnallisempi puoli. Ihminen voi puhua itsestään varsin ristiriitaisilla tavoilla. (Jokinen ym. 1993, 39.) Käyttämällä erilaisia diskursseja, voi puhuja säilyttää kasvonsa. Lapselle nalkuttaminen voi toisessa diskurssissa johtaa vastuuntuntoisen vanhemman positioon ja toisessa lapsen itsenäisyyttä riistävän vanhemman positioon. (Silverman 1994, 122.)

Richard Buttnyn (1993, 162-165) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä keskustelussa on kyse institutionaalisista identiteeteistä. Nämä eivät kuitenkaan ole suoraviivaisia ja jähmeitä rooleja vaan voivat hienontua vuorovaikutuksen kuluessa. Asiakas voi olla alistuva tai oikeuksiaan vaativa ja sosiaalityöntekijä puolestaan normeja tiukasti noudattava tai hölläkätisempi (ks. esim. Rostila 1990, 259-263). Instituonaalis-

ten identiteettien lisäksi kohtaamisessa voi rakentua tilanteittaisia identiteettejä, joita ei voi suoraan johtaa institutionaalista kontekstista. Näitä voivat olla mm. sairas, kuntoutettava, nuori tai alkoholisti. (Jokinen 1995, 128.)

Koska keskustelut eivät ole ikäpuhetta eli en pyytänyt osapuolia keskustelemaan iästä tai vanhuudesta, olen pyrkinyt siihen, että en korosta tutkivani ikäidentiteettejä vaan toimijoiden maailmoja. Ne muotoutuvat sosiaalityön puheareenoiden kautta niiden ennakkoasemien puitteissa, joissa asiakas ja sosiaalityöntekijä elävät. Mielestäni nämä tilanteet ovat ikätutkimuksen kannalta antoisia siinä mielessä, että niitä ei ole järjestetty. Tutkittavat eivät ole yhtä latautuneita kertomaan iästä kuin esimerkiksi haastatteluissa tai varta vasten järjestetyissä sukupolvien välisissä tapaamisissa. Järjestettyjen tutkimustilanteiden vaara on, että ne uusintavat niitä stereotypioita, joita ne lähtevät tutkimaan. Näin voi tietenkin käydä myös tulkittaessa luonnollisia asiakastilanteita.

5.1 Maailma käsitteenä

Asiakkaan maailmalla tarkoitan tässä tutkimuksessa tietyllä puheareenalla koko ajan neuvoteltavaa arjen tilannetta. Väljästi ajatellen sitä voisi kutsua myös tilanteittaiseksi identiteetiksi tai tilanteittaiseksi positioksi. Verrattuna esimerkiksi Arja Jokisen (1995) tutkimukseen, jossa kuvaillaan tarkasti identiteetin neuvottelua keskustelun alusta sen loppuun, on lähtökohtani hieman erilainen. Maailmoiden erilaisia muotoja pyrin esittelemään erilaisten puheareenoiden kautta. Tietyllä areenallakin neuvoteltu maailma on hyvin muuntuvainen. Mahdolliset vastakkaisuudet syntyvät toimijoiden, eivät niinkään saman henkilön maailmojen välille. Keskittyminen muutamaaan puheareenaan sekä lopussa tekemäni tiivistäminen eli niin sanotun päämaailman tarkentaminen ei anna oikeutta aineiston rikkaudelle. Toisaalta keskittyminen mahdollistaa aineiston tehokkaamman käsittelyn. Lopussa tiivistämäni maailmat ovat hegemoniaan nousseita (vrt. Jokinen ym. 1996, 26 ja 43). Paitsi asiakkaalle muotoutuvaa maailmaa, tarkastelen siis myös sosiaalityöntekijän maailmaa. Sosiaalityöntekijän lähtökohta on aina ammatillinen ja sillä on vaikutuksensa maailman muotoutumisessa. Tilanteissa puhutaan asiakkaan asioista, hänen elämän- ja samalla ikätilanteestaan eikä työntekijän arkipäivästä. Asiakastilanteita läpikäydessäni keskustelutan niitä myös keskenään.

Anssi Peräkylä (1990, 160-164) kysyy, onko niin, ettei yksilöllä ole lainkaan sisäistä identiteettiä. Sellaista, joka muotoutuisi yksilön omasta kokemusmaailmasta. Tähän hän vastaa, että sisäinen identiteetti voi olla tutkimuksenkin saavuttavissa, mutta että se ei ole sosiaalitieteiden tehtävä. Peräkylä päättää identiteettipohdiskelunsa todeten yksinkertaistaen, että kun lääkäri toimii lääkärin roolissa, ei hän toimi siinä jatkuvasti. Hän antaa vihjeitä muista minuuksistaan.

5.2 Maailmojen neuvoteltava luonne

Millä tavalla nauhoittamani keskustelutilanteet ovat neuvotteluja? Neuvottelusanasta tulee ensimmäiseksi mieleen vähintään kahden henkilön käymä keskustelu jonkin asian tiimoilta. Tavoitteena on päästä yhteisymmärrykseen ja tehdä päätöksiä asian suhteen. Neuvottelusana viittaa tasa-arvoiseen keskusteluun, sellaiseen, jossa molempien osapuolten mielipiteet huomioidaan ja jossa pyritään nimenomaan ratkomaan ristiriitoja. Oman lisänsä neuvotteluun tuo kuitenkin se, että osapuolet eivät aina ole tasa-arvoisia lähtökohdiltaan kuten esimerkiksi sosiaalitoimessa. Sosiaalityöntekijällä on lopullinen päätösvalta mm. etuuksista päätettäessä (Linell & Fredin 1995, 300). Neuvottelun käsitteen voi laajentaa koskemaan kaikenlaista vuorovaikutusta, jossa välttämättä ei ole tarkoituksena päästä yhteisymmärrykseen jonkin konkreettisen asian suhteen. Neuvottelukäsitettä voi laajentaa myös siten, että huolimatta keskustelun tarkoituksesta, voidaan siinä neuvotella myös muista asioista.

Postmodernin tiedonkäsityksen neuvottelutermin on metaforinen. Jarl Wahlström (1992, 30) toteaa Kvalen sanoneen (1991), että tietomme perustuu eri havainnoitsijoiden keskinäisiin neuvotteluihin maailman merkityksistä. Koko sosiaalinen todellisuutemme on luonteeltaan neuvoteltavaa. Teemme todellisuuttamme vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Teemme tulkintoja toisten sanomisista ja tekemisistä. Ne vaikuttavat omiimme. Samalla käymme neuvottelua itsemme kanssa, kun suhteutamme aikaisempaa tietoa uuteen.

Usein neuvottelututkimuksen kohteena ovat konkreettiset neuvottelutapahtumat. Tällöin on kuitenkin usein keskitytty neuvottelun tulokseen ja unohdettu neuvottelun kulun tutkiminen. Kun puhutaan neuvottelusta lopputulokseen pyrkivänä toimintana, on tavoitteena pyrkiä yhteistyön periaattein yhteiseen päätökseen. Näitä neuvotteluja tapahtuu

jatkuvasti arkipäivässämme kotona, työpaikoilla ja toimistoissa. Neuvottelun luonteen kuuluu ristiriitojen esiintuominen. Kun neuvottelua käsitellään toimintana, ei kiinnitetä niinkään huomiota sen lopputulokseen vaan siihen kielelliseen vuorovaikutukseen, jossa neuvottelun tulos syntyy. Neuvottelu on puheeseen ja tilanteeseen sitoutunutta toimintaa. (Firth 1995, 3-11.)

Neuvottelu-käsitteen määrittelemisen omassa tutkimuksessani ei ole yksiselitteistä. Neuvottelu tulee käsittää enemmän metaforisena kuin suoraan päämäärään pyrkivänä. Per Linell ja Erik Fredin (1995) pitävät sosiaalitoimistopuhetta neuvottelun kaltaisena puheena, jossa institutionaalisen toiminnan kautta neuvotellaan esimerkiksi sosiaalivastuksesta tai jatkotoimenpiteestä. Neuvottelu on heille ensisijassa prosessi. He lähtevät siitä, että neuvottelun alaisia ovat paitsi suoranainen lopputulos, esim. jatkotoimenpide, myös termit, joiden perusteella päätös tehdään. (Emt. 301.) Onko asiakas yksinhuoltaja vai avopuoliso? Asiakkaan esitys voi saada vastaansa työntekijän epäilyn.

Omassa tutkimuksessani neuvottelulla ei ole sellaista päämäärää, joka olisi osapuolten nimettävissä. Puhun maailmoista, jotka rakentuvat keskustelun kuluessa. Niillä on sykkivä luonne. Molemmat osapuolet vaikuttavat toistensa maailmoihin. Pelin osapuolet heittelevät toisilleen palloa, mutta eivät laske tarkasti pisteitä. Neuvottelu on vuorovaikutuksellista tilanepuhetta. Maailmat eivät syntyisi ilman vuorovaikutusta ja ilman sitä minä en voisi tehdä tulkintoja. Omilla puheteoillaan toinen todistelee toisen osapuolen maailmaa. Tilanteessa puhutaan asiakkaan asioista ja arkipäivästä, joten neuvottelu on asiakkaan arjen rakentamista aina kyseisellä puheareenalla. Samalla se on kuitenkin työntekijän ammatillisen maailman rakentamista. Molemmat *esittävät neuvotellen näkökulmansa* puheena olevaan asiaan.

En myöskään kiinnitä niinkään huomiota yhteisymmärrykseen maailmoista vaan nimenomaan siihen prosessiin, jossa maailmoja määritellään. Sosiaalitoimiston työntekijöiden palaverit koskien harkinnanvaraista toimeentulotukea on helppo nimetä neuvotteluiksi. Kun sosiaalityöntekijä ja asiakas keskustelevat toimeentulotuesta, vaikuttaa tilanteen neuvotteluksi nimeäminen jopa hölmöltä. Kyse on epäsymmetrian vaikutuksista. Sosiaalityöntekijällä on aina valta päättää, myönnetäänkö toimeentulotukea vai ei, sillä hän tuntee käytännöt. Kuitenkin myös asiakkaalla on valtaa yksittäisessä tilanteessa, sillä hän voi esimerkiksi pantata tietoa. (Linell & Fredin 1995.) Verrattuna esimer-

kiksi ystävien väliseen dialogiin, vallitsee sosiaalitoimen keskusteluissa rakenteellista epäsymmetriaa myös siten, että asiakkaalla on periaatteessa oikeus puhua kaikesta omaan elämäänsä liittyvästä, kun taas sosiaalityöntekijä ei näin tee (Nieminen 1994, 11).

6 SOSIAALITYÖN MAAILMOJEN RAKENTUMINEN

6.1 Sosiaalityön ulkoinen konteksti

Ajatus maailmoista alkoi hahmottua aineistoon syventymisen kautta. Sosiaalisen konstruktionismin idea selkiytyi. Maailmat, joissa elämme, eivät ole vain luonnollisia, objektiivisia ilmiöitä, vaan ne ovat muodostuneet joukosta sosiaalisia käytäntöjä (Berger & Luckmann 1995). Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan, nuoren ja vanhan maailmat saivat uusia merkityksiä myös lukemisen kautta. Sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksessa on keskusteltu paljon asiakastilanteiden osapuolten erilaisista lähtökohdista. Esimerkiksi Petri Virtanen (1992, 99) puhuu kulttuurisesta kuilusta, joka syntyy sosiaalityöntekijän asiakkaan välille. Hän sanoo, että asiakkaat ja sosiaalityöntekijä elävät eri tasoilla nimenomaan elämäntapansa suhteen.

Sosiaalityö on moninaista, samoin sosiaalityön asiakkaat. Asiakkaat samoin kuin työntekijät tulevat asiakaskohtaamisiin omista yksittäisistä tilanneyhteyksistään. Osapuolet eivät putoa tuoleilleen tyhjältä vaan eletävästä elämästä. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tapaamisen konteksti tuo mieleen ensimmäiseksi kasvokkaista vuorovaikutusta laajemman yhteiskunnallisen ympäristön. Kontekstikäsitys on vuorovaikutukseen nähden ulkoinen. Vuorovaikutus nähdään seuraukseksi tai ilmaukseksi sosiaalisista rakenteista kuten ikäryhmistä, sosiaalisesta luokasta, sukupuolesta, etnisestä taustasta jne. Konteksti ymmärretään materiaaliseksi ja osapuolille tutuksi sekä riippumattomaksi siitä, mitä vuorovaikutuksessa tapahtuu. (Rostila 1997, 42.)

Anneli Pohjolan (1994; 1995) tarkastelut sosiaalityöntekijän ja asiakkaan lähtökohdista juontuvat tällaisesta konteksti-käsityksestä. Sosiaalityön ongelmalähtöisyys tiivistää

sosiaalityön asiakkaat kollektiiviksi, jolla on sosiaalisia ongelmia (1995, 66). Pohjola (1994, 52-54) kirjoittaa, että ongelmasta tulee ihmisen merkityksenantaja, vaikka sillä olisi suhteellisen marginaalinen osa ihmisen koko elämänsä aikana. Hän jatkaa todeten, että yksilöiden välinen ainutlaatuisuus samoin kuin heidän ymmärtämisensä tavallisina ihmisinä katoaa. Sosiaalityön luonteeseen kuuluu normaaliuden ylläpitämisen ja kontrollin toteuttamisen leima (Rostila 1990, 260). Varsinkin kunnan sosiaalitoimiston työntekijän toimenkuvaan on luettu kuuluvan asiakkaan valvominen.

Vanhusten erityispiirteiden huomioiminen voisi olla osa yleistä pyrkimystä päästä irti asiakastyön ongelmanäkökulmasta. Toisaalta vanhukset on aina nähtykin erityisryhmänä. Tällöin on kuitenkin painottunut ns. kurjistumisajattelu. Peter Öberg & Jan-Erik Ruth (1994, 45) toteavat, että hyvää vanhuutta on kuvattu mielenterveyden tasapainoisuudella ja sairauksien puuttumisella. Tämä on aiheuttanut sen, että ihmisten mieliin on syntynyt kielteisiä stereotyyppioita vanhuudesta. Vanhuus on ongelmakeskeistetty ja lääketieteellistetty. Vaikka sosiaalityössä puhuttaisiin erityisestä vanhusten alakulttuurista, on varottava senkin homogenisoivaa luonnetta (vrt. Pohjola 1996, 74).

Anneli Pohjola perää kulttuuristen tekijöiden jäsentämistä, jotta sosiaalityön toimintaperspektiivi avartuisi ja erilaisten ryhmien tarpeet ja tunteet tulisivat paremmin huomioiduiksi. Kulttuuri on ymmärrettävä hyvin laajana käsitteenä. Yhteisen makrotason sekä ryhmätason kulttuurien lisäksi paikallisuus asettaa omat ehtonsa sosiaalityölle. (Pohjola 1995, 76.)

Vaikka oma työni on yksittäisten tilanteiden tarkastelua, tuovat ne esiin kaupungin ja kansaneläkelaitoksen linjauksia sekä ikääntyneiden arkipäivän sujumiseen liittyviä asioita ja kulttuurisia merkityksiä. Tehtäväni on tarkastella noiden linjausten ja asioiden esiintymistä keskustelijoiden puheenvuoroissa. Tutkimuksessani ikä on myös taustatekijä, jonka voi olettaa synnyttävän kuilua osapuolten välille. Tuota kuilua pyrin tarkastelemaan niin pitkälle kuin vain voin. Koska aineistoni on pieni, enkä ole tavoitellut erilaisten ikäryhmien tuomaa vertailuasetelmaa, on tehtäväni löytää iän läsnäolo aineistosta. Pyrin siis lähentymään keskusteluanalyttisempää konteksti-käsitystä.

6.2 Tilanteessa luotu ja löydetty konteksti

Kontekstualismi voidaan käsittää myös vuorovaikutuksen sisäisenä toimintayhteytenä (Rostila 1997, 43). Ihmisten välinen vuorovaikutus on merkitysten antamista asioille. Shotter (1990, Wahlströmin 1992, 34 mukaan) kirjoittaa, että kontekstualismin mukaista on nähdä käyttäytyminen sosiaalisena semiotiikkana. Kontekstualismissa kieltä ei nähdä ensisijaisesti välineenä, jolla kielestä riippumattomasti olemassa olevaa todellisuutta kuvataan tai heijastetaan. Kieli antaa kuvattaville asioille muodon. Konteksti luodaan keskustelussa. Konteksti luodaan sanojen lisäksi myös teoille ja tapahtumille. Lisäksi Shotterin (1986) mukaan kieli ei pyri tuntemattoman löytämiseen vaan sosiaalisessa tilanteessa jo olevan realisoimiseen. Etsitään tietoa niistä mahdollisuuksista, jotka sisältyvät kuhunkin sosiaaliseen tilanteeseen. Täten kontekstin jakaminen on edellytys keskustelulle. Kontekstin jakaminen tarkoittaa tässä yhteisiä sääntöjä, joiden avulla keskustelu organisoituu. Tiedonmuodostustapahtumassa siis annetaan kielen avulla muoto sellaisille asioille, jotka ovat jo implisiittisesti tilanteessa. (Wahlström 1992, 34.) Tilanne luodaan ja samalla tuodaan näkyville. Tilanteen järkevyyttä saavutetaan sillä, että keskustelun osapuolet jakavat yhteisiä käsityksiä. Kieli ei vain kuvaa asioita, se tekee noita asioita. Ollessaan aktiivinen on kieli samalla tavoitteellinen ja sillä on seuraamuksia (Potter & Wetherell 1987, 6).

Paul Drew ja John Heritage (1992, 8-12) viittaavat puheen kontekstuaalisuudella mm. Erving Goffmanin (1974) kehyksiin. Puhujilla on hallussaan jaettuja toimintamalleja, joiden avulla kommunikaatio luonnistuu. Lisäksi Drew ja Heritage (1992, 18-19) toteavat, ettei lausumaa voi ymmärtää irrallaan edellisestä puheenvuorosta tai laajemmin meneillään olevasta keskustelusta. Lausumat uudistavat kontekstia luodessaan taustan seuraavalle puheenvuorolle. Konteksti muovaa ja kontekstia muovataan jatkuvasti puheessa. Puheen kontekstuaalisuudella viitataan myös esimerkiksi sosiaalitoimistopuheen institutionaalisuuteen, joka ilmenee toimijoiden tavoissa merkityksellistä asemaa (Drew & Heritage 1992, 3-4). Tässä tutkimuksessa institutionaalisen ympäristön rinnalla ja sisässä kulkee iän ympäristö.

Kehysanalyysin omaksumaa koodinäkökulmaa on Anssi Peräkylän mukaan eritelty Klaus Mäkelä (1987). Koodinäkökulma olettaa, että ihmisillä on yhteisiä sääntöjä, joiden avulla kulttuurisia ilmauksia tuotetaan. Koodinäkökulman strukturalistinen puoli

tarkastelee kieltä käyttöympäristöstään irrotettuna. Pragmaattinen ote taas sijoittaa tutkittavan koodin käyttöympäristöönsä. Oletetaan, että on olemassa yksittäisiä ihmisiä väkevämpi kulttuurinen koodi. Toisaalta kuitenkin päähuomio on rajatuissa tilanteista, joissa ihmiset käyttävät tuota koodia. (Peräkylä 1990, 144-145.)

Etnometodologiakin tarkastelee puhetta todellisuutta tuottavana. Puhe ei ole suoraa heijastusta todellisuudesta. Etnometodologia ei kiinnosta puheen todenperäisyys vaan se, mitä edellytyksiä ja seurauksia sillä voisi olla. Perinteisen sosiologian vastaisesti se ei oletta, että olisi joitain valmiita koodeja, jotka suoraan määräisivät ihmisten toiminnan. Jaettu tulkinta tilanteista saavutetaan vasta, kun tilanne on käsillä. (Peräkylä 1990, 16.) Etnometodologia tutkii ihmisten metodeja saada sosiaalinen maailma näyttämään järkevältä. Sen tutkimusareenana ovat metodit, joita ihmiset käyttävät tuottaessaan ja yrittäessään ymmärtää tosiasioiden kuvauksia. (Potter 1996, 42.) Etnometodologinen tutkimus kohdistaa siis kiinnostuksensa sosiaalisen todellisuuden tuottamiseen. Toimintamme ymmärrettävyys syntyy toimiessamme. Sosiaalinen järjestys on toimintamme lopputulos. (Peräkylä 1990, 146-147.) Maailmaa ei oleteta durkhaimilaisittain tai parsonsilaisittain ennalta määrättyksi sääntöjen noudattamiseksi. Rakenne ja yksilön aktiivisuus kulkevat rinnakkain vaikuttaen toinen toisiinsa.

Ihminen ei ole päätöksentekoidiootti vaan refleksiivinen toimija. Refleksiivisyys tarkoittaa tässä sitä, että ihminen on osittain tietoinen sisäistämistään säännöistä ja koo-deista, mutta ei käsittele niitä pakkoina vaan mahdollisuuksina ja valintoihin oikeuttavina. Tämän näkemyksen mukaan yhteiset normit eivät sääntele toimintaa ennalta määrävissä toimintatilanteissa, vaan enemmänkin refleksiivisesti rakentavat niitä toimintoja ja alati muuttuvia olosuhteita, joihin niitä sovelletaan. (Heritage 1996, 108-123.) Refleksiivisyys etnometodologiassa on myös sitä, että kuvaukset tapahtumista eivät vain ole jotakin jostakin vaan myös itse osa sitä. Maailmaa tehdään koko ajan uudelleen. (Potter 1996, 47.)

Kehysanalyysin ja etnometodologian peräkylämäisessä (1990) yhdistämisessä oletetaan, että ihmisillä on skeemoja, jotka määrittävät heidän toimintaansa. Aikaisemmat kokemukset ja tieto noista kokemuksista ohjaavat toimintaa. Kuitenkaan ihminen ei toimi vain skeemojen varassa vaan toimintatilanne sanelee vuorovaikutukselle uusia suuntia. Ihmiset rakentavat todellisuutta koodien avulla. Ihmisen toiminnasta voidaan erottaa

toimintakäytäntöjen ryhmittymistä eli kehyksiä. Nuo kehykset ovat kuitenkin dynaamisessa suhteessa toisiinsa. Toisessa tilanteessa aktivoituu yksi kehys ja toisessa toinen, vaikka toimija olisikin sama. Kehys voi myös muuttua kesken kaiken. Tilanteessa syntyvä on järjestettävissä olevaa.

Olen pohtinut kontekstin käsitettä yhä uudelleen ja uudelleen. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993) puhuvat tilanteessa syntyvistä konteksteista sekä tilanteen ulkopuolisista konteksteista. Lause-, episodi- ja vuorovaikutuskonteksti vievät diskurssianalyysiä keskusteluanalyysin suuntaan, kun taas kulttuurinen konteksti ja reunaehtokonteksti saavat tutkijat pohtimaan jopa omille varpailleen astumista. Lausekontekstilla viitataan mm. yksittäiseen sanaan, joka eri lauseissa voi saada erilaisen merkityksen. Vuorovaikutuskonteksti viittaa siihen, kuinka merkitykset ja todellisuus luodaan yhteistyössä. Kulttuurinen konteksti auttaa tutkijaa ymmärtämään aineistoaan eli löytämään yhteisesti jaettuja merkityksiä. Toki se voi myös sokeuttaa tutkijaa. Reunaehtokonteksti otetaan usein huomioon jo tutkimusasetelmassa. (Emt. 29-36.)

Omassa tutkimuksessani reunaehtokontekstina on vanhussosiaalityö ja sen käytännöt. Kulttuurisen ja reunaehtokontekstin käsitän olevan Rostilan (1997) tarkoittaman ulkoisen kontekstikäsitteen piiriin kuuluvia käsitteitä. Koska pyrin työssäni merkitysten tulkintaan enkä keskustelun mikrointeraktion tarkkaan selvittämiseen, ovat sekä ulkoinen että sisäinen kontekstikäsitys työni kannalta oleellisia. Kuten Margaret Wetherell (1998) kirjoittaa, jotta voisimme kysyä, miksi jokin lause on jossakin, tarvitaan analyysiä, joka hyväksyy sekä toimijoiden selontekojen tutkimisen sillä nimenomaisella hetkellä että heidän taustansa. Miksi-kysymykset ovat olleet punainen vaate diskurssianalyysille. Kuitenkaan tutkija, joka paneutuu myös selontekojen ideologisiin merkityksiin, ei voi niitä kaihtaa. Kysymys onkin siitä, että ne eivät ole pääasiallisin selvittämisen kohde. Tarkoitus on tutkailla sitä, kuinka kulttuurinen nivotaan keskustelun kulkuun puheessa. Mitä-, Miten- ja Miksi-kysymykset -kulkevat rinnakkain.

Goffmanilaista (1974) kehyksen käsitettä on siis käytetty eräänä puheen sisäisenä konteksti-määritelmänä. Se on kulttuurisesti tunnistettavien toimintakokonaisuuksien kuten leikki, tappelu tai luento yleisnimi. ”Kehys viittaa siihen, mitä osapuolet tekevät ja miten he tekemisiinsä liittyen ja sen tuloksena tilannettaan määrittelevät. Tilanteen määrittely ja toiminta kietoutuvat tiukasti yhteen. Töniminen ’leikissä’ on eri asia kuin tö-

niminen 'tappelussa'." Sosiaalitoimistokeskusteluja voidaan tarkastella toimintatyyppinä eli kokonaisuutena, johon osapuolet orientoituvat ja virittyvät. Asiakkaan henkilökohtainen elämä saatetaan ottaa esille ammatillisen universaalisti tai henkilökohtaisen läheisesti. Molemmat osapuolet voivat kutsua toisiaan näihin kehyksiin ja vastata tai olla vastaamatta kutsuun. (Rostila 1997, 35, 47 ja 80-88.)

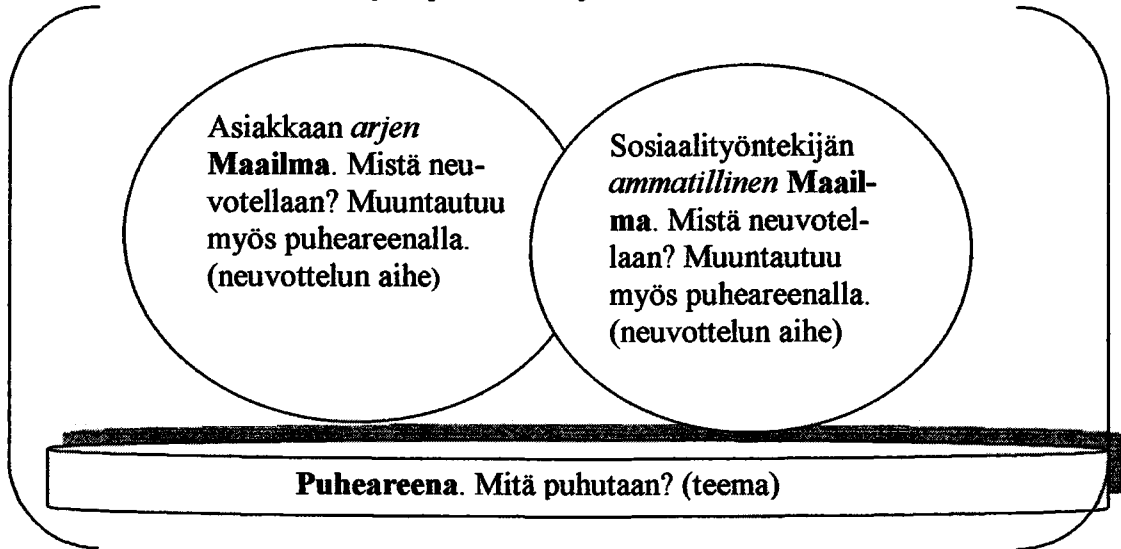
Ilmari Rostila (emt. 35) on lähestynyt vuorovaikutustilanteita toimintastrategioiden kannalta muodostaen niistä toimintatyyppjä. Näitä ovat: 1) rutiininomainen palvelu; byrokraattinen selvitys 2) terapeutin puhe 3) sosiaalinen seurustelu; henkilökohtainen puhe. Yksityiskohtaisemmin Rostila on tutkinut näiden toimintatyyppien merkitystä sosiaalityön asiakaskeskustelujen aloituksissa (Rostila 1993).

Tässä tutkimuksessa oletus merkityssysteemeistä tai kehyksistä sekä niihin liitetyistä toimijoista eli identiteeteistä (vrt. Peräkylä 1990, 23; Jokinen ym. 1993, 18; Rostila 1997, 35) tiivistyy maailmakäsitteessä ja pääpaino on toimijoissa. Kehys ja diskurssi ovat sukulaiskäsitteitä (Jokinen ym. 1993, 26). Näihin käsitteisiin liitetty idea todellisuuden tuottamisesta on tämänkin tutkimuksen perusjuonne. Puheareena ei ole suora synonyymi kehykselle tai diskurssille. Maailma käsitteenä on laajempi kuin identiteetti tai positio. Kuvaamalla edellä kehyksen syntymekanismia, olen itse asiassa selittänyt maailmojen rakentumisen periaatteita. Rostilan erittelemät kehykset auttavat kuvaamaan arjen ja ammatillisen maailman suhdetta. Maailmat saavat luonteensa byrokraattisesta, psykososiaalisesta, juttelullisesta jne. puheesta.

6.3 Ydinkäsitteiden havainnollistaminen

Ennen kuin siirryn käsittelemään työni päähenkilöiden maailmoja tarkemmin, selvennän tutkimuksen kulmakivet kuvion avulla. Ilmari Rostila (1990, 259) esittelee ydinkäsitteidensä kehittelyä. Välttyäkseen eksymästä laajaan aineistoonsa tutkijan pitää olla avoin huomaamaan perusongelma, jonka tutkimuksen osallistujat kohtaavat. On kysyttävä, mitä aineisto oikeastaan koskee, mikä on sen juoni. Aineisto voi jopa pakottaa muuttamaan tutkimuksen teemaa. Kun tutkija ymmärtää juttunsa varsinaisen juonen, on vastassa ydinkäsitteen tai -käsitteiden keksiminen. Niiden on tarkoitus selittää suurin osa toimijoiden käyttäytymisestä.

Kuvio 1. Vanhussosiaalityön puheareena ja sillä neuvoteltavat maailmat.

Osapuolet toimivat siis neljällä puheareenalla. Puheareenat ovat päällekkäisiä ja ne niin sanotusti keskustelevat toistensa kanssa. Aineiston esittämistapani saattaa viedä ajatukset siihen suuntaan, että yksittäiset puheareenat ja niillä neuvoteltavat maailmat olisi umpioitavissa erillisiin lokeroihinsa. Näin ei tietenkään ole. Käsittelemäni maailmat ovat esimerkkejä neuvotteluista ja näkökulmia ilmiöihin. Niiden kautta olen pyrkinyt perustelemaan asiakastilanteiden päämaailmojen luonnetta. Koska kaikissa keskusteluissa ei liikuta jokaisella puheareenalla, ei kaikilta areenoilta ole paikannettavissa maailmaa jokaiselle asiakkaalle ja työntekijälle. Lopussa tiivistämäni maailmat ovat hegemoniaan nousseita (vrt. Jokinen ym. 1996, 43). Lisäksi maailmat eli toimijan asemat muuntautuvat samallakin puheareenalla.

7 KESKUSTELUA VANHUSPALVELUISTA JA -ETUUKSISTA

7.1 Tavoiteorientoitunut sosiaalityöpuhe

Nauhoittamani keskustelut olivat usein haastattelunomaisia. Sosiaalityöntekijä kyseli ja asiakas vastasi. Täten keskusteluista muodostui kaavamaisia. Institutionaalisia tilanteita on tutkittu paljon keskusteluanalyysin piirissä. Suomalaisista keskusteluanalyysi-koista mainittakoon tässä Anssi Peräkylä (mm. 1992) ja Ilmari Rostila (mm. 1997). Paul Drew ja John Heritage (1992) määrittelevät institutionaalisen keskustelun tilanteeksi, jossa keskustelijat suorittavat erityisiä institutionaalisia tehtäviä. Pelkkä fyysinen paikka, esimerkiksi kunnan sosiaalitoimisto, ei tee puheesta institutionaalista vaan pikemminkin siinä toimivat ihmiset. (Emt. 3-4.)

Urpu Nieminen (1994, 11-13) kirjoittaa sosiaalityön ammatillisesta haastattelusta. Hänen mukaansa haastattelut voi tarkoituksensa perusteella jakaa tietoa kerääviin ja tietoa jakaviin. ”Vanhusten huonokuntoisuus ja usein suuri palvelujen tarve korostavat joitakin sosiaalityöntekijän erityisiä rooleja kuten asianajo- ja case management -roolit” (Koskinen 1994b, 6). Kyllön tk-sairaalassa tehdään myös tiedonkyselyä vaativia toimeentulotukipäätöksiä, mutta näissä tilanteissa niitä ei ole. Jossakin määrin tilanteet ovat aina tietoa jakavia.

Rouva Aapasen (B) tilanne on esimerkki tiedon keräämisestä hoitotukihakemusta³ varten. Tilanteessa täytetään lomaketta ja sosiaalityöntekijä tukeutuu sen muotoon kysymyksiä tehdessään. Haastattelu on rakenteeltaan sidottu. (Ks. Nieminen 1994, 11.) Puhutut sanat jäsentyvät osaksi fyysistä toimintaa ja goffmanilaisittain (1981, 141) osallistumiskehikko muotoutuu rutiinomaiseksi palvelutilanteeksi (ks. Rostila 1997, 83). Tämä asiakastilanne on siis selkeästi byrokraatiatyötä. Sonja Sikkela kyselee lomakkeen kohtia rouva Aapaselta ja täyttää ne saamiensa tietojen perusteella myöhemmin. Hänellä on kuitenkin myös tyttäreltä saadut tiedot sekä oma käsityksensä rouvan kunnosta. Lomakkeelle tulevat tiedot ovat monen tulkitsijan kautta suodattuneita (ks. Gubrium, Buckholdt & Lynott 1989). Noilla sanoilla on merkitystä hoitotuen saamisen kannalta.

Diskurssianalyysin yhteydessä puhutaan kielen funktionaalista ja ideologista seurauksista. Puheella tehdään jotakin pelkän kuvaamisen sijasta. Sanoilla tuotetaan sekä tarkoituksellisia että tarkoituksettomia asiantiloja. (Jokinen ym. 1993, 42-43; myös Nikander 1997, 408.) Tässä tapauksessa on syytä puhua arjen maailman funktionaalista seurauksesta. Rouvan saama hoitotuki riippuu siitä, kuinka hoitotukikelpoinen hän lomakkeelle täytettyjen tietojen perusteella on. Asiaa voi pohtia myös ideologisemmin. Ei ole yhdentekevää, kuka täyttää hoitotukihakemuksen henkilölle, joka ei itse siihen kykene tai jonka käsitys omasta toimintakyvystään poikkeavaa ratkaisevasti muiden arvioista. Tällaisissa tilanteissa ei ole ehkä kenenkään edun mukaista korostaa liikaa vanhuksen omaa päätösvaltaa (Cicirelli 1993, 233). Vanhuksella on myös oikeus olla riippuvainen. Eettisen harkinnan tarvetta syntyy sosiaalityössä silloin, jos työntekijä on lojaalisuus-

³ Eläkkeensaajan hoitotukea maksetaan hakemuksesta niille, joiden toimintakyky (jokapäiväisestä elämästä selviytyminen) on alentunut yhdenjaksoisesti ainakin vuoden ajan. Sillä pyritään tukemaan kotona asumista sekä korvaamaan sairaudesta tai vammaisuudesta aiheutuvia erityiskustannuksia. Hoitotuki on verotonta tuloa ja sen määrä on porrastettu avuntarpeen ja erityiskustannusten määrän perusteella: hoitotuki 281 mk/kk, korotettu hoitotuki 700 mk/kk ja erityishoitotuki 1400 mk/kk. (Eläkkeelle, 1999.)

suhteessa useampaan osapuoleen ja niiden edut tai toimeksiannot ovat jotenkin ristiriidassa keskenään (Metteri 1993, 90). Eri asia tietenkin on, jos vanhukselle on määrätty edunvalvoja eli uskottu mies tai jos hänet on tuomioistuimen päätöksellä todettu vajaa-
valtaiseksi. Oma mielenkiintoni kohdistuu rouvan tilanteessa antamiin selontekoihin elämäntilanteestaan.

(B. Ote 3 r. 29-43).

29. S: Joo ((hälytin soi)) kotiavustaja >taita sitte kanssa
 30. A: Ei mul vielä oo ollu enkä mä tiä tarviks mä edes kun mä kotiin pääsen
 31. S: Nii ni
 32. A: Mä keitän puuroo ja
 33. ->S: Nii ni hän se tyttö kerto (.) että aamulla sitte, aamulla keitätte ite ja, mutta kyllä se vähän niin ku tilauksessa on ((naurahtaa))
 34. A: Njn
 35. ->S: Nii että tietysti niin ku vähä aikaa vois kokeilla (.) että se >turvaa sitä pärjäämistä tavallaan
 36. A: En oo tähän päivään mennessä viel tarvinnu >just kun mä olen yheksänkymmentä
 37. S: Joo
 38. A: Meinaan >sataan pärjätä täs
 39. S: Aha nii >mä muistan teillä on semmonen periaate ollu, että mahdollisimman vähällä vähällä avulla
 40. A: Yks täti oli sellanen että se (.) >paria viikkoa ennen sataa vuotta nii kuolla kääkähti
 41. S: Joo
 42. A: ((naurahtaa))
 43. S: Pitkäikästä su sukua (.) mitähän tässä muuta oli mun täytyy minä tän täytän, että minä >katon tätä lomaketta että tuota täällä on tää rollaattori (.) onk tää nyt käytössä ny sitten

Sosiaalityöntekijä ja tytär ovat määritelleet rouva Aapasen palvelutarvetta ennen tätä keskustelutilannetta. Sosiaalityöntekijä tietää, että puuronkeitto onnistuu rouvalta, mutta kuitenkin kotipalvelu on pantu tilaukseen (3/r. 33). Rouva ei ole ollut halukas ottamaan vastaan kotipalveluita eikä ole nytkään korostaen korkeaa ikäänsä ja palveluiden tarpeettomuutta (3/r. 36). Sosiaalityöntekijä kuitenkin perustelee varovaisesti kotipalvelun hyödyllisyyttä (3/r. 35). Hän käyttää varauksia ”niin ku” (3/r. 33) ja ”tavallaan” (3/r. 35) (ks. Nuolijärvi 1990b, 137). Sosiaalityöntekijä lausuu kysymykset kuin odottaen, että kyseisessä toiminnassa olisi puutteita (3/r. 29 ja 4/r. 75).

(B. Ote 4 r. 75-116)

75. ->S: No pesuissa on vissiin tarvinnu auttaa
 76. A: Täällä ei paljo mitää ole autettu
 77. S: Niin tää peseytymisessä
 78. A: Nii (.) kyllä mä (.) tuolla vessassa peseskelen ittiäni
 79. S: Nii ni
 80. A: Ala- ja yläpäät ja
 81. S: Ni ni
 82. A: Itkseni aamusin iltasin
 83. S: Joo
 84. A: Minkä mä teen aina kotonakin, vaikka mä en mitää kipeäksi olis tul, niin mä teen se käy
 85. S: Nii ni (.) mutta onko siinä joku ollu auttamassa siinä pesuissa
 86. A: Tuossa
 87. S: Nii
 88. ->A: No kyll siinä alkuun taisi olla, mut ei enää mitää

[89-110]

111. S: Ootteko joutunut käyttämään sitä ((turvapuhelimen ranneketta))⁴
 112. A: Joo
 113. S: Joo se on hyvä olla
 114. ->A: Mä kerran sitä, en mä monta kertaa, yhen kerran olen sitä tarvinnu painaa
 115. S: Joo (.) kyllä
 116. ->A: Enkä muista sitäkän mistä se oli (.) joku >pieni juttu mite

Rouva mitätöi jatkuvasti kuntoonsa kohdistuvat epäilyt. Sairaalassa ollessaan hän ei ole tarvinnut apua pesuissa (4/r. 88) ja viimeisintä keskussairaalassa käyntiä hän ei muista. Hän siivoaa itse ja sanoo, ettei tarvitse imuroidessakaan apua: ”Ei siin mitään apua tarvi pölynimurin kanssa.” Ulos hän ei uskalla yksin mennä, mutta jatkaa: ”Mitä mä siellä tekisin-kään.” Turvapuhelinta hän on käyttänyt vain kerran, jonkin pienen jutun takia (4/r. 116). Rollaattorin tarpeen hän kieltää nopeasti ja toteaa kepin riittävän. Pukeutumisessakaan rouva ei tarvitse omien sanojensa mukaan apua.

Haastattelut ovat aina tavoitteellisia ja työntekijällä on päävastuu vuorovaikutuksen ohjaamisesta tavoitteen suuntaan. Asettamalla sopivia kysymyksiä työntekijä vie eteenpäin tuota prosessia. (Nieminen 1994, 12.) Työntekijän aloitteellisuus voidaan nähdä hallitsevuutena, mutta se on myös asiakkaan etu siinä mielessä, että asiat menevät eteenpäin vain jos niitä ajetaan (Rostila 1997, 99). Työntekijän vastakysymykset asiakkaan toteamuksille rakentavat keskustelun kulun (Fisher 1991, 172). Paul Drew ja John Heritage (1992, 22-23) toteavat institutionaaliselle keskustelulle olevan ominaista juuri päämääräorientaation. Keskustelulla pyritään johonkin. Potilas- ja asiakaskeskusteluissa on esillä jokin ongelma, joka tulee ratkaista yhteiskunnan ja yksilön kannalta legitimi- millä tavalla (Nuolijärvi 1990a, 56).

Sosiaalityöntekijä ja rouvan tytär ovat sopineet hoitotuen hakemisesta keskenään. Saima Similällä on velvollisuuksia tytärtä kohtaan. Hänen velvollisuutensa on hakea rouvalle korotusta hoitotukeen. Tilanteen tekee sosiaalityöntekijälle vaikeaksi se, että rouvan itsestään tuottama kuva ei vastaa hoitotukikelpoisen vanhuksen kuvaa. Kuitenkin sosiaalityöntekijällä on tyttäreltä saadut tiedot sekä aikaisempi käsitys rouvan tilanteesta.

(B. Ote 5 r. 91-93)

91. S: Sillä mä niin tarkkaan tätä kyselen, kun siinä on tavallaan vaatimuksena tähän tähän rahaan sitte että, et siinä apua tarvii siin pesussa ett (.) mutta mutta kyllä se >ainakin aiem
 92. A: Minä en käsitä semmosta vieraasta avusta
 93. S: Niin se on joo -> mä tiedän sen joo (.) >mutta mutta

⁴ Kaupunki voi myöntää huonokuntoisille vanhuksille turvapuhelin, joka kytketään omaan puhelimeen. Rannekepainikkeella voi hälyttää apua milloin tahansa. (Vanhemman ihmisen palveluopas, 1999.)

Rouva Aapasen ja Sonja Sikkelän maailmat muotoutuvat tilanteissa hyvin erilaisista lähtökohdista. Kaikki kulminoituu lopussa, kun sosiaalityöntekijä toivoo hoitotuen nousevan (7/r. 143) sen jälkeen kun on pyytänyt allekirjoituksen. Rouvan päällimmäinen ajatus on kotiin pääsy, ei hoitotuen kohtalo. Rouva on kotiin kiiruhtava asiakas, jonka hakemusta sosiaalityöntekijä (toinen) täyttää. Rouvan huomio on kiinnittynyt nimikylttiin. Sosiaalityöntekijällä on sama sukunimi kuin hänen tädillään. Puhe rouvan tädistä siirtää keskustelun jutustelukehyykseen. Rouva Aapasen ja Sonja Sikkelän kohtaaminen on byrokraattista etuuskäsittelyä siihen saakka, kunnes sosiaalityöntekijä on saattanut institutionaalisen tehtävänsä loppuun. Tämän jälkeen on tilaa pienelle jutustelulle. Institutionaalisisessa ympäristössä maallikkomainen puhe liittyy usein keskustelun alkuun tai loppuun (Grainger 1993, 257).

(B. Ote 7 r. 143-151)

143. ->S: Joo kyllä siitä selvän saa ihan ((narinaa)) no niin tämä on sitte selvä, toivotaan nyt parasta että se nyt nousis se hoitotuki ja tuota (.) siinä kuukauden kahen sisällä tulee se päätös sieltä Kansaneläkelaitokselta
144. ->A: En mä tuota (.) maanantaina pääsen kotiin
145. S: Joo niin tuota siinä kymmenen maissa jo lähette, ni lääkintävoimistelija tulee sinne kotia katsomaan ne paikat että ei oo kompastumisvaaraa ja semmosta siellä sitte (.) joo katokos sää mun nimeä vai
146. A: Nii
147. S: Näätkö ihan sinne saakka
148. A: Onks se Sonja (.) Sikkela vai
149. S: On kylläh
150. A: Oi jestas se on Sikkela oli mun tätini sukunimi
151. S: Ai jaa

Karen Grainger (1993) on tutkinut laitospuhasten ja hoitajien kanssakäymistä. Puheen mikrotason tarkastelun avulla hän on erottanut 1) rutiinien hoitamiseen liittyvän puheen, jossa työntekijä pitää tiukasti johtajuuden itsellään (*Routine Management Discourse*), 2) intonaatioihin liittyvän hoitopuheen, joka on äidillistä ja perustuu esimerkiksi lempinimien ja tuttavallisten sanojen käyttämiseen (*Nurturing Discourse*), 3) sairaaksi ja riippuvaiseksi tekevän puheen (*Sick/Dependant Discourse*), joka on usein osapuolten yhdessä luomaa sekä 4) persoonallisen, henkilökohtaisuuksiin menevän puheen (*Personal Discourse*). Grainger pohtii potilaan ja työntekijän erilaisia asemia suhteessa näihin puheisiin sekä osapuolten institutionaalisia rooleja: Rutiinien hoitamisen pakko jyrää usein persoonallisen puheen, vaikka potilaalla olisi tähän tarvetta.

Manchesterin koulukunnan diskurssikäsitteiden (ks. luvut 2.3 ja 3.2) mukaan diskurssit ovat nimenomaan ideologisia. Lähtemällä kyseisestä näkökulmasta tieni olisi vienyt sosiaalityössä yleisesti esiintyvien diskurssien paikantamiseen omasta aineistostani. Se

olisi vaatinut laajempaa kaupungin toimintaan ja vanhuspolitiikkaan paneutumista. Nyt kulkusuuntani on vastakkainen. Kulttuurinen on luettua ja aiemmin koettua sekä kuulua. Tavoitteeksi on muotoutunut kaupungin linjan paikantaminen yksittäisistä tilanteista. Aineisto kertoo kuitenkin vain sen, mihin sillä on oikeus eli mihin minulla kielen kautta on pääsy.

Rouva Aittorinteen (C) ja Saima Similän kohtaaminen on luonteeltaan samansuuntainen kuin parin Aapanen & Sikkela. Sitä määrittää sosiaalityöntekijän pyrkimys hoitaa institutionaalinen tehtävänsä, joka on vanhuspalveluiden ja -etuuksien esittelemine kotituvalle potilaalle. Rouva Aapanen ja rouva Aittorinne ovat molemmat hyvin iäkkäitä (n. 90-vuotiaita). Yhteistä heille on määrätynlainen haluttomuus ottaa vastaan palveluita, vaikka heidän sosiaalityöntekijänsä niitä aktiivisesti tarjoavat.

Saima on ollut aikaisemmin yhteydessä rouva Aittorinteen poikaan. Jo ennen nauhoitusta rouva tuo esille oman kantansa. Hän kysyy, onko kaikkiin kysymyksiin pakko vastata. Tämä kysymys saattoi yhtä hyvin koskea sosiaalityöntekijää kuin minua ja nauhuriani.

(C. Otejakso 3 r. 7-81)

7. S: Ja ja juteltiin tosiaan, että te ette hirveesti oo kotiin sitte halunnu >tämmösiä (.) kotipalveluja eikä >tälläsiä vastaavia
8. A: En ole
9. S: Eikä >tämmösiä vastaavia
10. A: Ei
11. S: Niin joo, onks se >mieli yhtään muuttunu
12. A: No ei
- [13-58]
59. S: Joo ja heillähän voi muutakin työtä teettää tosiaan ku se siivous
60. A: Niin voi, niin voi
61. S: Joo
62. A: Sitte minulla on ollu semmonen hyvä ystävätär semmonen aika nuori rouva, joka on mua paljon auttanut
63. ->S: joo justiin (.) no >sittehän se voikin ihan mennäkin hyvin näillä avuilla sitte että
64. A: Nii
65. ->S: Joo että kunnallinen kotipalvelukin on sen verran (.) tiukassa silleen saada sitä että
66. A: Minä mulla oli siis kunnallinen kotipalvelu ehkä neljä viis kertaa
67. S: Joo
68. ->A: Mutta sitte ku ne sano että (.) se tuli (.) mul muu mun kohdalleni niin kalliiksi
- [69-76]
77. S: Maksua joo
78. A: Ku se oli minusta niin äärettömän kallis (.) mulla meni yli, ei kellään ollu nii ((epäselvää)) siis kotipalvelun ihmisillä ei ollu siis muutaku vastaavia ku mulla siis
79. S: Joo
80. A: Tämmösiä siis ((epäselvää))
81. S: Joo joo joissain tapauksissa se on halvempaakin se yksityinen (.) jos eläke menee jonkin tietyn rajan yli

Rouva tahtoo vain yksityisiä siivouspalveluja. Kunnalliset ovat tulleet liian kalliiksi. Sosiaalityöntekijän mukaan yksityinen apu on hyvä ratkaisu, koska kunnallista on vaikea saada (3/r. 63-65). Saima Similä myös toistelee, että yksityisten kanssa on hyvä jatkaa yhteistyötä. Rouva nostaa itse esille kunnallisen kotipalvelun kalleuden (3/r. 68). Kotipalveluasiassa sosiaalityöntekijä puoltaa kaupungin rajallisten resurssien takia yksityisiä ja rouva sen takia, että kunnalliset tulevat hänelle kalliiksi. Saima Similä toimii kaupungin edustajana tietoisena kaupungin niukoista resursseista.

Sosiaalityöntekijä siis kysyy rouvan kotipalvelutarvetta varauksellisesti (3/r. 7-12) eli käyttäen ”tämmösiä” pehmennyksiä. Hän perääntyy, kun käy ilmi, että rouva selviytyy entisin avuin turvautumalla yksityisen kotipalveluyrittäjän ja ystävättären apuun. Saima Similä ottaa kuitenkin keskustelun kuluessa esille muita palveluita: turvapuhelimen, päiväkeskukset ja myös hoitotuen. Rouva ei halua niitä.

(C. Otejakso 5 r. 157-203)

157. A: Nin hän on Tammelassa työssä (.) ja Tammelassa siis asuu
 158. ->S: Niin joo joo mmm (.) no >yhen asian tässä muistin sitä turvapuhelinta on vissiin puhuttu
 159. A: Joo ja en oo kuunneltu ollenkaan
 160. S: Niin että semmosta haluaisitte >((haurahtaa))
 161. A: En halua
 162. S: Nii joo
 163. A: Minä olin pikkusen ennen juuri sen jälk sen tap, kun se tapahtui, kun se esit mulle nin yöllä lähteny kävelemään tuolla asunnossa ja kaaduun
 S: Nin
 164. A: Minä kaaduun niin että en päässy sitte, olin neljä tuntia siellä
 166. ->S: Niin joo joo semmosiin tilanteisiin ja se olis tarkotettu että
 167. A: Niin mutta kun ei pääse mihinkään liikkun ei
 168. ->S: Mutta jos se on tässä ranteessa, nin sillonhan sen saa siitä niinku painettua ni tai kaulassa
 169. A: Mutta minä en oo halunnu semmosta ((epäselvää))
 170. S: Niin joo mutta sen sitte saa kun siltä tuntuu
 171. A: Nin
 172. S: Hyvinkin äkkiä että
 173. A: Joo sitä paitsi mejän lääkäri, niillä on jokaiselle nyt oma puhelin vissiin Reinolleki
 174. S: Nii (.) joo kyllä (.) no pääasia että tiedätte että semmosia on olemassa
 175. A: Tiedän tiedän
 176. S: Niin että se voijaan järjestää
 177. ->A: Sitä mulle vähä väliä (.) melkeen pakotettu ottamaan mutta en minä ota
 178. S: >((naur)) Niin niin joo no selvä (.) no se seuranta jatkuu siinä kun päiväsaarialakin tulee siihen
 179. A: Nii joo en oo, ne on hyvin mukavia ne päiväsaarialan rouvat ((epäselvää))
 180. S: Nii
 181. A: Nin tuota mä on nii ne on tuota nin hyvin mun asioita ((epäselvää))
 182. ->S: Nii joo kyllä sittehän näitä päiväkeskuksia sitte kanssa
 183. A: Joo nekin on mulle (.) lajiteltu
 184. S: Nii
 185. A: Mutta en mä ole
 186. S: Joo
 [187-192]
 193. A: Joo semmosta että vaatet että mun pitäs mennä ,että mun pitäs ottaa yhteyttä ((edel. epäselvää)) mutta en mä ottanu
 194. S: Niin joo
 195. A: On nin paljo jo tutustunu näihin sen verran että aattelee että

196. S: Niin joo
 197. A: Että ei kauheesti sitos itseään näihin
 198. S: Niin joo
 199. ->A: Kun joskus tuntuu siltä että niitä on liikaakin niitä mihin pi-
 täs lähteä
 200. S: Niin kyllä joo, kyllä aika paljon tarjolla nykyään kaikkea tämmöstä tuki-
 palvelua
 201. A: Nii
 202. S: Nii joo kyllä no yks kerrallaan
 203. A: /Aenua mikä muu kiinnostaa on se yksityiseltä, sieltä se jos
 tulee tiukka paikka

Rouva ei ole kuunnellut suostutteluja hankkia turvapuhelin (5/r. 159), vaan mieltää ne painostukseksi (5/r. 177). Kun Rouva Aittorinne kertoo kaatumisestaan, yrittää sosiaalityöntekijä vielä perustella turvapuhelimen hyödyllisyyttä (5/r. 166-168). Suostuttelu ei kuitenkaan johda mihinkään vaan rouva pysyy kannassaan. Rouvalla on totisestikin oma tahto, jonka varjoon sosiaalityöntekijän suostutteleva valta jää (vrt. Jokinen ym. 1995, 130). Osapuolet korjaavat koko ajan toistensa lausuntoja mieleisekseen (ks. Peräkylä 1992, 269). Ulkopuoliset ovat painostaneet rouvaa päiväkeskustoimintaan (5/r. 183). Rouvan mielestä virikkeitä on liikaakin (5/r. 199). Paine vanhuspalveluihin piiriin ha-
 keutumiseen on tullut muilta ihmisiltä ja sosiaalityöntekijä kuuluu tähän joukkoon.

Sosiaalityöntekijä on palveluiden kauppaaja, mutta rouva ei ole halukas ostaja. Saima Similä tekee työtään, mutta asiakas haluaisi olla rauhassa ja tulla toimeen entisillä apu-
 voimilla. Saima on ikään kuin palveluiden pediltä pedille -kauppaaja. Hän peräänntyy, kun rouva ei hyväksy palvelua, mutta ottaa aina esille uuden. Rouva ei vastaa Saiman kutsuun vanhuspalveluiden (-kelpoisuuden) piiriin. Mielenkiintoisia ovat Saiman nau-
 rahtelut (5/r. 160 ja 178). Huvittaakohan häntä oma roolinsa vai rouvan tiukka mielipi-
 de? Saiman rooli instituution edustajana tulee esille mm. siten, että hän keskeyttää rou-
 van puheet pojan työpaikasta ja siirtyy puhumaan turvapuhelimesta (5/r. 158). Tämä on
 nähtävä myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan asemien epäsymmetriana. Sosiaalityön-
 tekijä on se, joka johdattelee keskustelua pitäen hallussaan sen rakennetta. Hän on se,
 joka siirtyy persoonallisesta puheesta takaisin asiapuheeseen (mm. Linell & Fredin
 1995, 315-316; myös Grainger 1993, 254-255). Sosiaalityöntekijä pidättäytyy tiukasti
 tehtäväpuheessaan eikä lähde keskustelemaan siivousliikkeen mukavista rouvista
 (4/r.108-109).

(C. Ote 4 r. 108-109)

108. A: Nin se on ja nää on nyt ollu kauhes hyvät nää nää ((epäselvää)) MoppiMarjat
 109. S: Joo kyllä joo ja sitte sitä sitä hoitotukiasiaa nin te ootte vissiin aikasemmin ollu kielteisellä kannalla
 että haettas siihen kansaneläkkeeseen semmosta hoitotukee

Useat työntekijän antamat ”joo” -minimipalautteet kielivät asian kiirehtimisestä (ks. Nuolijärvi 1990, 135). Saima Similä torjuu rouvan jutustelupyrkimykset suhteellisen nopeasti esittelemällä uuden vanhuspalvelun. Ennen nauhoituksen alkua sosiaalityöntekijä kertoi minulle perjantai-iltapäivän väsymyksestään. Ehkä tämäkin vaikutti asian käsittelyn tahtiin.

7.2 Vakuuttelevaan puheeseen

Puhuessani vallankäytöstä en tarkoita kysyjän vastaajalle asettamaa vastausvelvollisuutta kuten keskusteluanalyysissä tehdään (esim. Peräkylä 1996, 90). Keskityn enemmänkin suostuttelevaan valtaan (esim. Jokinen ym. 1995), toimintaa rajoittavaan valtaan ja resurssien hallintaan (Peräkylä 1996, 89) kyseessä olevalla puheareenalla. Peräkylä (ems.) toteaa toimintaa rajoittavan vallan ilmenevän silloin, kun toinen osapuoli tekee jotakin toisen väliintulon johdosta. Tietämyksen eron hän puolestaan näkee liittyvän siihen, miten osapuolet orientoituvat toistensa tiedon tilaan.

Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1996, 32-36) käyttävät termejä intersituationaalisuus ja inteaktiivisuus. Heidän mukaansa termit ovat saman asian eri puolia. Jonkin asian kulttuuriset merkitykset tulevat eläväksi vasta ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Interaktiivisuutta painottavassa tutkimuksessa institutionaaliset ehdot ja subjektit ovat vuorovaikutustilanteessa analysoitavia, eivät tilanteita suoraan selittäviä asioita. Institutionaalisten ehtojen puitteissa voi sosiaalityöntekijän ja asiakkaankin välille rakentua useammanlaisia keskustelullisia asetelmia. Menemällä keskustelun yksityiskohtiin DA lähenee keskusteluanalyysiä. Vakuuttelevaa argumentaatiota sekä kielen käytön responsiivisuutta tarkastellaan kuitenkin merkitysten tuottamisen kannalta, ei vuorovaikutuksen säännönmukaisuuksien tutkimisen kannalta (vrt. emt. 47).

Sosiaalityöntekijällä on tietty institutionaalinen tehtävänsä ja puheen organisoitumisen muoto palvelee tuon tehtävän suorittamista (Peräkylä 1997, 230). Kuitenkin sekä sosiaalityöntekijä että asiakas käyttävät erilaisia vakuuttelun strategioita. Esittelen kahta hyvin erilaista keskustelua, joissa vakuuttelun suunnat rakentuvat toisistaan poikkeaviksi. Sekä Aatos (D) että rouva Artola (A) esiin tuovat itse omaa etuus- tai palvelukelpoisuuttaan. Aatoksen ja Seijan tapaamisessa tutkimustilanne saattoi vaikuttaa koko keskustelun jäsentymiseen jutustelunomaisen puheen suuntaan. Osapuolet olivat aiemmin

aamalla sopineet nauhoituksesta. He päätyvät keskustelemaan hoitotuesta sen jälkeen, kun Seija kysyy, käykö Aatoksen luona kotiaavustaja.

(D. Otejakso 5 r.186-235)

186. A: Joo minä oon sitte koettanu täällä, sen hoetotuen käyny, joka kerta olen laettanu että hoetotuen saisi ((surul. säälivästi)) mulla on se kaiken pienin (.) pienin se mitä voijaan maksaa
187. S: Niin se eläke on niin pieni
188. A: Nin se hoitotuen osa siitä
189. S: Vai niin se on se alin hoitotuki
190. A: Kakssattaa kaheksankymppiä se on se alin, sitä on anottu isommaks (.) kai ne nyt tietää että minä en voe kauppaan (.) kaupastakin on kaikki tuotettava, mutta ei sillä kahellasaalla kaheksallakympillä sitä pyykkiä pesetetä ja
191. S: Eiii
192. A: Ja kuukauven ruuat tuottaa toisilla ni
193. S: Nin sinulle tulee tällä hetkelläkin vaan se pienin hoitotuki
194. A: Kaiken pienin
195. S: Joo
196. ->A: En mää tiä taas täytyy nyt taas pääsee täältä poes, nin näkkee minkäläenen tilanne nin taas sitte laettaa Kelalle (.) kyllä ne joka kerta oon kyllä täällä lääkärit sanno ((naurahtaa)) että kyllä (.) en tiä >mitä ne lääkärit siellä Kelalla kun ei ne nää potilast ollenkaan, mutta kyllä ne tietää sanoa että kyllä pärijää
197. ->S: Joo kyllä sitä kannattaa taas sitä korkeempaa taas yrittää sitte jonkun ajan päästä että
198. ->A: Nii joo viime kerrallaki ja nyt taas ((epäselvää)) kyllä jos se männee tähän pyörätuoli-hommaan tähän ni kyllä ihan melekeen pakko sitte on mutta
199. ->S: Joo ja muutenkin kannattaa ihan anoo sitte kuitenkin kun tarvii nuija apuja kerran [200-227]
228. A: Mut se pienin ei oo noussu ((naurahtaa))
229. S: Ei näköjään se ei oo (.) oikeestaan noussu
230. ->A: Se on tietysti se on usseammalla se pienin ku sitä ei vähällä ehkä saa sitä korotettua-akaa, nii ne niitä paremmin vähän nyt nostaa sitte ((naurahtaa)) tää on yleisempi varmaan tää pienin nin sitä ei varmaan sit niin viititä nostaa
231. ->S: Nii en tiä mikä siinä mahtaa olla mutta (.) aeka palijo näyttää olla että apua sitte jo tarvii nämä jotka saa sitä korotettua hoetotukia
232. A: /Niin jo
233. ->S: /Nin että ne on niin tarkkoja niissä myöntämisissä
234. A: Joo (..)
235. S: Mutta eipäs siinä mittää (.) pannaan sitte anomukset virreille (.) jonkun ajan päästä

Aatos toteaa saavansa vain pienintä mahdollista hoitotukea. Sosiaalityöntekijä ottaa tilanteessa ulkopuolisen roolin. Hän on kaupungin, ei KELA:n edustaja. Osapuolten ei tarvitse vakuutella toisilleen mitään. Aatos purkaa sosiaalityöntekijälle pettymystään KELA:n lääkäreiden arviointikykyyn (5/r. 196) ja sosiaalityöntekijä viittaa KELA:n työntekijöihin ulkoistavalla ne-pronominilla (5/r. 233) sekä korostaa, että korotusta kannattaa hakea (5/r. 197 ja 199). Kuitenkaan sosiaalityöntekijä ei lähde mukaan Aatoksen epäilyyn pienimmän hoitotukimäärän korotushaluttomuudesta (5/r. 231). Sosiaalityöntekijän tehtäväksi määrittänyt Aatoksen avustaminen hoitotuen hakemisessa, mutta sen myöntämisperusteisiin hän ei ota kantaa. Aatoksen vakuuttelu hoitotukikelpoisuudesta on kuin puhetta lähimmäis-sosiaalityöntekijälle. Hoitotuen määräytymisperusteiden tarkka arviointi ei kuulu sosiaalityöntekijän tehtäviin. Hoitotuen hakijana Aatos

vakuuttelee olevansa korotukseen oikeutettu Seijan vain todetessa, että korotusta kannattaa hakea.

Rouva Artolan ja Taina Sepän välisissä keskusteluissa palvelupuheen sisältö koostuu asumisratkaisu- ja välitystilikeskusteluista⁵. Rouva Artola on asiakkaana kahdessa keskustelussa (Aa ja Ab), joten hänen maailmaansa voin tarkastella kahdessa konkreettisesti tilanteessa. [Rouva Artolan ja Taina Sepän tapaamisista esittämäni otteet on numeroitu juoksevasti. Sen sijaan repliikit on numeroitu keskustelukohtaisesti.]

Rouva Artola asuu nykyisin Lumikadulla kaupungin vanhuksille tarkoitettussa vuokra-asunnossa. Aikaisemmin hän oli asunut Kuusikadun palvelutalossa. Sieltä hän oli joutunut muuttamaan remontin takia. Nyt hän heti ensimmäisen keskustelun aluksi katuu sitä, ettei muuttanut takaisin Kuusikadulle. Keskustelu siirtyy toviksi rouvan raha-asioiden hoitoon ja Leena-tyttären ongelmiin sekä keskusteluun lasten taloudellisesta avustamisesta. Rouva on puhunut aluesosiaalityöntekijänsä kanssa välitystilin mahdollisuudesta, mutta on halunnut jättää asian vielä pöydälle ja kokeilla pärjäämistään (4/r. 97).

(Aa. Ote 4 r. 92-98)

92. S: Joo siinähan yks mahdollisuus on semmonen, kun on velkajärjestely tehty ja silloin periaatteessa pitäis ne rahat riittää
93. A: Niin pitäis
94. S: Kun se on laskettu sillä tavalla (.) jos tuntuu, että se raha kuitenkin luisuu käsistä että se ei pysy hallinnassa niin sosiaalitoimen kanssaahan voi tehdä sitten sopimuksen että eläkkeenosto-oikeus olisi sosiaalitoimella jossa hoidetaan myös kaikki laskut (.) te saisitte käyttörahan sieltä (.) että rahat olis niin sanotulla välitystilillä
95. A: Joo siitä asiasta on puhuttu niin kun Paulan kanssa kerran
96. S: Onks se asia edennyt millään tavalla?
97. ->A: No minä sanon silloin että ei nyt tässä vaiheessa, että minä mietin sitä asiaa kun minä kokeilen kun tulee (.) se tulee se uusi järjestelmä sieltä nyt sen velkajärjestelmän kanssa että kuinka minä pärjään
98. >S: Että pärjäätekö, niin ett nyt jos tuntuu siltä että ette pärjää, niin teidän kannattaa lähteä siihen että suostutte siihen välitystilin, niin silloin teidän asiat tulee hoidettua sieltä sosiaalitoimen puolelta

Keskustelu siirtyy asumisratkaisuihin, kun ilmenee, että Leena on soittanut sosiaalityöntekijälle edellisenä päivänä ja kertonut, että äiti ja tytär haluaisivat muuttaa yhteen.

(Aa. Ote 8 r. 148-151)

148. S: Joo hän soitti mulle tonne ja sano että äiti tulee käymään sinun luona (.) ja hänen asiansa oli että (.) öö (.) hän haluais että te muuttasitte yhteen asumaan
149. A: Niin se on j
150. ->S: /Ja tuota (.) mä siinä kysyin häneltä sitten että, et onko hän puhunut teidän kanssa että onko tämä aina myös äidin toive ja hän sano että se on äidin toive ollu aina, että voisitte asua yhdessä
151. ->A: Niin minä olen asunut sen vanhimman tyttären kanssa yhdessä ennen

⁵ Kun asiakas tekee sosiaalitoimen kanssa välitystilisopimuksen, on eläkkeenosto-oikeus sosiaalitoimella. Tililtä hoidetaan vuokra ym. säännölliset kulut ja asiakkaalle jää käyttöraha. (Tieto ilmenee nauhoittamistani keskusteluista)

Sosiaalityöntekijä kertoo rouvalle, että hän oli tiedustellut Leenalta sitä, onko toive yhteen muuttamisesta ollut yhteinen. Tähän rouva vastaa kertomalla asuneensa vanhimman tyttärensä kanssa yhdessä. Hän ei siis suoraan sano haluavansa muuttaa Leenan kanssa yhteen. Rouva haluaisi auttaa Leenaa hänen masennuksessaan, mutta sosiaalityöntekijä epäilee, että yhdessä asuminen voisi käydä molemmille raskaaksi. Seuraavaksi keskustelussa käydään läpi Rouvan asumishistoriaa. Hän on joutunut muuttamaan usein lähinnä terveyssyistä. Kuusikadun palvelutaloon kaipaukseen palataan asumishistoriaselvityksen päätteeksi ja sosiaalityöntekijä kysyy, mikä Kuusikadulla rouvaa miellytti. Rouva kertoo sairaanhoitajasta, joka huolehti kaikesta. Lumikadulla hänen täytyy hoitaa lääkkeensä itse (11/r. 263). Hän kertoo myös kuntohoitajasta, jollaista Lumikadulla ei ole.

(Aa. Ote 11 r. 260-267)

260. S: Mikä siellä oli siellä Kuusikadulla sitten sellanen mitä te kaipaatte (.) et mikä siellä oli parempaa
 261. A: ((jännän epäröiden)) Niin se oli justiin se että siellä se oli sairaanhoitaja
 262. S: Joo
 263. A: Joka piti huolen kaikesta niistä, se piti huolen lääkkeistä ja kaikesta tällasista ja, mutta tässä minun täytyy pitää huolen niistä itse
 264. S: Joo tässähän kotisairaanhoido käy tuossa Lumikadulla
 265. A: Käy
 266. S: Tarvittaessa
 267. A: Joo kyllä se käy sen kerran viikossa

Kun sosiaalityöntekijä myöhemmin vetää yhteen erilaiset asumisvaihtoehdot, on rouvalla ensimmäiseksi mielessä Leenan auttaminen (12/r. 295), vaikka edellä rouva on puhunut Lumikadun palveluiden heikkoudesta ja siitä, ettei ympäristö mahdollista kävelyretkiä kuten Kuusikadun palvelutalon ympäristö. Hän ei ole myöskään ole saanut ystäviä Lumikadulla.

(Aa. Ote 12 r. 292-299)

292. S: Joo, no mites Artolan rouva te ajattelette nyt tulevaisuudesta sitten, tytär haluais että te muutatte yhteen asumaan, joka tietäs sitä että teidän pitäsi tehdä sitten asuntoasiaintoimistoon yhteinen hakemus
 293. A: Niin
 294. S: Vai haluatteko lähteä yksin hakemaan asuntoa sitten pois tuosta Lumikadulta, vai haluatteko että Lumikadulle katottas jotain palveluita lisää että te selviytyisitte siinä (.)
 295. A: Nii kyllä mä tuota haluaisin kyllä toisaalta, niin mää kyllä tiän siinä on jonkunlaisia ongelmia (.) niin tuota ((hiljaisen huokeasti)) auttaa sitä Leenaa
 296. S: Niin jaksatteko te auttaa Leenaa
 297. A: Sitä minä oon miettiny että mun terveyteni edistyy
 298. S: Niin te sanoitte tuossa ku aloitettiin että teillä on itellä depressiota
 299. A: On

Sosiaalityöntekijän rooli ongelmanratkaisuun pyrkivänä ammattiauttajana tulee esiin, kun hän kehottaa rouvaa pohtimaan erilaisia asumisvaihtoehtoja. Hän pyytää rouvaa miettimään niiden myönteisiä ja kielteisiä puolia kirjaamalla ne paperille. Itse asiassa

tällainen menettely on sosiaalisen konstruktionismin soveltamista ammatilliseen käytäntöön. Eri vaihtoehdoilla on erilaisia merkityksiä. Kun rouva on hyväksynyt tällaisen menettelyn hyödyllisyyden, ottaa hän esille vuokrannousun. Sosiaalityöntekijän rooli kaupungin edustajana tulee nyt esille.

(Aa. Ote 16 r. 362-376)

362. S: Ja mietittäs sitten vielä yhdessä (.) mä autan teitä kyllä siinä pohtimisessa että mitä ne merkitsee ne eri vaihtoehdot
363. A: Nii kyllä mä nyt se on justinsa se on se vuokra nyt kun se nousee niin se nousee niin paljon
364. S: Se tuota mmmm (.) nythän on vuokrat nousu joka puolella
365. A: Niin on
366. S: Kaupungin asunnoissa vuokrat
367. A: Leenalla on kanssa se sama
368. S: Joo ja samaten on palvelutalossa on nousu hinnat, et meillähän on nytten käytäntö naissä kaupungin palvelutaloissa sekä Taunola että Kuusikatu ja Liisakoti tuolla Unikonmäellä, ni kaikissa on laskettu samalla tavalla nytten ne hinnat (.) ja siellä on nyt yhdeksänsataa markkaa se käyttövaraus, mikä pitää jäädä käteen
369. A: Niin
369. S: Et sillä yhdeksälläsadalla markalla sitten pitää ostaa lääkkeit ja vaatehuolto hoitaa, ostaa vaatteet ja, mutta ruoka tulee sillon siihen jo, on sisältynyt siihen maksuun ((epäselvää; as aloittaa puhumaan päälle))
370. A: /Mitenkähän hirveen paljo ne vuokrat on sitte nousu siinä
371. S: No ei ne suhteessa kovin paljoo oo nousu, et samassa suhteessa ne nousu kun nää muutkin vuokrat
372. A: Joo o
373. S: Et se on niin kun uus se ohjeistus, että yhdeksänsataa markkaa pitää jäädä
375. A: Jooh
376. ->S: Että eihän se kovin paljoa ole et tällä hetkellä jos asuu itsenäisesti niin kun te asutte tossa Lumikadulla (.) nii teille jää >varmasti enemmän, kun se yhdeksänsataa markkaa, kun ruoka on sellanen mistä monta kertaa voi sitä kun miettii sitä mitä laittaa, niin siinä voi vähäsen säästää ja niin

Sosiaalityöntekijä selvittää palveluasumismaksujen käytäntöä ja toteaa olevansa varma, että rouvalle jää Lumikadulla asuessa enemmän käyttörahaa kuin mitä palvelutaloissa tai vanhainkodeissa jäisi (16/r. 376). Sosiaalityöntekijän rooli kaupungin edustajana tulee esille myös, kun rouva alkaa puhua vanhainkotipeikostaan. Vanhainkotipaikka on rouvalle joutumisen asia, sosiaalityöntekijälle tarvitsemisen ja pääsemisen asia (18/r. 447-450). Toimijoiden institutionaaliset roolit vaikuttavat kuvausten ja sanojen valintaan (ks. Peräkylä 1997, 182-187). Lääkärikin oli määritellyt rouvan vanhusten kerhossa käymisen sopimattomaksi nuorelle tytölle (18/r. 453), mutta rouva olikin käynyt siellä mukavia ihmisiä tapaamassa. Rouva ei ole vanhus, vaikka vanhusten kerhossa seuran vuoksi viihtyikin.

(Aa. Ote 18 r. 443-455)

443. A: /Nin tämä on niin niin iso asia nyt
444. S: / Nii et ei mitään hätiköityjä ratkasuja
445. A: Nii ei mitään hätiköityjä ratkasuja, että se nyt olisi se viimeinen kuluma kun mä tavarat selkääni nostan ((molemmat naurattaa))
446. S: Nii nii

447. A: Että tuota niin, nni kun minä aina pelkäsin sitä että jos mä joutun sitten kun mä oon vanhusten näin, nin mä voi joutua sit vanhainkotiin
448. ->S: Voi tänä päivänä että sinne >päästään ((naurua)) sinne on semmoset jonot että
449. A: Minä sanon justiin, että hän ei sinua laita vanhainkotiin niin tuota, niin tuota minä, ne nytte asuu kahestaan vaimonsa kanssa kaikki on nää lapset lähteneet jo
450. S: Joo Artolan rouva Te ette tartte vanhainkotiä, Te ette pääse vanhainkottiin
451. A: En minä, minä tiän sen kun lääkäri sanoa mulle, että nyt tässä täytyy vaan muita asioita järjestellä että sinä et oo mikkkää vanhainkoti (.) ja sitte kun minä tässä vuosia sitte kävin lääkäriissä ja silloin mä kävin vanhusten kerhossa ja yks lääkäri sano mulle, kun se kysy että mitä te teette vapaa-aikana ja semmosta (.) mä sanon että mä käyn tuolla vanhusten kerhossa kaikenlaista
452. S: Mm
453. A: Touhuumassa niin ((matkii lääkärin äänensävyä)), mitä te sinne ootte menny nuor tyttö ((nauraen))
454. S: Ni in
455. A: Nii se kuvitteli että siellä nyt on (.) kuitenkin siellä oli niin paljon mukavia ihmisiä silloin

Koska rouvan asumisratkaisut linkittyvät voimakkaasti äiti-tytär –suhteeseen, tulevat perhevastuun kysymykset esille myös tällä vanhuspalveluiden puheareenalla. Mielestäni Rouvan suuri halu päästä palvelutaloon sekä toisaalta hänen halunsa auttaa Leenaa tekevät ensimmäisestä keskustelusta ristiriitaisen kentän. Leenan kanssa yhteen muuttaminen merkitsisi rouvalle ”kivitaloon lähtöä”. Hän ei halua luopua vanhuspalveluista, mutta kuitenkin halu auttaa Leenaa on suuri. Seuraavana tiistaina rouva kertoo, että tytären kanssa yhteen muuttaminen on eliminoitu vaihtoehto. Rouva ei halua pois vanhuspalveluiden piiristä. Kun sosiaalityöntekijä ottaa esille rouvan asuinpaikan, asiakkaan ääni vaimenee ja hän alkaa harmitella vuokrankorotusta (25/ r. 28).

(Ab. Otejakso 25 r. 35-98)

35. S: Joo ja ihan viisas ratkasu varmasti (.) mutta sitten (.) elikkä te haluatte asua yksin (.) mites sitt se asuinpaikka
36. A: *Nii se on*
37. S: Onko tuohon Lumikadulle teille saatavissa apua lisää, että te pärjäisitte siinä ja pystyisitte siihen kotiutumaan, et mitä ne palvelut olis mitä siihen tarvittais
38. ->A: Nii (.) se on kyllä ni hirveetä se muutto, mutta siinä on niin >korkeella se vuokra
39. S: Ni nyt ne on kyllä korkeella joka puolella ne vuokrat että
40. A: Ni että minä en tiä sitä että et kuinka paljon ne on missä muualla olis
41. S: Joo että palvelutalolla jos te aattelette sinne palvelutalolle muuttoa niin siellä on palveluasumismaksut tällä hetkellä ja se vuokra, nin siellä lasketaan että yhdeksänsataa markkaa pitää jäädä itselle
42. A: Jaa
43. S: Et sen melkein pitää lähteä siitä, ett se yhdeksänsataa markkaa oli se, ett se yhdeksänsataa markkaa oli se, millä ostetaan vaatteet ja sanomalehtikulut ja lääkkeet (.) ja sit jos on isoja lääkemenoja niin sitte niihin voi hakea toimeentulotukea
44. A: Jah jah
45. ->S: Että meillä on on niinku >tavoitteena kaupungissa se, että jokainen joka vaan pärjää (.) omassa asumisessaan näissä vanhustentaloissa taikka sitten omassa asunnossaan ihan nin kotipalvelun turvin (.) ni sitä sitä niinku yritetään tukea, sitä omaa asumista, että sitte kun tarvi sitä palvelutalopaikka kun tarvitsee ympärivuorokautista valvontaa (.) niin sitten sinne palvelutaloon vasta
46. ->A: *Joh*
47. ->S: Että tekään ette vielä sitä yövalvontaa tartte, et siit on niinku turha maksaa
48. A: *Nii*
49. S: ->Eikö vaa
50. A: *Nii kyllähän se tietysti sillä laella on*, minä en tiä mitä siihen nyt saes (.) kyllähän ne mulle pyykit pessee ja

51. S: Ni ja käynte päiväkeskuksessa siinä
[52-64]
65. S: Kaikissa palvelutaloissa missä on (.) on tuota ympärivuorokautinen valvonta niin siellä on tää sama maksujärjestelmä
66. A: Jahha no
67. S: Et se on se palveluasumismaksut (.) on siellä silloin
68. A: Jah
69. S: Ja yhdeksänsataa markkaa pitää itselle jäädä
70. A: Nmm
71. S: Et se on sitte taa laitoshoidossa, se on se se kahdeksankymmentä prosenttia niistä nettotuloista menee hoitomaksuun ja kaksikymmentä prosenttia itselle tai sitten vähintään sitten neljäsataaviiskymmentä markkaa
72. A: Nii
73. ->S: Ni mutt se (.) sitä meidän >ei tarvi ees miettiä teidän kohalla että
74. ->A: Ni ei ei ei
75. S: Ja kun minust tuntuu että sitä palveluasumistakaan ei vielä (.) että te kuitenkin pärjätte siellä omassa kodissa
76. A: Niin minulle kyllä sano tuo tohtori Alpio että täytyy vaan lisätä palveluita ni kyllä te siellä pärjätte
77. S: Ni
78. A: Se on vaan tuo että minä en taho päästä oikeen ((...)) sitten että asioimaan tuonne kaoppaan
79. S: Ootteks te käyttäny sitä palvelubussia
80. A: Oon mää käöttäny
81. S: Joo
82. A: Mutta on joskus että pitäis olla muunakin päivänä
83. S: Joo
84. A: Ni mä oon joutunut ajamaan taksilla ja
85. S: Joo
86. A: Joo oon ajanu taksilla tännekin
87. S: Silloin jos te tuutte taksilla tänne elikkä se on lähinnä tutkimusta tai
88. A: Nii
89. S: Tai hoitoon tuutte
90. A: Nii
91. S: Nii ottakaa aina sitte se hoitajilta kuitti
92. A: J jo
93. S: Ja taksilta kuitti
94. A: Ni
95. S: Et se (.) aina kannattaa muistaa se yhdeksänsadan markan vuosiomavastuu siinä
96. A: Nii
97. S: Kelakorvauksissa se tulee aika nopeasti täyteen, niin sitt saa matkat ilmaseen sen jälkeen
98. A: Niin jotta tuota (.) se on sitte sillai vaan

Sosiaalityöntekijän rooli kaupungin edustajana tulee jälleen esille. Kaupunki haluaa tukea kotona asumista ja rouvan on turha maksaa yövalvonnasta. Vanhainkoti ja palveluasuminen eivät tule vielä kysymykseen rouvan tapauksessa (25/r. 47, 73). Vanhainkoti vaihtoehdon rouvakin kieltää nopeasti (25/r. 74). Rouva ottaa jälleen esille oman auktoriteettinsa. Tohtori oli sanonut, että palveluiden lisääminen Lumikadulle riittää (25/r. 76).

Kun palveluasumisvaihtoehto alkaa näyttää epätodennäköiseltä, rouva vetoaa kulkuyhteyksien heikkouteen (25/r. 78). Tämän sosiaalityöntekijä kuittaa muistuttamalla rouvaa taksikulujen vuosiomavastuusta. Asiakkaan vaihtoehdoksi jää toteamus: ”Niin jotta tuota (.) se on sitte sillai vaan” (25/r. 98). Tämän jälkeen esitetään vielä seuraavanlainen vakuuttelu-hiljainen myöntymisen -episodi.

(Ab. Ote 26 r. 99-108)

99. ->S: ((kiirehtien)) Niin että kyllä kyllähän sitte (.) jos jos te tuutte toisiin aatoksiin siinä, että haluatte muuttaa siitä pois, niin mietitään sitä sitte uudelleen
100. A: Ni
101. S: Mut nyt puhutte kotipalvelun kanssa ja mietitte yhdessä, että mitä se apu olis siinä että te selviyditte ja jaksatte olla siinä
102. ->A: Nii (..) joo kyllä se sillä laella vissiin on
103. ->S: Niinku te sanotte, että ne ei ne muutot mitään mukavia oo
104. A: Niin kun mä ajattelin sitä ett muutetaan, en nin tuota, että kun joutuu jon jonnekin ylempäs muuttamaan
105. S: Nii
106. A: Joo ei ne oo mitään mukavia ne muutot
107. S: /Jo se on siin on aika iso päätös, että yksin asutte ja ja jäätte tuohon asumaan
108. A: Nmm

Rouva ilmaisee erimielisyytensä sosiaalityöntekijän vakuuttelupyrkimyksiin varauksellisesti. Hän myöntyy kiertäen. (esim. 26/r. 102.) Anssi Peräkylä (1999, 44) kirjoittaa, että epäsolidaarisuutta ilmaisevat puheteot eli erimielisyyden ilmaukset ja kieltävät vastaukset tms. tuotetaan tunnusmerkillisinä. Niitä lykätään, selitetään ja pehmennetään. Solidaarisuutta ilmaisevat teot taas tuotetaan tunnusmerkittöminä. Tässä tapauksessa voi puhua varauksellisesta solidaarisuudesta.

Rouva Artola on palvelutalohalukas, muttei sosiaalityöntekijän mielestä sinne kelpoinen. Rouva kaipaa erityisesti Kuusikadun palvelutaloon. Ensimmäisessä keskustelussa rouva painii itsekkin palvelutalohalukkuutensa kanssa, koska haluaisi auttaa tytärtään muuttamalla tämän kanssa yhteen asumaan. Toisessa keskustelussa rouvan väitteistä nykyiseen asuntoon jäämistä vastaan nousevat esille vuokran nousu sekä kulkemisvaikeudet. Muuttojen rasittavuuden rouva hyväksyy nykyiseen asuntoon jäämistä puoltavana seikkana jo ensimmäisessä keskustelussa. Rouva haluaisi kuitenkin muuttaa vielä kerran. Palveluiden lisääminen sinne ei tunnu tyydyttävältä vaihtoehdolta, sillä hän epäroï asiaa edelleen. Sosiaalityöntekijän kiireinen vastaus epäröintiin on: ”Niin että kyllähän sitte (.) jos te tuutte toisiin aatoksiin siinä, että haluatte muuttaa siitä pois, niin mietitään sitä sitte uudelleen” (26/ r. 99). Sosiaalityöntekijä siunaa ”yhteisen” päätöksen ja rouva esittää epäsuoran myöntymisensä (ote 27). Mielenkiintoista on, että rouva olisi asumisratkaisuisaan valmis ”viimeseen kulumaan, josta tavarat selekänsä nostaa”. Sosiaalityöntekijälle ratkaisu on

väliaikainen. Kuoleman lähestymisestä puhuminen toimii tässä palvelukotikelpoisuuden määrittäjänä ja samalla (vrt. Taylor 1992, 507) ikäidentiteetin muodostajana.

(Ab. Ote 27 r. 109-116)

109. S: Ja se on hyvä siitä saa nostaa itelleen hattua, kun pystyy tekemään päätöksiä eikö niin
 110. A: Nmm kyllä minä ajattelin niin, että kun ei tässä nyt vielä kerran
 111. S: Nmm silloin jos tulee semmonen tilanne, että te tarttette palveluja enemmän ja että tulee sitä yölläkin tarvetta, niin ilman muuta sit katotaan sit semmosta paikkaa
 112. A: Nii
 113. S: Et käydään sitä miettimään
 114. A: Joo
 115. S: Et mikä se on meidän kaupungin eri vaihtoehtoista
 116. A: Nii

Sosiaalityöntekijä palaa nopeasti raha-asioihin, joita rouva ei ole viikonlopun aikana pohtinut. Hän ei ole kysynyt velkajärjestelyyn⁶ menevää rahasummaa eikä tiedä, saako hän maksettua kyseisen summan. Ensimmäisessä keskustelussa Taina Seppä esittelee useaan otteeseen välitystilin helppoutta (esim. alla Aa. 19/r. 492; myös Aa. 4/r. 98 s. 42).

(Aa. Ote 19 r. 486-495)

486. S: Laskeekaapa sekin ja katotte, että onnistuuko se ja miettikää se välitystiliasia
 487. A: Joo nii, se on justii se, justii tämä asia tää (.) joka minua stressaa
 488. S: Ninn totta kai kun raha-asiat ei oo kunnossa, niin se harmittaa
 489. ->A: Niin ja minä oon aina ollu ennen, niin kun mä oon myymälänhoitajana ollu kun meillä on kotona kenkämyymälä ollu
 490. S: Niin
 491. A: Niin minä olen aina ollu niin hirveen tarkka
 492. S: Joo silloin te olisitte tälläsista huolista vapaa
 493. A: Nii
 494. S: Jos nää rahat olis välitystilillä
 495. A: Niin ja se ei hermot (.) ei hermostuttas sitä

Rouvalle raha-asioiden tarkka hoitaminen on kunniakysymys, sillä hänen lapsuudenkodissaan oli ollut kenkämyymälä (19/r. 489). Raha-asioiden hoitamattomuus stressaa rouvaa, mutta välitystilisopimuksen teko on hänelle vaikeaa. Sosiaalityöntekijä yrittää ohjata rouvaa tekemään nopeita päätöksiä. Puheen sävy on jopa holhoavan äidillinen. Rouva huokailee ja vakuuttaa varmasti kysyvänsä velkajärjestelyyn menevän rahasumman velkajärjestelyistä vastaavilta henkilöiltä (Ab. 28/r. 146) sosiaalityöntekijän aktiivisesti ohjattaessa rouvaa tätä tekemään (28/r. 131 ja 145). Sosiaalityöntekijän vastaus asiakkaan epärointiin on välitystilin esittäminen sujuvana vaihtoehtona (28/ r. 252-256).

⁶ Velkajärjestelyssä tehdyn maksuohjelman avulla yksityishenkilö voi saada taloutensa kuntoon pitkällä aikavälillä. Velkaneuvontakeskus antaa neuvontaa ja suunnittelee maksuohjelmia. (Ilmenee keskusteluis-
 ta)

(Ab. Otejakso 28 r. 117-257)

117. S: Mut sitte oli se (.) velkajärjestelyasia

118. A: Nii

119. S: Laskitteko että saatteko rahat kokoon siihen

[120-130]

131. ->S: Sitä on vaa sitä Kaarina, Kaarinaa on niin hankala tavoittaa kun hän on vaan kahestatoista yhteen aina päivittäin puhelimen ääressä, mutta siellä on tää toimistos sihteeri Jaana Salli, nin hän on kaiket aamupäivät kaheksasta kahteentoista, et hänet kyllä tavoittaa, annanko mä puhelinnumeron

132. A: Anna

133. S: Et soitatte sinne ni (.) no mites se välitystiliasia (.) mietittekö sitä

134. A: Sitä on miettiny siinä kyllä, että tuota kyllä kun mä oon laskenu sitä (.) nyt tätä mun eläkemäärää että mitenäs se nyt menee noissa puhelin- ja sähkö niin niissähän ei aina tiedä mikä se on se summa

[135-142]

143. ->S: Mmm tässä tässä ((antaa velkaneuvonnan puhelinnumerot))

144. A: Kiitos

145. ->S: On Jaana Sallin numero on tässä ylhäällä ja tosiaan kaheksasta kahteentoista on hän puhelimen ääressä ja sitte Kaarina Moilanen on vaan tän kahestatoista yhteen

146. ->A: Joo joo kyllä minä kysyn sen

147. S: Niin siitä tulee niinku, kun saatte tietää sen summan, et paljonko se on, nin tulee niinku realisoitua se tilanne et, että selviättekö te itsehoitamalla, vai tarteeko siihen tukea ja siinä välitystilin kautta, että pääsette jaloillenne sen niitten raha-asioiden hoidossa

[148-247]

248. ->A: Ni nin minä nyt ajattelin sitte, että en minä nyt tuota usko, että se minua mihinkään veis jos (.) siitä tulee mulle kuitenkin (.) se on ni vähän yli viistuhatta mulla kokonaan mun eläke

[249-251]

252. ->S: Et se on (.) sieltä >menis vaan välitystililtä ni kaikki teidän laskut hoidettas, ettei niitä tarttis ite sit hoitaa ja jos niitä on, ni yhdessä neuvottelette sen työntekijän kanssa joka niitä hoitaa

253. A: Nii

254. S: Ylimääräset asiat kaikki ja teille jää itelle mit jää tilille niin käyttöön

255. A: Ni

256. S: (.) Suunnitelman mukaan (.) että siellä ei sitte se raha, mikä jää niin te sen voitte (.) antaa siitä osan lapsille lahjaksi jos haluatte antaa (.) mutta se ois ensisijanen ne velat sieltä pois (.) teidän eläminen, että kun ne rahat on tarkotettu teidän käyttöön

Sosiaalityöntekijä kuitenkin hellittää suostuttelussaan keskustelun lopussa:

(Ab. Otejakso 30 r. 278-380)

278. S: Mä kyllä autan Artolan rouva teitä siihen välitystiliasiaan, nin otetaan yhdessä sitten yhteyttä sitten Variksen Paulaan (.) jos te päädytty siihen

279. A: Niin kyllä minä olin (.) sitä miettiny että (.) mitenkä se nyt menne (.) sen nyt helmikuussa ehtii (.) että kuitenkin minun pitäis aena Juhaa pyytää lähtemään

280. S: Ootteko te niinku kallistumassa sen välitystilin puolelle

281. A: Sille puolen nii

282. S: Joo osaatteko jo tehdä jo päätöksen että allekirjotatte välitystilipaperit >(.)

283. ->A: Nii kyllähän sen tietysti voe (..) koska mä luulen, että kun mä pääsen niistä velosta er-roon (.) nin ei mulla varmasti sitte oo (.) että kyllä se häviää tuoki tuo

284. ->S: Mmm oisko kuitenkin hyvä että tarkistatte sen vielä Kaarina Moilaselta tai sitte Jaana Sallilta, että paljo se on se summa

285. A: Ni

286. ->S: Ja teette sen laskelman, se niinku vahvistaa teidän päätöksen

287. ->A: Ni ni se voi olla

288. S: Ja palataan ens viikolla asiaan

[289-373]

374. S: Että se on sitte sopimusasia

375. A: Joo

376. S: Mutta siitä torstaina enemmän (.) palataan asiaan (.)

377. A: Jo (.) nii (..) *tehhään nyt sitte niin* (.) kuhan määhän nyt ensin vaikka lasken sen
 378. S: Joo
 379. A: Ja selvitän itselleni
 380. ->S: Joo kyllä teidän täytyy itselle selvittää (.) et mikä se tilanne on, että kun sen päätöksen sitten teette

Välitystilisopimuksen tekeminen on lopulta rouvan päätettävissä. Sosiaalityöntekijällä on suostuttelevaa valtaa, mutta vallalla on olemassa rajat. Puhe on enemmänkin äidillistä ohjausta, joka tosin on aika käskevää. Sosiaalityöntekijälle välitystilisopimus on asia, joka takaisi rouvan rahojen kulumisen hänen omiin eikä lasten tarpeisiin. Se on sosiaalitoimen tarjoama apukeino taloudenpidossa ja samalla kontrollin väline, vaikkei Taina Seppä jälkimmäistä tarkoitusta tietenkään ääneen lausu. Rouva Artolalle välitystilimerkitsee autonomian menetystä ja lapsuudesta opitun tarkkuuden menettämisen tunnustamista. Taloudenpidosta huolehtiminen on rouvalle itsenäisyyttä, vaikka muiden päivittäisten asioiden hoidossa hän haluaisi tukeutua kaupungin palveluihin.

8 PERHEVASTUUN PUHEAREENA

8.1 Laskeutuminen perhevastuun maailmoihin

Ryhmäkeskustelussa eräs sosiaalityöntekijä kertoi, että perhevastuun käsite vie ajatuksia hyvin moneen suuntaan. Perhevastuulla tarkoitan tässä tutkimuksessa ikääntyneen suhdetta omiin lapsiinsa ja lasten suhdetta vanhempiinsa, en parisuhdetta tai ydin- ja laajennetun perheen välisiä eroja. Ryhmäkeskustelussa sain palautetta käsitteideni sukupuolisidonnaisuudesta. Perhe on sosiaalityöntekijöiden mukaan naisille ominaisempi puheenaihe kuin miehille. Tässä tutkimuksessa keskityn perhevastuupuheeseen enkä yleiseen perhepuheeseen. Vastuulla tarkoitan hoivaa, avustamista, hoitoa ja huolenpitoa.

Perhepuheen määrästä puhuttaessa eräs sosiaalityöntekijöistä totesi vanhempien ihmisten kanssa työskennellessään havainneensa, että heidän maailmansa on nuorempien maailmaa laajempi: ”Kyllä nuorilla sitten enemmän painottuu mitä heidän kanssa on tehnyt työtä, niin se painottuu sen oman minän ympärille (.) vahvemmin kun mitä sitten vanhemmilla ihmisillä (.) et se on laajempi se maailma.” Minulta jäi tarkentamatta, mitä sosiaalityöntekijä itse asiassa tarkoitti

ja minkä ikäisistä nuorista hän puhui. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan kartoita perhepuheen määrää enkä mielipiteitä perhevastuusta, vaan arena on yksittäisistä tilanteista erotettu teema. Tarkoitus on tutkia sen saamia merkityksiä rajatuissa asiakastapaamisissa.

Perheellä, perhevastuulla ja perhekeskeisyydellä on ollut erityinen asema sosiaalityön arkisissa käytännöissä. Hannele Forsberg (1994) on tutkinut niitä moninaisia merkityksiä, joita perheelle annetaan sosiaalityössä sekä kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka eri yksilöt kytketään sukupuolensa tai ikänsä perusteella perheeseen. Forsbergin mukaan perhe on olemassa sosiaalisessa toiminnassa tapahtuvien sopimusten kautta. Se ei ole maantieteellisesti tiettyyn paikkaan rajattu yksikkö tai ennalta määrätty rakennelma vaan muuntuvainen ja monivivahteinen. Erilaisilla ihmisillä on siitä erilaisia käsityksiä ja nuo käsitykset voivat vaihdella ulkoisen kontekstin muuttuessa. (Emt. 13-17.)

Rouva Artola on koko elämänsä ajan huolehtinut lapsistaan, joilla kaikilla tuntuu olevan vaikeuksia joko fyysisen tai psyykkisen terveyden kanssa. Keskustelua värittää eniten rouvan huoli viisikymppisestä Leenasta, jolla on mielenterveysongelmia ja jonka kanssa rouva on pohtinut yhteenmuuttamista. Rouva ajattelee näin auttavansa tyttärtään. Sosiaalityöntekijän näkökulma auttamiseen on toinen. Hän epäilee, että yhdessä asuminen olisi raskasta, koska molemmilla on masennusoireita. Sosiaalityöntekijä myös ohjaa aktiivisesti rouvaa tekemään välitystilisopimuksen sosiaalitoimen kanssa, jotta rahat riittäisivät rouvan menoihin, eivätkä kulkisi äidin hyvän sydämen ja käden kautta lapsille.

(Aa Ote 2 r. 33-43)

33. S: Käykö teillä omaiset sitte, tytär tai poika
 34. A: No kyllä minun tyttäreni on nyt käynyt, kun se laittana joskus, kun se tulee iltapäivällä, kun se sanoo aina, että äiti sä unohdat iltapalan
 35. S: Niinn
 36. ->A: Niin ni se tulee aina laittamaan mulle sitä (.) että sitä saattaa olla siinä vaikka toiseksikin päiväksi vielä, kun hän assuu siellä kaukana Tervalassa ja (.) ja hänellä ittellään on se samanlainen depressiotila tällä hetkellä
 37. ->S: Onko se totta, että teiltä voi unohtua iltapala
 38. A: On se on ihan totta, ja sitten kun mä ruppeen nukkumaan, mä muistan vasta sitten kun mä otan ne unilääkkeet, että herttilen leili (.) että en mä oo syönykkää mittää tänää ollekaa, että mää kun sen kahvin join niin mä silloin otin ne lääkkeet
 39. S: Joo o
 40. A: Mitä mun pittää ottaa iltasella
 41. S: Joo o
 42. ->A: Ni Leena on aina muistuttanu siitä, että muista ottaa ne
 43. ->S: Mmm onko se sitte nälkä (.) joka teijät ajaa sieltä sängystä ottamaan sitä iltapalaa, vai onko se että te yks kaks muistatte

Ennen katkelmaa sosiaalityöntekijä kysyy kotiavun määrää ja ihmettelee sen vähyyttä. Jo heti keskustelun alussa rouva tuo esille tyttären huolenpidon äidistään. Sosiaalityöntekijä kuitenkin siirtää puheen aina rouvan omiin asioihin (2/r. 37 ja 43). Pitkin keskustelua rouva on huolissaan lastensa tilanteista. Lasten arkipäivä ja heidän ongelmansa putkahtavat puheesta esille usein:

(Aa. Otejakso 10 r. 178-689)

178. A: [...] hän on nyt kohta viistoista vuotta ollu täysin raitis (.) ja sen jälkeen sitten kun hän sen itse sai tietää, että näin on käynyt, niin otti niskasta kiinni itteensä, kun hän siitä syntymäviasta puhuttiin
179. S: Joo
180. ->A: Niin sen jälkeen meni sitten sinne AA-kerhoon ihan >itse (.) sano että kyllä mä (.) taistelin tämän (.) kyllä me asuttiin silloinkin yhdessä, ja hän tuli kotiin ja kyllä minä otin hänet ni vastaan, en minä rähissy enkä huutanu enkä mitään
181. S: mmm.(.) kuinka kauan siitä on, kun te ootte asunut yhdessä?
[182-414]
415. A: Kyllä mä monta kertaa mä saatan keittää kahvit ja puurot ja ruveta nukkumaan ja, ja Leena ja poika tulee ja sanoo että äiti on vielä yöpaitasillaan ja mejän piti lähtee kaoppaan ((naurahtaen))
416. S: ((naurahtaen)) Joo
417. A: Niin minä sanon että ootappas, että minä tässä laittelen päälleni niin sitten lähetään
418. S: Joo
419. ->A: Ja se on niin hirveen ymmärtäväinen ja hyvä
420. S: Joo
421. A: Se mun poikani
422. S: Joo nii
423. ->A: Nii vaikka joku san se on joskus niin suorasananen, mutta kyllä se on nii >herttanen minua justiin niin
424. S: Mmm
425. A: Minua kohtaan
426. S: Mmm mmmm
427. ->A: Ei se minua >terrorisoi eikä mitään tollasta
428. S: Mm mm
429. A: Jos mä jotain pyydän sitä hakemaan, nin se ehtii niin kauan, että se löytää ja sit se tuo sen niin kun nyttekin sen kahvin, kahvinkeitimen se toi, kun mulla oli niin kamalan suuri kahvinkeitin, niin minä sanon että minä keitän sillä ihan suotta ((naurahtelee)), hurruutan sillä sitä kahvia niin paljon
[430-549]
590. ->A: Joo o se oli nytten ihan minun tämän >tyttäreni hyvä teko tämä kun hän lähti mun kanssa lääkäriin, kun sano että sinä et kyllä taas muista kaikkee et puoliakkaa
591. S: Nii nii hmm (.) kun ei teidän muistissa oo vikaa vai jännittääkös teitä kun te meette lääkäriin
[592-678]
679. ->A: Ja lapset on kyllä onneksi (.) pojat on reiluja rehtejä miehiä ja nii ja huolehtinu perheestään
680. S: Joo
681. A: Ja tytöt ovat siistejä tyttöjä
682. S: Hmm
683. ->A: ((hieman haikeahkosti)) Eetuhan se on resukka nyt ku se loukkaantu, siinä siinä on se vamma (.) sitä ei kukkaan tiä, se on ens sunnuntai se niiden pääjuhla missä se on
684. S: Voi sitäpä en tiedä (.) kysytääs jos tuo Maikki tietäs
685. A: Hmm Eetu sano menevän sinne esiintymään, se kuuluu siihen näytelmäryhmään.
686. S: Joo siitä oli (.) oli tuota artikkeleita mutta en, ett Niskalan talolla oisko, vai onko Kiiskilässä että missä se on sitte
687. A: Niin Niskalan talolla se on tavallisesti ollu jos se on täällä
688. S: Joo (.) joo että empä tiedä kyllä että kysytään Maikilta että tietäskö Maikki
689. ->A: Niin koska se on hirveen tärkeetä, mun täytyy sinne mennä koska (.) Eetu esiintyy siellä

Ensimmäinen keskustelu päättyy rouvan kehitysvammaisen pojan asioiden selvittämiseen. Rouvalle on erittäin tärkeää päästä katsomaan Eetun esiintymistä juhlassa (10/r. 689). Rouva myös korostaa Juha-pojan ja Leena-tyttären hyvyyttä häntä kohtaan. Rouva puolustelee poikaansa vastatodisteluna jonkin toisen sanomiselle. Juha käyttäytyy hyvin rouvaa kohtaan (10/r. 423 ja 427), vaikka joku oli sanonut pojan olevan suorasanainen (10/r. 423). Juha hankkii rouvalle, mitä rouva tarvitsee. Leena-tyttären raittius herättää myös ylpeyden tunteita. Leena oli itse hakenut ongelmaansa apua (10/r. 180). Kun Taina Seppä kyselee rouvan päiväohjelmasta, siirtää rouva päiväsairalaan hakeutumisen tyttären ansioksi (10/r. 590).

Aivan alussa keskustelu liikkuu rouvan asuinalueellaan viihtymättömyydessä. Rouva on huolestunut toimeentulostaan ja siirtää puheen yhtäkkiä vuokran nousuun. Osapuolet alkavat käydä keskustelua siitä, kuka rouvan pankkiasioita hoitaa.

(Aa. Ote 3 r. 83-94)

83. ->S: Joo. (...) onko poika hoitanut hyvin asiat teijän mielestä?
 84. A: On, ei se ole minun niihin minun raha-asioihini, niin kyllä se on kaikki kun minä oon pyytännyt viemään kaikki nää laskut ja muut sinne, niin kyllä se on ne vienyt ei se oo, eikä se oo kyllä se on jos se on minun tililtä nostanu mulle, mulle rahaa niin se on tuonu kaikki mulle ja kirjan ja mää oon nähny kaikki ihan selvään
 85. S: Joo hän ei itse itselleen nosta
 86. A: Joo, ei hän nosta itselleen jos hän pyytää, että hän tarvitsee niin mä oon voinut joskus antaa itse. Mutta ei hän pankista ota mitään koskaan itse
 87. S: Omin luvun ei ota
 88. A: Joo ei ota ei ota nii
 89. S: Joo se on tärkeitä
 90. A: Niin ja eikä myöskään Leenakaa kun se käy, vaikka se näkis että siinä on rahat pöyvällä nii se ei koske, nii ei ne minun rahoihin (.) tartu sillä tavalla ((sos.tt myöntelee väliin)) Juha sanoo, että hänellähän on itellään niin paljon (.) tuota suurempi eläke kun sinulla
 91. S: Joo siinähän yks mahdollisuus on semmonen kun on velkajärjestely tehty ja silloin periaatteessa pitäs ne rahat riittää
 92. A: Niin pitäs
 93. ->S: Kun se on laskettu sillä tavalla (.) jos tuntuu, että se raha kuitenkin >luisuu käsistä että se ei pysy hallinnassa niin sosiaalitoimen kanssahan voi tehdä sitten sopimuksen että eläkkeennosto-oikeus olisi sosiaalitoimella, jossa hoidetaan myös kaikki, laskut te saisitte käyttörahan sieltä että rahat olis niin sanotulla välitystilillä
 94. A: Joo siitä asiasta on puhuttu niin kun Paulan kanssa kerran

Taina Seppä kysyy, onko poika hoitanut raha-asioita hyvin. Kuin vastatodisteluna sosiaalityöntekijän epäilyihin rouva selvittää painokkaasti, etteivät lapset ole koskaan ottaneet häneltä rahaa ilman lupaa. Rouva on itse antanut heille rahaa (3/r. 86). Hän alkaa puolustella lapsiaan, vaikka sosiaalityöntekijä ei suoraan kysy, käyttävätkö lapset rouvan rahoja hyväkseen. Asioiden hyvin hoitaminen voisi tarkoittaa muutakin kuin rahojen hyväksikäyttämättömyyttä. Eero Suoninen nimeää vastatodistelun ilman syytöstä itsetodisteluksi (1997, 22). Tässä tapauksessa itsetodistelu lähtee kuitenkin keskustelu-

tilanteesta eikä ole vastausta niin sanotulle yleiselle toiselle, jonka osuutta haastattelu-puheenvuoroissa Suoninen on pohtinut. Sosiaalityöntekijä on niin sanottu erityinen toinen, joka ei esitä suoraa syytöstä. Toisaalta rouvan vastatodistelun voi nähdä kulttuuri-sena. Onhan julkisuudessa käyty paljon keskustelua vanhusten hyväksikäytöstä.

Sosiaalityöntekijä käyttää rahojen kulumisesta sanaa luisua (3/r. 93). Hän ehdottaakin rouvalle välitystilisopimuksen tekoa sosiaalitoimen kanssa. Välitystilisopimuksen solmiminen on rouvalle tiukka paikka, eikä hän vielä toisessakaan tapaamisessa pysty tekemään päätöstä siitä. Hän haluaa yrittää omin voimin. Sosiaalityöntekijälle välitystilin avaaminen merkitsisi sitä, että hän varmistuisi rouvan juoksevien raha-asioiden hoidosta. Rouva tuntuu olevan välitystilikelpoinen juuri siksi, että rahat tahtovat kulua lasten avustamiseen. Myöhemmin sosiaalityöntekijä korostaa lasten ja äidin välisen suhteen jatkumista läpi elämän (6/r. 118).

(Aa. Otejakso 6 r. 118-147)

118. ->S: Mmm niin ja se että se suhde (.) niin kun äidin ja lasten välinen (.) että se on jatkunut että eihän se mihinkään ole siitä katkenut, että te autatte edelleen
119. A: /No on
120. S: Siitä huolimatta että ne lapset on aikuisia ni ((aika iloisesti))
121. A: Niin siitä huolimatta niin että tuota (.) en minä (.) oon mä kyllä saanu sitte Juhalta kun me mennään joskus kauppaan (.) nii se sanoo että ostan niille ny ruokaa niin se sanoo että annapas mummikka nyt olla niitten rahojess
122. S: Joo o
123. A: Niin että (.) kyllä se hyvin monta kertaa (.) niin ja sitte se on ostanu mulle vaatteita
124. S: Joo jo
- [125-137]
138. ->S: Mmm. Nyt kun sitten teillä tulee se maksun aika siitä (.) lainasta velasta niin kattokaa, että jos rahat ei riitä niin otatte yhteyttä Paula Varikseen ja lähdette sitten miettimään sitä välitystiliasiaa ja hoidatte sen Paulan kanssa kuntoon
139. S: Joo oh
140. S: Elkkää jättäkö sitä kovin pitkälle ettei tapahdu sitä, että te velkaannutte lisää vain ja tulee vaikeuksia sitten enemmän
141. A: Nii
142. ->S: Teille kuitenkin jää siitä kun se raha hoidetaan sitä kautta, niin teille jää käyttörahaa ja tulette toimeen ja teille jää rahaa sillä tavalla että voisitte siitä, kun te haluatte antaa lapsille niin teille jää annettavaa myös
143. ->A: Niin nis oon Leenallekkin antanu kun Leena assuu siellä maailman takana että se saa
144. S: Jjo
145. ->A: Että se saa kulkea (.) autolippua varten ja semmmosta tärkeää asiaa varten
146. S: Ja kuitenkin se (.) on teidän rahoista kysymys ja teidän asioista ja ensisijaisesti pitää hoitaa ne teidän asiat (.) teijän mm omat maksut (.) ja sitten kun se teijän hyvinvointi on hoidettu ja eläminen ja sen jälkeen mitä jää, niin te voisitte antaa kyllä (.) että se on ihan teidän oma asia
147. ->A: Nii sitä myö tossa Leena on siellä niin ahdistuneena siellä, soittiko se teille siitä

Taina Seppä siirtää puheen takaisin raha-asioihin (6/r. 138) sen jälkeen kun keskustelu on käynyt virtsankarkailussa ja vaippojen käytössä. Jälleen esille nousee lapsille rahan antaminen (6/r.142). Nyt rouva alkaa puolustella avustamistaan sillä, että Leena tarvitsee rahaa bussilippuihin ja muihin tärkeisiin asioihin (6/r. 145). Sosiaalityöntekijä pai-

nottaa rouvan omien asioiden olevan etusijalla, kun rahan käyttöä suunnitellaan. Rouva ottaa esille tyttären ahdistuksen (6/r. 147), jonka jälkeen puhe siirtyy yhteenmuuttoon.

(Aa. Otejakso 9 r.149-184)

149. S: Joo hän soitti mulle eilen tonne ja sano että äiti tulee käymään sinun luona huomenna (.) ja hänen asiansa oli että (.) ööö hän haluais että te muuttasitte yhteen asumaan
150. A: Niin se on j
151. S: ((aloittaa päälle)) Ja tuota (.) mä siinä kysyin häneltä sitten, että et onko hän puhunut teidän kanssa että onko tämä aina myös äidin toive, ja hän sano että se on äidin toive ollu aina, että voisitte asua yhdessä
152. A: Niin minä olen asunut sen vanhimman tyttären kanssa yhdessä ennen
153. S: Joo
154. A: Kun hän eros siitä miehestään ni
155. S: Joo
156. A: Mutta (.) sitten kun hän muutti tonne Lakkolaan (.) niin hän siellä sitte sotkeutu vähän niihin kavereihin ja
157. S: Leena sano, että hänellä on myös näitä depressio-ongelmia j
158. A: On on on
159. ->S: /Sano että te voisitte tukea toisianne, että se on semmoinen asia jota kannattaa miettiä että et onko se (.) auttaako siinä se, että te olette yhdessä vai viekö se teitä huonompaan tilanteeseen sitte
160. A: Joo tuo on semmoinen asia niin minä justiin sitä, meillä oli kesällä jo silloin siellä heinäkuussa (.) se (.) yhteishakemus (.) se oli siellä mutta Leena oli ottanut sen pois, Leena sano hän veti sen pois kun tuota hän, se lähti silloin kansanopistolle Kirjavalaan ja sano että hän ei tiä, että mitä tämä työ poikii ni
- [161-171]
172. ->S: Mut Artolan rouva haluaisitteko te itse muuttaa (.) ku te ootte elänyt nytten aikuisen ihmisen elämää (.) itsenäistä elämää ja ootte saanut lapset maailmalle, niin haluaisitteko te haluaisitteko te muuttaa tyttären kanssa samaan asumaan
173. ->A: Nin hän on nyt varsin epätoivonen kyllä että, tiedä sitä nyt sitten, että tulisko hän tilanteeseen mittään parannusta tähän terveydentilaan, hän kyllä kovasti pelkää sitä että hän joutuu takasin sairaalaan
174. S: Onks hän ollut psykiatrisessa hoidossa
175. A: On ollu
- [176-181]
182. S: Mmm (.) kuinka kauan siitä on kun te ootte asunut yhdessä?
183. A: No se oli varmasti vuonna (..) se on kuuskymmentä (.) siitä on varmaan me muutettiin niin asuttiin (.) ((epäröiden))
184. S: Sitä on useempi kymmenen vuotta aikaa

Rouva pyrkii ottamaan ratkaisuisaan huomioon Leenan ongelmat ja tulevaisuuden. Sosiaalityöntekijä sulkee ne lähes täydellisesti. Hannele Forsberg (1994) kiinnittää huomiota sosiaalityöntekijöiden tasapainoiluun aikuisen ihmisen itsenäisyyden ja autonomian sekä aikuisen lapsen ja vanhemman keskinäisen riippuvuuden välillä. Hän toteaa, että perheriippuvuudesta huolimatta sosiaalityöntekijöiden toiminnassa elää vahvana täysi-ikäisen lapsen itsenäisyyden normi sekä myös vanhemman oikeus omaan elämäänsä. Perheriippuvuutta pyritään tilanteesta riippuen rajoittamaan, sallimaan tai hyödyntämään. (Emt. 106-107.)

Kun sosiaalityöntekijä kysyy, haluaako rouva itsenäistä elämää eläneenä naisena muuttaa taas yhteen lapsen kanssa, vastaa rouva ottamalla esille tyttären sairaalan joutumis-

pelon (9/r. 173). Sosiaalityöntekijä puolestaan alkaa siirtää kysymyksillään aikaisemmista asunnoista keskustelua rasittavaan muuttorumba (9/r. 182). Osapuolet vetävät keskustelua eri suuntiin (vrt. Peräkylä 1992, 273). Asumishistorian selvittelyyn kuluu pitkä tovi. Rouva myöntää muuttamisen olevan raskasta ja että hän haluaisi sellaiseen asuntoon, joka olisi ”viimenen kuluma, josta tavarat selekänsä nostaa”.

Rouvan muuttorumba on johtunut siitä, että hänen asuntonsa ovat olleet puutteellisia ja sopimattomia sairaalle ihmiselle. Hän kaippaa Kuusikadulle myös parempien vanhuspalveluiden takia. Rouva moittii kaupungin palveluita, sillä niillä on ollut vaikutusta lasten elämään. Hän kertoo, että vanhin tytär Teija on joutunut toimimaan kaupungin heikon kotipalvelun täydentäjänä: ”Ja se kotipalvelu, se oli tavattoman heikkoa se kotipalvelu, että mun tyttäreni kävi mulle aina siivoamassa ja”... ”Vanhin tytär sieltä Laakkolasta kävi siiv, aina käveli sieltä”... ”Niin hän sitten aina soitteli sieltä, että äiti kun mun piti tulla, mutt kun minä en nyt taaskaan jaksa”. Kun Taina Seppä ottaa esille asumisen vaihtoehtoja, on rouvalla ensimmäisenä mielessä Leenan auttaminen (13/r. 295).

(Aa. Ote 13 r. 294-298)

294. ->S: Vai haluatteko lähteä yksin hakemaan asuntoa sitten pois tuosta Lumikadulta, vai haluatteko että Lumikadulle katottas jotain palveluita lisää että te selviytyisitte siinä (.)
295. A: Nii kyllä mä tuota haluaisin kyllä toisaalta, niin mää kyllä tiän siinä on jonkunlaisia ongelmia (.) niin tuota ((huokaavan huohkeasti)) auttaa sitä Leenaa
296. S: Niin Jaksatteko te auttaa Leenaa
297. A: Sitä minä oon miettiny että mun terveyteni edistyy
298. S: Niin te sanoitte tuossa ku alotettiin, että teillä on itellä depressiota

Viikonlopun jälkeen Taina Sepän ja rouva Artolan keskustelu jatkuu samojen asioiden parissa. Rouva ja tytär ovat päättäneet olla muuttamatta yhteen.

(Ab. Ote 23 r. 1-15)

1. S: Mites ne kotitehtävät on sujunu (.) Artolan rouva
2. A: Nii (.) ne on sujunu (.) kun myö on tuota kovasti puitu tätä asiaa Leenan kanssa ja
3. S: Ni
4. A: Ollaan tultu siihen tulokseen että en mää nyt vielä toistaseks ainakaa Leenan kans yhteen muuta
5. S: Se on (.) kumman päätös se on (.) onko se yhteinen päätös (.) vai teidän
6. A: Minun
7. S: Teijän päätös
8. A: Nii
9. S: Hyvä
10. A: Nii nii
11. S: Ja elik
12. ->A: Ja Leena ensin (.) menetti sen että jos hän ei muuta
13. S: Joo o
14. A: Nii ja siinä oli pari päivää ni sit se tuli mun luo nin minä sanon hänelle että kyllä mä oon ihan samaa mieltä sun kanssa
15. S: Joo

Taina Seppä kysyy, oliko päätös yhteinen vai rouvan. Rouva Artola sanoo painokkaasti sen olleen omansa. Myöhemmin kuitenkin selviää, että Leena oli se, joka ensin oli luopunut yhteen muuton ajatuksesta (23/r. 12-14). Rouva oli siis odottanut Leenan päätöksen ja sitten pohtinut omaa kantaansa.

(Ab. Ote 24 r. 17-35)

17. S: Joo musta tuntuu että tää on viisas ratkasu teiltä
 18. A: Ni
 19. S: Koska tuota (.) siinä on se, ett tyttärellä on niitä (.) mielenterveysongelmia (.) masennusongelmaa
 20. A: Niin on
 21. S: Ja tuota se että kun teil teillä on kans sitä masennusongelmaa välillä, että ei tuu sellanen (.) semmonen että .kun on paha olla niin se yhdessä vielä vahvistuu siinä että sitte kun on mukavaa ja hyvä olla yhdessä, niin te voitte vieraila toistenne kun on kummallakin oma asunto ja
 22. A: Nii nii on (.) ja tuota Leena justiin ite sitä sano sitä että (.) Leenalla on vähän toisenlainen elämäntyyl*li yleensä*
 23. ->S: ((naurahtaen)) No niinhän se nuorilla on, eikö vaan
 24. A: Nii se on semmonen minä kun olen jo semmonen, mä oon aena ollu semmonen iltaunen ihmissytke ja aamulla ylös ja
 25. S: Joo
 26. A: Ja ennenkin kun töihin läksin niin minä olin jo puol kuus ylläällä ja kaikki (.) toimitettu siihen
 27. ->S: Joo kyllä se eri sukupolvella ni erilaenen rytmi voi olla
 28. ->A: Niin ku että kyllä sen nyt huomasi kun hän oli viikonloppuna tässä minun luona, niin tuota niin kyllä se vaan meni siihen, että minä rupesin ennen nukkumaan ja hän katto telkkaria vielä siellä myöhään
 29. S: Joo häiritsikö teitä se
 30. A: No ei ku hä pisti sen, kun siinä on semmonen liukuovi, ni se pisti sen kiinni
 31. S: Joo
 32. ->A: Mutta tuota kuitenkin aamulla, kun minä nousen aamulla ylös puuron keittoon (.) tää nukkuu hojottaa aamulla kymmeneen asti
 33. S: ((naurahtaen)) Hojottaa, vai ni
 34. A: Ni no niinhän se ite sano että kun minä hojotin siinä kymmeneen asti ja minä (.) olin (.) pukenut päälle ja mennyt sinne alakertaan jo
 35. S: Joo ja ihan viisas ratkasu varmasti (.) mutta sitten (.) eliikkä te haluatte asua yksin (.) mites sitt se asuinpaikka

Päätös jäädä asumaan yksin on tehty ja Taina Seppä tukee sitä voimallisesti. Työntekijän naurahtava toteamus (24/r. 23) ja toisaalta se, ettei hän lue itseään tiettyyn sukupolveen kuuluvaksi, nostaa esille sekä juttelevan maallikon että ammattihenkilön persoonassa toimivan henkilön asemat. Huoli Leenasta saa rinnalleen sen tosiasian tunnustamisen, että sukupolvien elämänrytmit ovat erilaiset. Rouva nousee aamulla vanhan totumuksen mukaan puuronkeittoon Leenan nukkuessa edellisillan valvomisen takia (24/r. 32). Sukupolvien erilaisesta elämänrytmistä tulee keino tunnustaa yhteen muuton ongelmat.

Pitkän palvelutarpeista käydyn keskustelun sekä raha-asioiden hoitamiseen liittyvän keskustelun jälkeen sosiaalityöntekijä ottaa jälleen esille välitystiliin liittyvän edun. Rouvan juoksevat asiat hoituisivat ja lopuista voi antaa osan vaikka lapsille (29/r. 257).

Rouva alkaa taas puolustella lapsiensa avustamista. Lisäksi hän kertoo Leenan lonkka-
vaikeuksista sosiaalityöntekijän vain tyytyessä myöntelemään väliin.

(Ab. Ote 29 r. 257-262)

257. ->S: (.) Suunnitelman mukaan (.) että siellä ei sitte se raha, mikä jää niin sen te voitte (.) antaa siitä osan lapsille lahjaksi jos haluatte antaa (.) mutta se ois ensisijanen ne velat sieltä pois (.) teidän eläminen, että kun ne rahat on tarkotettu teidän käyttöön
258. ->A: Niin niin en minä annakaa oo antanukkaa, antanukkaa
259. S: Äidin hyvä sydän vaan tulee siinä
260. A: Oon minä tietysti antanukkin, nii Juhanni kun se mua kuskaa nii bensarahaa ja semmosta ja Leenalle joskus vähäsen että se pääsee jonnekkii menemää jonnekki
261. S: Joo
262. A: Ja sillon kun se aena mennee Helsinkiin tutkimuksiin ku sille on tehty se leikkaus lonkkiin

Keskustelun loppupuolella rouva palaa vielä sukupolvien väliseen eroon. Poika oli tarjonnut rouvalle mahdollisuutta tulla asumaan perheensä luo, mutta tuolloin rouva ei ollut halunnut niin monen nuoren ihmisen joukkoon asumaan.

(Ab. Ote 31 r. 343-349)

343. A: Nii niin sillonhan ne toe oes sano, et oishan me voetu mummu ottaa sinne
344. S: Nii
345. A: Mutta minä että en minä lähe kuule kun on nuoria ihmisiä niin paljo s
346. S: Nii
347. A: Siihen on että ei jo (.) siihen että kuule tv-ohjelmakaa kuule ei käy yksiin
348. S: ((naurahtavat molemmat)) Niin pitäs olla kaks televisiota
349. A: Ni sekkää ei käy yksiin, kun minä oon niin hirveen valikoiva television katselija

8.2 Perhevastuun neuvottelua erilaisista elämäntilanteista

Perhevastuupuheessa esiin nousee kulttuurisen kontekstin käsite (Jokinen ym. 1993, 32). Perhevastuun maailmaa ei olisi voinut muodostaa ilman oman kulttuurimme tapojen tunnistamista. Olen yrittänyt miettiä sitä, millaisena ihmisenä olen tätä maailmaa rakentanut. Olen nuori perheetön opiskelija. Vanhusten kanssa olen ollut tekemisissä kesätöiden ja vapaaehtoistyön kautta, mutta työkokemukset ovat vähäisiä. Itse olen sitä mieltä, että päävastuu vanhustenhoidosta on julkisella sektorilla. Omaisia ei tulisi millään muotoa painostaa ottamaan vastuuta.

Esimerkiksi Bill Bytheway (1997, 13) erittelee artikkelissaan institutionaalistunutta elämänkulkua ja sen luomia sosiaalisia paineita toimia tietyn ikäisenä tietyssä perhe-
roolissa. Vanhuuteen kuuluu usein roolimutoksia niin, että huolenpito- ja hoivasuhde kääntyy. Vanheneva äiti tai isä on se, jota ja jonka asioita lapset hoitavat. Auttamisen vastavuoroisuus lienee suurinta silloin, kun lastenlapset ovat pieniä. Ydinperheajattelun ja perheen ulkopuolisen avun johdosta vanhempi sukupolvi muodostaa usein erillisen

yksikkönsä. Side äidin ja isän sekä aikuisten lasten välillä voi tihentyä vanhempien ikääntymisen edetessä.

Kaksi kymmenisen vuotta vanhempaa naista, rouvat Aapanen ja Aittorinne neuvottelevat perhevastuutaan erilaisesta elämäntilanteesta kuin rouva Artola. Heidän kotona asumiseen liittyy riskejä heikentyneen kunnon takia. Molempien lapset ovat huolehtineet äitiensä käytännön asioista.

Rouva Aapasen tilanteessa sosiaalityöntekijä joutuu ikään kuin välittäjäksi tyttären, joka on tehnyt aloitteen hoitotukihakemuksen suhteen ja jonka kanssa hän on keskustellut kaupungin kotipalvelun mahdollisuuksista, ja rouvan välille. Rouva Aapanen haluaa kiireesti kotiin sairaalasta ja sanoo pärjäävänsä siellä mainiosti ilman kotipalvelua lasten avun turvin. Sosiaalityöntekijä on sen sijaan tullut tilanteeseen täyttämään hoitotukihakemusta ja samalla tarjoamaan palveluita. Sonja Sikkellä tekee hakemusta tilanteessa, jossa hänen tyttäreltä saamat tiedot ja asiakkaan antamat tiedot on suhteutettava toisiinsa.

(B. Ote 2 r. 21-30)

21. S: Tää on minun puhelin soi (.) se aina seuraa mun mukana (.) soittelevat mulle sitte, mulle tuolta osastolta (.) no jatketaan tätä (.) mä sillenkin kyselen, kyselen tätä teijän että kuka teillä käy ja kuinka usein, et ku tulee tähän hakemukseen sitte
22. A: Hmm
23. S: Että se kertoo niin ku sitte siitä kuinka paljon te apua tarvitte ja
24. A: Eh
25. S: /Ja tavallaan valvontaa
26. ->A: Ei tu pal vieraita käy
27. S: Hmm
28. ->A: Tytär ja poika ja tyttären tytär ja sen semmoset
29. S: Joo ((hakulaite soi)) kotiavustaja taitaa sitte kanssa
30. A: Ei mul vielä oo ollu enkä mä tiä tarviks mä edes kun mä kotiin pääsen

Rouva Aapanen ei ole halukas vastaanottamaan kotipalvelua vaan ottaa apua lapsilta (2/ r. 28). Asiakkaalla ei ole sanojensa mukaan mitään hätää, koska poika ja samassa kaupungissa asuva tytär hoitavat hänen asioitaan (6/ r. 94). Pankkiasiatkin hoituvat lasten toimesta (6/r. 122). Sosiaalityöntekijän vanhuksiin liittämä turvattomuudentunne ei saa rouvalta vastakaikua (6/r. 97-98).

(B. Ote 6 r. 92-141)

92. A: Minä en käsitä semmosta vieraasta avusta
93. ->S: Niin se on joo mä tiedän sen joo (.) mutta mutta
94. ->A: Kyllä poika ja poika (.) käy kerran viikossa ja tytär nyt juoksee joka päivä kun se on samassa kaupungissa (.) et ei mulla mitään hätää oo
95. S: Joo joo
96. A: Vaikka mä sinne menenkin mä menisin vaikka tässä hetkessä

97. ->S: Nii teitä ei pelota niin ku olla yksin
 98. A: Ei
 99. S: Ni joo
 100. A: Iso talo
 101. S; Nii
 102. A: Ei yksin ((naurahtelee))
 103. S: Ni ni monellakin vanhuksella on se turvattomuus sitte olemassa mut se on tietysti se auttaa varmaan paljo kun tytär käy (.) käy joka päivä ni (.) joo semmosiahan on semmosia turvapuhelimia puhelimia olemassa tai semmonen ranneke että
- [104-120]
121. S: No kun mites nuo pankkiasiat ja tämmöset että
 122. A: No tytär niitä on hoitanu ja poika vuorotellen käyvä sillon kun rahat loppuu ja hakevat ja et ei mul mitää hätää siellä
 123. S: Joo
- [124-134]
135. ->S: Joo (.) no täytyy siihen joku arvio laittaa ja vaikka soittaa (.) tyttäreille sitte vielä nämä on vielä niin ku kansa merkitsee tähän (.) hakemukseen
 136. A: En minä tiä siihen mitää
 137. S: Joo justiin
 138. A: Mihin tommoset viedään
 139. S: Tämä menee Kansaneläkelaitokselle (.) joo teijän allekirjotuksen pyytäsin kanssa tuohon samantien, niin minä kirjoitan sen koneella puhtaaksi sitte (.) tähän jos me saatas täältä vähän pöytää (.) niin minä hoijan se muuten sitte loppuun ((sos.tt järjestää pöytää; as. kirjoittaa nimeään))
 140. A: Öh joh öh ei oo laseja päässä, että en mä oikein nää tulecks sieltä
 141. S: Joo ihan hyvä

Tytär on ikään kuin tilanteen takapiru. Hänen kanssaan Sonja Sikkela on keskustellut rouvan kotona pärjäämisestä ja hänellä tuntuu olevan päävastuu rouvan asioiden hoidosta. Tyttäreille myös siirretään vastuuta tilanteessa. Sosiaalityöntekijä aikoo soittaa hänelle asiakkaan lääkemenosta (6/ r. 135). Kun yleisesti ajatellaan, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille tuo epäsymmetriaa se, että työntekijä on vastuussa tekemisistään työnantajalleen (vrt. Nuolijärvi 1990a, 58), on tässä tilanteessa toimeksiantajana myös asiakkaan tytär.

Rouva Aapaselle lasten hoitovastuu tuntuu olevan itsestäänselvyys. Sosiaalityöntekijän esittelemät palvelut ja hoitotuki eivät näyttäydä hänelle vaihtoehtoina. Tutkimustulokset vanhenevien äitien haluttomuudesta ottaa jatkuvaisluonteista apua vastaan lapsiltaan ei päde rouva Aapasan kohdalla (vrt. Hammarström 1995, 260). Rouva Artola puolestaan haluaa siivousapua mieluummin kaupungilta kuin Teija- tyttäreltä (ks. s. 56). Rouvien välillä on määrätynlainen sukupolviero. Artola on tunnetasolla hyvin perhekeskeinen, mutta haluaa jatkuvaa apua julkiselta sektorilta. Aapanen taas nojaa käytännön avukseen yksinomaan lapsiinsa.

Janet Finch (1989) on tarkastellut perhevastuusuhteiden (velvollisuuksien, *family obligations*) määrittelyn historiaa. Hän ruotii myyttiä vanhoista kultaisista ajoista, jolloin

perhesiteet olivat vahvempia kuin nykyään. Hänen teoksensa on vastaus brittihallituksen 90-luvun pyrkimyksille siirtää hoivavastuu julkiselta sektorilta perheelle. Finch haluaa kiinnittää huomiota kulloisenkin aikakauden olosuhteisiin. Aikaisemmin perhe saattoi olla ainut resurssi silloin, kun jokin sen jäsenistä tarvitsi apua. Lakisääteisten etuuksien ja palveluiden myötä perhe on muuttunut enemmänkin viimesijaiseksi resursiksi. Finch haluaa kuitenkin erottaa tunteet ja käytännön. Velvollisuudentunne perheenjäseniä kohtaan syntyy yhteiselämän myötä ja nuo tunteet voivat nykyään olla paljon vahvempia kuin aikoina, jolloin pääasiallisena tavoitteena saattoi olla fyysisten elämänedellytysten turvaaminen perheelle. Gunhild Hammarströmin (1995, 258-260) mukaan palkkatyön ja pitkien välimatkojen yhteiskunnassa lapset ovat enemmänkin tuki-joita ja organisaattoreita jokapäiväisen kodinhoidon jäädessä yleiselle kotipalvelulle.

Rouva Artolan ja Taina Sepän välisessä keskustelussa perhevastuu saa toisenlaisen merkityksen kuin rouva Aapasen tilanteessa. Rouva Artolan maailma perhevastuun suhteen muodostuu aikuisista lapsistaan edelleen hoivavastuuta kantavaksi. Keskustelujen aikana sosiaalityöntekijä pyrkii irrottamaan rouvaa tästä vastuusta korostaen rouvan omaa hyvinvointia ja omaa minää. Rouva Artolan toisessa keskustelussa irrottaminen ja irrottautuminen on edennyt niin, että pääosaan nousee sukupolvien välinen ero. Rouva Artola ei halua luopua vanhuspalveluista ja hän haluaa säilyttää oman päivärytminsä. Huoli lapsista ei kuitenkaan ole kadonnut minnekään.

Rouva Artola määrittyy huolehtivaksi äidiksi, jota Taina Seppä irrottaa perhevastuusta ja rouva Aapanen lastensa hoivan ja avun tarpeessa olevaksi. Sonja Sikkälä ei kiellä lasten avun ja perhevastuun tarpeellisuutta, mutta esittelee rouva Aapaselle kotipalvelun vaihtoehtoa, jonka rouva hylkää todeten lasten avun riittävän. Rouvilla on ikäeroa yli kymmenen vuotta, mutta rouva Artolakin on lähes 80-vuotias. Suoraan vertailuun ei ole syytä mennä tässä eikä muissakaan tapauksissa, vaan maailmojen saamat merkitykset on nähtävä asiakkaiden erilaisista elämän- ja asiointitilanteista johtuvina, siis ikään kuin erilaisina paikalliskulttuureina (vrt. Gubrium & Holstain 1994, 187-188).

Rouva Artolan tilanteessa sosiaalityöntekijä määrittelee perhevastuun ongelmalliseksi. Tämä viittaa mielestäni sosiaalityöntekijän psykososiaalisiin pyrkimyksiin. Hannele Forsberg (1994) erottaa paneutuvan perhepuheen pidätyvästä. Edellisessä perhe otetaan ammatillisen paneutumisen kohteeksi. Samalla asiakas valikoituu sosiaalityöntekijän

asiakasvirrasta. Vain osa asiakassuhteista kehittyy kiinteiksi eli sellaisiksi, joissa työkennellään muillakin kuin rutiinien suorittamisen tasolla. (Emt. 58.) Rouva Artola ja Taina Seppä ovat tunteneet jo vuosien ajan. Hänellä on aikaisempia kokemuksia lapsien vaikutuksesta rouvan elämään. Jos tilanteen sosiaalityöntekijä olisi ollut joku muu, olisi perhevastuun käsittely varmasti jäänyt laimeammaksi. Forsberg (1994) erottaa paneutuvan perhepuheen alalajiksi psykososiaalisen tulkintatavan. Siinä ovat keskeisiä asiakkaan perhejäsenyyden psykologiset ja sosiaaliset tulkinnat. Työntekijän tehtävänä on määritellä ja ohjailla näitä tulkintoja asiakkaan kulloisenkin ongelmatilanteen mukaisesti. (Emt. 61.)

Rouva Aapasen ikätoverin, rouva Aittorinteen tilannetta kuvaa se, että hän haluaa selvittää mahdollisimman vähällä avulla. Hänelle on kaupiteltu palveluita ja etuuksia ennenkin, mutta hän on kieltäytynyt niistä. Samoin hän tekee nyt, kun Saima Similä ehdottaa niitä hänelle. Rouva toteaa, että poika on hoitanut kaikki hänen kauppa- ja raha-asiansa. (2/r. 24). Hän sanoo, että nykyinen tilanne on hänelle paras mahdollinen (2/r. 16).

C. (Otejakso 2 r. 3-24)

3. S: Ajatellaan kotialähtöä ja jos tuntuu että tarvii siellä palveluja ja tämmösiä tuki tukitoimia, nin tuota minä sitte monesti jututan ja minä oon sen teijän pojallekki soittanu tuossa
 4. A: Aha
 5. S: Jokunen päivä sitten
 6. A: Ai jaa
 7. ->S: Ja ja juteltiin tosiaan että te ette hirveesti oo kotiin sitte halunnu tämmösiä (.) kotipalveluja eikä tälläsiä vastaavia
- [8-15]
16. ->A: Minulle on ollu (.) ehkä jos nyt voi järjestää näin niin kun nyt on ollu meillä nin se paras
 17. S: Joo eli poika on käynny ja
 18. A: Poika käy joka toinen päivä
 19. S: Joo (.)
 20. A: Vähintään ja
 21. S: Joo
 22. ->A: Joo ja sitten hän hoitaa kaikki minun kauppa-asiani ja minun pankkiasiani
 23. S: Joo
 24. ->A: Ja yleensä kaikki mitä

Saima toistelee (6/r. 120,133,139) keskustelun kuluessa, että hän ei tässä vaiheessa kysele enempää, vaan soittaa pojalle ja hoitaa hoitotukihakemuksen täyttämisen siten.

(C. Ote 6 r.120-147)

120. ->S: Joo joo >soettasinko mää sille pojalle että nin >jos haluatte, nin hänkin ehkä vois sen hakemuksen tehdä, nin pyydetään täältä lääkärin lausunto sille sitte
 121. A: Joo ja kyllä mää saan sen sitte mulla pitkän aekaa sama lääkäri täällä
- [123-128]
129. S: Sinne (.) ens viikolla oli kahdestoista päivä muistaakseni oli se kotikäynti sitte oliko se niin ((sos tt katsoo papereitaan))

130. A: Ei se kahdestoista neljästoista
 131. S: Ai jaa joo
 132. A: Ei se kotikäynti se oli semmonen neuvottelutilaisuus
 133. ->S: Ahaa joo mun täytyykin tarkistaa tuolta sitte hyvä (.) teijän kansiosta että mikä siinä oli se (.) se tarkoitus, joo no mää en nyt rupee kyselemään hirveen tarkkaan jos se poika, jos se teijän poika tekis tän hakemuksen nin nin niin ja päiväsaarialahan se tais olla
- [134-138]
139. ->S: Tark täytyy tarkistaa minunkin, ni minunkin joo jo kyllä (.) no ei ei tällä kerralla varmaan sen enempää sitte nin nin minä sen pojan kanssa soettelen (.)
 140. A: Nin joo
 141. S: Ni sovitaan sitte
 142. A: Joo eihän hänen työpaikkansaakaan kaukana oo teijän työpaikasta ole
 143. S: Mitä
 144. A: Että eihän hänen työpaikkansaakaan kaukana oo teijän tästä eh mmm
 145. S: Nii
 146. A: Vai keskusta
 147. S: Nii hän on täällä töissä (.) vaikka asuu Tammelassa

Sosiaalityöntekijälle hoitotuesta keskustelu rouvan kanssa on pikemminkin muodollisuus. Poika on se henkilö, joka huolehtii ikääntyneen äitinsä asioista ja hänelle vastuu hoitotuen hakemisesta siirretään. Taustalla on keskustelu pojan kanssa, joten sosiaalityöntekijällä on velvollisuutensa myös häntä kohtaan. Saima Similä aloitti hoitotuesta keskustelun toteamalla pojan sanoneen, että rouva ei ole halunnut hakea hoitotukea. Rouva vastaa, että asiasta on puhuttu pojan kanssa: ”Juu, mulla on laitettu siihen mappiin ylös että jos haettas joskus.” Hän jatkaa ajatelleensa hoitotuesta aiheutuvan itselleen ylimääräisiä menoja. Hoitotuen hakemisen siirtäminen pojalle lienee työntekijälle myös käytännön selviytymisstrategia. On rationaalisempaa hoidella asioita pojan kuin väsyneen ja välillä sekavahkonkin äidin kanssa (vrt. Forsberg 1994, 71).

Myös rouva Aittorinteelle pojan vastuu rouvan asioista näyttää olevan itsestänselvyys. Rouva ei enää lopussa ota kantaa hoitotuen hakemiseen, vaan toistaa pojan kykyä hoitaa rouvan asioita (6/r. 142). Paul Drewn ja John Heritage (1992, 47) mukaan työntekijä pyrkii institutionaalisessa ympäristössä pitämään yllä tiettyä varovaisuutta ja neutraalisuutta suhteessa puhukumppaniin. Tässä tilanteessa on tietenkin kyse hoitotuen hakemisesta, eikä rouvaa voida pakottaa sitä hakemaan. Tilanne saa merkityksensä pojan asemasta suhteessa tuen hakemiseen. Sosiaalityöntekijä aloittaa perhevastuun siirtämisen kysymällä: ”Soettasinko mää sille pojalle...jos haluatte, nin hänkin ehkä vois” (6/r. 120). Jo alussa sosiaalityöntekijä kertoo varovaisesti, mitä pojan kanssa oli juteltu: ”Ja ja juteltiin tosiaan että te ette >hirveesti oo kotiin sitte halunnu >tämmösiä (.) kotipalveluja eikä >tälläsiä vastaavia” (2/r. 7).

9 PUHE TERVEYDENTILASTA

9.1 *Terveydentila keskustelun aiheena*

Sosiolingvistiset kokeelliset tutkimukset (ks. esim. Giles, Coupland, Coupland, Williams & Nussbaum 1992) ovat osoittaneet, että sukupolvien välisessä kanssakäymisessä terveys toimii eräänlaisena ikämerkkinä. Nuoret olettavat, että vanhat haluavat puhua terveydestä, joten he kyselevät siitä. Vanhukset taas ovat usein halukkaita puhumaan terveydentilastaan. Tämä taas on omiaan ruokkimaan stereotyyppisiä puhetilanteita. Iän ja terveyden välinen yhteys luodaan ja uusinnetaan jokapäiväisessä kanssakäymisessä. (Emt. 285-293.)

Terveyspuheen areenaa hahmottaessani lähtökohtanani oli aluksi puhe terveystuotoksista ja niiden aiheuttamista vaurioista. Kyse on sekä fyysisistä että psyykkisistä muutoksista. Tässä törmään myös gerontologian esittämään kysymykseen sairastumis- ja vanhenemisprosessin eroista ja yhtäläisyyksistä. Mikä on niin sanottua normaalia vanhenemista ja mikä patologista elintapojen, elinolojen ja perimän aiheuttamaa? Molempien prosessien takana voi olla samoja riskitekijöitä. Ongelmana on, että niin sanotut oikeat sairaudet leimataan vanhuuden aiheuttamiksi tai toisin päin, jolloin tervettä vanhenemista ei eroteta sairaasta. (Heikkinen 1994.) Tässä tutkimuksessa pyrin esittelemään terveystuotosten, olivat ne sitten vanhenemisprosessin aiheuttamia tai patologisia, saamaa merkitystä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä keskustelussa. Terveydentilalla tarkoitan siis sekä vanhenemiseen että sairastumiseen liittyviä muutoksia ja oireita sekä oireettomuutta. Ryhmäkeskustelussa teema herätti seuraavanlaista keskustelua: [Työntekijöiden keksityt etunimet eivät vastaa asiakastilanteiden nimiä.]

(F. Otejakso 4 r. 46-87)

46. *Anu*: Tuoko ne vaikka ne sairaudet (.) vanhuksen sairaudet siihen sitte jotain
47. *->Leea*: Kyllähän ne siihen ihmisen psyykkiseen jaksamiseen tuo sitä uupumusta ne sairaudet (.) ja tuota se että nuorten kanssa ja työikästen kanssa ni on monta kertaa, ne on niinku aktiivisempia tekemään omassa elämässään suunnitelmia, että vanhuksella on monta kertaa ni semmosia piintyneitä asioita mistä se ei niinku millään meinaa haluta luopua, että vaikka hänelle kuinka tuo muita vaihtoehtoja esiin, nin hän ei millään meinaa löytää sitä >oikeaa vaihtoehtoa vaikka häntä kuinka yrittää tuuppia sinne >oikeeseen suuntaan (.) ja mä näkisin se että se on ihan se että voimavarat on sitte rajallisemmat
48. *Sinikka*: Nin siinä monesti vie pitkään ennen kun pääsee siihen asiaan mitä itse haluais tavallaan tuoda esille ja ajaa, ni ennen kun pääsee niitten siitä ((epävarmasti)) puheesta ja siitä terveydentilasta
49. *Ria*: Nii
50. *Sinikka*: Ohite

[51-84]

85. ->Leea: Tässä terveyskohdassa on se että kun sosiaalityöntekijän luokse tullaan puhumaan terveydestä, niin se on semmone yleinen hyväksyty asia että voi puhua terveydestä ja sen varjolla tulla puhumaan
86. *Sinikka*: Nmm
87. ->Leea: Et musta se on, se on semmonen aina mielenkiintonen (.) asia ja vallankin sairaalapuolella mikä >tässä niinku korostuu ja päiväsaaralassa (..) ja sit ihan täällä niinku vanhainkotipuolella ihan sitte, ni täällä ei se terveys nousekaa sitte, että niinku Lahilla ((lyhytaikaishoidon osastot)) sitte että siellä tulee sit se jaksaminen että ei selviydy, mutta sitä terveyttä ei nosteta niin ensisijaisena

Sosiaalityöntekijä ei ole hoitoalan ammattilainen. Lääkärin luo mennessään potilas ottaa yleensä ensin esille fyysisen vaivansa, vaikka taustalla oleva, esim. ihmissuhteiden vähäisyys saattaa olla pääasiallinen ongelma. Sosiaalityöntekijän kohdatessaan voi asiakkaasta tuntua helpolta aloittaa keskustelu terveydentilasta (Rian kommentti, 4/r. 85). Terveydentilasta puhuminen saattaa olla sosiaalityöntekijälle myös eräänlainen muodollisuus ennen varsinaiseen sosiaalityön asiaan siirtymistä (Sinikka, 4/r. 48) Terveyspuhe toimii niitä näitä –puheena. Se on osoitus keskustelun spontaanisuudesta verrattuna institutionaaliseen keskusteluun. Spontaanit keskustelut ovat usein kahdenkeskisiä, niiden aiheet liittyvät arkielämään ja keskustelukumppanit ovat useimmiten jo ennestään tuttuja (Nuolijärvi 1990a, 56).

Huono terveys on kuitenkin muutakin kuin todettuja sairauksia. Taudit ja vauriot vaikuttavat arkipäivään ja elämänlaatuun (mm. Leea, 4/ r. 47). Leea otti esille myös sairaala- ja vanhainkotiympäristön erot (4/r. 87). Vanhainkodin lyhytaikaishoidon osastoilla ei puhuta sairauksista vaan enemmänkin jaksamisesta ja selviytymisestä. Jaksamis- ja selviytymispuhe liittyy tutkimuksessani myös palvelu- ja etuuspuheen areenaan. Tässä tutkimuksessa terveydentilan puheareena sisältää siis puhetta terveysmuutoksista. Koska asiakkaan vastapuolena on nimenomaan sosiaalityöntekijä, on puheen kohteena muutakin kuin hoidettava ruumis. Sairaus ei ole pelkästään somaattinen vaan myös kokemuksellinen asia (mm. Peräkylä 1996, 100). Terveydentila on ihmisen arkipäivää ja arkipäivän sujumiseen vaikuttavat käsitykset toimintakykyisyydestä.⁷

⁷ Lois M. Verbruggen ja Alan M. Jetten (1994) kehittämän toiminnanvajauksen kehittämisprosessin (sairaudet/vammat →vaurio → suorituskyvyn rajoitus → toiminnanvajavuus, johon vaikuttavat yksilö-, riski- ja ympäristötekijät) perusteella (ks. myös Laukkanen, 1998, 18) voisi sanoa, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä keskustelu yleensä painottuu toiminnanvajavuuteen eli vaikeuksiin selvitä päivittäisissä toiminnoissa (ADL), aktiivisessa osallistumisessa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä. Palvelu- ja etuuspuhe sekä terveyspuhe ovat tutkimuksessani hyvin päällekkäisiä, sillä huono terveys ja toimintakyky lisää palveluiden ja etuuskien tarvetta.

9.2 Terveyspuheen vastavuoroisuus sosiaalityön reunaehdoissa

Aatoksen ja Seijan välisessä keskustelussa asiakas on toivonut saavansa keskustella toimeentulostaan, sillä hänelle on kertynyt paljon sairaalalaskuja. Hän haluaa tiedustella, voiko niitä hoitaa toimeentulohuollon kautta kuten ennenkin on tehty. Tämän sosiaalityöntekijä kertoi minulle ennen nauhoitusta. Sairaalalaskuista keskusteleminen jää kuitenkin sivuseikaksi, sillä keskustelu on enimmäkseen juttelua Aatoksen amputaatiouhan alla olevasta jalasta sekä vanhuspalveluista ja -etuisuuksista. Sosiaalityöntekijä on se, joka siirtää keskustelun jalan hoitomahdollisuuksista sairaalalaskuihin (3/r. 83).

(D. Ote 3 r.81-84)

81. S: Nii että kaikki mahdolliset hoijat kyllä ja
 82. A: Ni
 83. ->S: Kyllä (.) onkos sinua vähän huolettanu nämä sairaalalaskut (.) ko mainihit tuossa (.) tännää vähä aekasemmin, että mietit vähän näitä maksuja
 84. A: Nin jo pitkäänkin joutuu olemaan ni ((naurahtaa)) enhän mä pysty maksamaan niitä

Tosin aikaisemmin Aatoskin on epäsuorasti viitannut niihin (1/r. 20). En tietenkään voi tietää, mitä aamun tapaamisessa laskuista oli puhuttu. Onko tämä uusintakeskustelu minua varten?

(D. Ote 1 r. 18-23)

18. A: Joo kyllä kyllä toenen jalka on taas hyvä mutta toenen on menny ku tuota (..) kuolio taas tulla siihen
 19. S: Vai niin ((surul. hämmästä)) joo niin >ne tutkii nyt tarkalleen että
 20. ->A: Että se voe että siinä ne >sillähän mä että saan vähän puhua ku tuota sit se vie vähän pitempään ((epäselvää)) joutuu katkasemaan
 21. S: Joo >muutenkin jos joutuu olleen sairaalahoidossa pitempään ni
 22. A: Niin niin on nin tuota
 23. S: Olitko sää keskussairaalassa ennen tänne tuloo

Sairaalalaskuasia käsitellään nopeasti. Sosiaalityöntekijä korostaa, että laskut kyllä hoidetaan joko sosiaaliviraston tai sairaalan sosiaalityöntekijöiden kautta entiseen malliin. Toisaalta lopussa keskustelun tarkoituksiksi määritetty juuri sairaalalaskuasia. Se vain siirretään syrjään koko keskustelun ajaksi. Aatoksen puhe asioiden ”hössöttämisestä” (6/r. 246) voi viitata jälleen siihen, että kyseessä on minulle järjestetty jutustelutilaisuus.

(D. Ote 6 r 246-249)

246. >A: /Eikös tässä asiat tullu hössötettyä
 247. S: Kyllä joo, kyllä ni, kyllä se järjestyy sillon se sairaalamaksuasia noin kerran se tähänkin asti ihan mukavasti menny
 248. A: /Joo se on aina miin järjestyny, nii ne vaan hoetit sinne ((epäselvää)) ihteki ilmottautuu mutta minä en saanu kiinni sitä ((sosiaaliammas työntekijää))
 249. S: Joo minä voin niitä ((päällekkäin; epäselvää))

Kun sairaalalaskuasia jätetään roikkumaan, ottaa sosiaalityöntekijä puheeksi Aatoksen kotona pärjäämiseen (4/r. 121):

(D. Otejakso 4 r. 121-186)

121. S: Se onkin hyvin menny sinulla kotona sitte, kun ei oo tarvinu olla pitkiin aekoon sairaalassa
122. A: Joo se on niin hyvä, että Sakkahan nyt tekkee näitä (.) pitkiä matkoja, että enhän minä nyt oo (.) kymmenes vuosi on nyt kun siinä on se, vaekka siinä on se RuokaReitti on siinä, mutta en mä kertaakaan pääse käymään, en mä niin pitkästi pääse kävelemään (.) mutta kumminkin saonassa kun hissillä pääsee alas ja (.) siel on sit siellä vielä siellä naapurin poeka rullaattorin kanssa (.) käsillä työntääpi kärryä, pääsi käytävää vielä pääsee (.) kyllä mä ilman keppiä olen ja >minä oisin pärjänä hyvinkin (.) mennään sinne sisälle, keppiä pijaan yksin, ja ne laetto ne tukisukat seinin, vessaan piti tukisukat siinä seinissä päs, ne on paremmat kun ne kepit kyllä, mulla tuota kynnärsauvat
123. S: Nii
124. ->A: Kyllä mulla kynnärsauvatkin on, mutta ei mun siellä sisällä oo tarvinnu >mutta nyt rupes vaan meni yhtäkkiä tuo jalaka meni tommoseks
125. ->S: Mutta tosi hyvin oot pärjänny, mutta ne tukikahvat onkin monesti hyviä siellä WC-tilossa ni
126. A: Joo ne on
127. S: Auottaa sitte ni mistä tarttua kiinni että
128. A: Joo siellä on kyllä hyvin laitettu siellä on, mikä on se saona, talon sauna se on, sinne on kans aikasemmin minua jo, nin ne sinne laitto saunaan, pukuhuoneeseen ja siihen pesuhuoneeseen, ni siinä pesuhuoneessakin siinä kiertää kans kahvat, ton mittasia kahvoja
129. S: Joo sehän on hyvä
130. ->A: Joo siinä ois pärjänny niin hyvin jos ei tuota
131. S: Joo
132. ->A: Se vaan yhtäkkiä rupes (.) pikkuhiljaa tuo isovarvas mustumaan (.) ei sitä oikeen minnää voenu, ku sitä muutenkin ku sitä on töppö, tuota kävelyä töpöttelyä, ni sitä potkasee monesti tuota issoa varvasta, ni sehän on niinku vessassa juoksis ja tuommonen kynnys, ni monesti jalakaa ei tuu nostettua tarp, ni sitä potkasee, ni sitä ajattelee, että se on vaan siitä kippee, ku se pittää, sitä on tullu potkastua siihen ja
133. S: Niin että se on vaan siinä sen verran käyny että
134. A: /Nin että se oo sitä ei oo pitäny (.) tuosta ois pitäny ((epäselvää))
135. ->S: Joo eihän niitä aena arvaa sitte
136. A: Ei arvaa sitte ja en nytenkään, ni ei näistä osannu oikeen vielä sitäkään arvioija sillon alukuunsa, että ku koleme lääkäriä kahtoo, että ku sairaalassa, ku ne otti, ot kuvauksen noista versuonista, ni se väriaine, jaa ni sillonkin kahto ja sitte kahto vielä yks lääkäri siinä lähtiessä että semmoset on nuo varpaat, mutta ei maininnu vielä mittää siinä että ois kuolion vaaraa ku
137. S: Jaa
138. A: Sitte olin viikon kotona, ni sitte vaa >tuntuu jo itestäkin kun on nähny semmosia tapauksia (.) rupes tuntumaan että nyt >ko omalla kohalle sitte
139. S: Nii että siinä tunsu sitte että on niin kova särky, että arvasi ett on jottai erityistä
- [140-145]
146. ->A: Nii kiertä, ku se kerran rupes kiertämään että >se ei ny ehtinä kärsii ((puhuu tuttavasta))
147. ->S: Mites onkos sinulla ollu semmosta taksikorttia⁸
- [148-167]
168. A: Ei joo kyllä se on hyvä >tuommoselle on ku ei mihkää pääse (.) hyvä se on, on että sillä pääsee että (.) se tuvallekki linja-autotaska, mitä se tullee Riekkilään ((epäselvää)).
169. S: Ei se
170. A: Linja-automatka niinku minunkin kotimökki siellä sivussa, nin sinne joutus nelijä kilometriä kävelemmää ((naurahtaa)) ja minulta se veis aekoo, aekoo pyörätuolin kans kauan ni
- [171-178]
179. ->S: Se on ihan hyvä, kun on tullu puhheeksi sitte jonkun kanssa

⁸ Taksikortti eli oikeus alennettuihin matkoihin voidaan myöntää hakemuksesta. Sen perusteena on kunnan velvollisuus järjestää vaikeavammaisille kuljetuspalveluita. Sen piiriin eivät kuulu hoitoon ja tutkimuksiin tehtävät matkat. Ne korvataan sairausvakuutuksesta omavastuuosuuden ylittävältä osalta. (Ilmenee keskusteluista)

180. A: Joo kyllä ne aena sano että ne taksikortilla ajjaa, mutta en minä siihen kiinnittäny sen paremmin huomiota
181. ->S: Niin sillon ku se ei ollu vielä ihan niin (.) välttämätön
182. ->A: Nin ei se ollu, kyllähän se mulle käy, onhan tästä nyt yheksän vuotta että minä en oo kaupassa pystyny käömään
183. S: Vaih niin, käykö siellä sinun luona sitte kotiapua välillä
184. A: Joo kotiavustaja on käyny ja itte oon maksanu, oonhan minä sitte maksanu mitä naapuri on käöny
185. S: Joo
186. Joo minä oon sitte koettanu täällä, sen hoetotuen käyny, joka kerta olen laettanu että hoetotuen saisi ((surul/säälivä sävy)) mulla on se kaiken pienin (.) pienin mitä voijaan maksaa

Sosiaalityöntekijä toteaa, että Aatoksella on mennyt kotona hyvin, koska hänen ei ole tarvinnut olla sairaalassa. Vaikka Aatos sanoo liikkumisongelmiensa rajoittaneen arkipäivää aikaisemminkin, toteaa hän nimenomaan uuden vaivan tulleen pärjäämisen tielle ja vertaa entistä elämäänsä nykyiseen tilanteeseensa (4/r. 122, 130). Sosiaalityöntekijä ei puutu uuden vaivan mukanaan tuomiin rajoituksiin arkielämässä, vaan korostaa aikaisempaa pärjäämistä (4/r. 125). Kun Aatos keskustelun alussa alkaa kertoa jalastaan: ”Niin minä oon, minä aena pikkusen pätjän pääsen kyynärsauvolla sitte (.) se on niin kippee tuo ettei kärsi oikeen”, vastaa sosiaalityöntekijä samanlaisella ”mutta” -aloituksella (vrt. 4/r. 125): ”Joo mutta reippaasti pääset sieltä sängystä pyörätuoliin hyvin sitte äskön”.

Kotonapärjäämispuhe on kiinnike sosiaalityöntekijän omaan ammattiin. Palvelutarpeet käydään läpi, mutta koko keskustelu on juttelukehysten värittävä. Aatos selittelee vaivaansa ja Seija vastaa myötätuntoisesti. Kysymys taksikortista katkaisee Aatoksen kertomuksen jalastaan ja eräästä kohtalotoveristaan (4/r. 146-147). Osapuolet keskustelevat taksilla ajamisen edullisuudesta. Kuitenkin juttelullinen taksikorttipuhe johdattelee Aatoksen puhumaan jälleen heikosta kunnostaan (4/r. 168). Se on Aatokselle keino todistella jalkavaivaansa. Tästä keskustelu etenee muihin palvelutarpeisiin ja hoitotuen määrään. Verrattuna rouva Aapasen ja rouva Aittorinteen keskusteluihin, ei sosiaalityöntekijä tule asiakkaan luo esittelemään palveluita ja etuuksia, vaan niihin päädytään keskustelun kuluessa. Tämä vaikuttanee tunnelman kehittymiseen juttelulliseen suuntaan.

Aatos tuntuu kaipaavan seuraa yksinäisyydessään. Jo alussa hän kutsuu itseään heittopojaksi, koska joutuu kulkemaan keskussairaalan ja tk-sairaalan välillä. Hänellä ei ole omaa sairaanhoitajaakaan (2/r. 62).

(D. Ote 2 r.54-65)

54. A: Nin semmonen tää tilanne nyt pääpiirteittäin on
55. S: Nii justiin

56. A: Että minä en tiä nyt jatkosta miten (.) tiistaina sitten tulee (.) tieto sitte lääkäri sanoo tiistaina että mitä sille on tehtävä
57. ->S: Ahaa että pystyy sitte niinku arvioimaan että
58. A: Nin se kahtoo mitä nyt niistä paeneista otti, ni että kyllä seen sit tietää
59. ->S: Joo joo (.) näkkee sitte (.) mitenkä pitkä saeraalareissu (.) tulee olemaan että
60. A: Sitä en tiä sitte, että jos miten ne operoi sitä, että kuinka pitkä se reissu se sitte on
61. S: Joo
62. A: Minähän voin sinulleki tiedon laittaa >ku mää toivon, että siitä että ku ((rykäisee)) minä oon vaan heittopoeka täällä (.) mulla ei oo sairaanhoetajatakaa
63. S: Eikä oo vielä onmaa hoitajaa
64. A: Ei oo yks tyttö sano että minä oon nyt tämän päivän sinun hoetajanas täällä, se on hyvä mullakin on hoetajia ((naurahtaa))
65. S: Niin onki

Aatos kaipaa ihmistä, jolle voi kertoa kuulumisensa. Hän haluaa laittaa keskussairaalaan viestin sosiaalityöntekijälle jalastaan (2/r. 62). Lopussa Aatos kysyy hätäänntyneen oloisesti sosiaalityöntekijän puhelinnumeroa, jotta voi soittaa tälle ja kertoa jalan kohtalosta (7/r. 278).

(D. Ote 7 r. 258-284)

258. A: Sitä särkee, se käy nin kippee jos koukkeroi ni ((epäselvää)) se on tietämistä ku aukasee ovia (.) ni ei taho kärsiä kävellä
259. ->S: Ni hyvähän se nyt on ku pääsi nyt tänne hoitoon
260. A: Ni ni tuota
261. S: Saa ootella täällä sitä (.) sinne mennoo
262. A: Nin nythän ne sitte tiistai, sitte että jääkö, laettaako ne vielä takasi tänne vae
263. S: Joo
264. A: Että sitte jo, ei ne heti siirtoa, ni sitä ku ei tiä (.) sannooko no heti että tälle ei voi muuta tehdä kun (.) poikki vaan ((naurahtaa))
265. ->S: Nin kuulee että mitä ne sitte
- [266-276]
277. S: Oikeen hyvää vointia sinulle vaan ja
278. A: Kiitos ja miten (.) ((iloisen hätäänntyneesti)) annatko sää puhelinnumeron, nin minä voin sulle soittaa itekin sitte
279. S: Joo kyllä minä voin numeron antaa tokikin että
280. A: Kato mutta kun minä voin soittaa sulle tänne suoraan, kun minä sinne vaan jään, ni minä sitte
281. S: No näin onkin ni ei tarte sitte pyyvellä
281. A: Nin sit sen tietää, tietyshän ne sillai tehtävä, ei se siitä vitkuttamisesta kyllä parane
282. ->S: Ei kyllä ne varmaan sitte arvioi
283. A: /Miten pitkälle ((epäselvää))
284. ->S: Joo (.) kuulee sitte mitä, mitä hoitokeinoja ne pystyy sitte

Anssi Peräkylän (1997, 197) mukaan responsiivisen toiminnan valinta institutionaalisessa keskustelussa on sitä, että esimerkiksi lääkäri ryhtyy haastatteluun päämääränään diagnoosin tekeminen, eikä säälin tai sympatian osoitukset. Aatoksen ja Seijan välisessä keskustelussa pääpuheenaiheeksi muodostuu jalan kohtalo. Siitä tulee keskustelun merkityksenantaja. Aatos ei aloita keskustelua sairaalalaskuasioillaan vaan aikaisemmalla sairaalareissullaan ja jalkansa tilanteen kuvaamisella. Keskustelun teema lipuu pois siitä, mihin sosiaalityöntekijä on valmistautunut ja hänen tehtäväkseen jää kuunnella ja kommentoida kertomusta jalasta. Sosiaalityöntekijä on enemmänkin kannustava lähim-

mäinen (esim. 2/r. 57). Lääkärit ovat hänellekin niitä toisia, jotka yrittävät löytää uusia hoitokeinoja (7/ r. 265 ja 284).

Kaikesta huolimatta sosiaalityöntekijä toimii ammattilaisen osassa. Hän ei kommentoi kuten esimerkiksi toinen potilas voisi kommentoida. Sävy on lojaali lääkärihenkilökuntaa kohtaan. Hannele Forsberg (1994) puhuu perhekokemuksellisesta tulkintatavasta. Tässä toimintastrategiassa työntekijä ottaa henkilökohtaiset kokemuksensa työvälineikseen. Kokemusten jakaminen tapahtuu kuitenkin ammatillisuuden ehdoilla. Ammatillisuuden ja ei-ammattillisuuden raja-aidat voivat joskus kaatuilla. (Emt. 69 ja 85.)

Aatoksen tapauksessa palvelutarpeet käydään läpi, mutta jalan ehdoilla. Psykososiaalisesta sosiaalityöstä tämän keskustelun erottaa mielestäni se, ettei siinä pyritä erityisesti ongelman määrittelyyn tai ratkaisuun. Kummallakaan ei ole tällaista pyrkimystä. Aatoksen puheesta kuultavaa pelkoa ja epävarmuutta ei tarkenneta. Työntekijä lohduttelee ja kannustaa lähimmäis-sosiaalityöntekijänä yksinäistä ja jalkavaivaista potilasta. Hän ei lähde surkuttelemaan, vaan vie keskustelua pois jalan kohtalosta. Tilanteessa vallitsee odottava tunnelma, koska jalan kohtalo ei ole vielä selvä.

Rouva Artolan ja Taina Sepän välisessä keskustelussa sosiaalityöntekijä on moniammatillisen tiimin jäsen (17/r. 408). Hän ilmaisee olevansa osa auttajaryhmää, jolle rouva saa ja jolle rouvan pitää kertoa kaikki vaivansa (17/r. 561).

(Aa. Otejakso 17 r. 397-567)

397. A: Joo ei etene ja kun minä oon ite ollu pitkän aikaa ihan semmonen, ihan että suoraan sanoen saamaton tämän depression takia
 398. S: Joo
 399. A: Kun ei oo ollu voimaa lähtee näitä asioita (.) ((epäselvää)) kulkemaan tässä
 400. S: Mm (..)
 401. A: Niin että semmosta
 402. S: Mitä te ootte tykänny käydä täällä
 403. A: Minä oon kattonu tän hyvin myönteiseksi
 404. S: Niinkö, voi kun kiva kuulla ((iljahtuen))
 405. A: Niin mä olen kattonut, koska täällä on sentään ihmisiä, mun ei tarpeen istua kököttää yksin kotona, kun jos mä kerta mitään voi tehäkään
 406. S: Joo
 407. A: Niin se kyllä mä tietysti luke, luen minä paljon
 408. ->S: Joo ja se että kun täällä on moniammatillinen, tiimi meitä on monesta ammatista (.) tässä tiimissä tehdään töitä niin käyttäkää hyväks meitä
 409. A: Jooh
 410. S: Ja jokaisen ammattitaitoa ni ni käytätte
 [411-554]
 555. S. Hväh hmm
 556. ->A: Hmm, vaikka kyllä joskus nuo niskat on kipeet mutta
 557. ->S: Siitä puhukaa jumpparille jos niskat on kipeet, että mikä siihen voi auttaa
 558. A: /Koska se niin mä tiän sen, että ne johtuu niistä syvänvaivoista ne niskakivut

559. ->S: Joo joo ja lääkäriille samaten kaikki mitä vaivoja on niin puhutte
 560. ->A: Joo niin minä oon vaan niin paljon tottunu kärsimään, että minä en hirveen paljon kitise enkä (.) inise
 561. ->S: Täällä saa kitistä ja inistä
 562. A: Joo
 563. S. (yst. moralisoiden) Kerrotte sen minkä teistä tuntuu ja haette apua siihen
 564. A: Nii
 565. S: Nii
 566. A: Nii no se nyt johtuu tietysti siitä kun mä oon ollu itekseen siellä kotona ni
 567. ->S: Nii nii kyllä mut (.) tarkoitus on että tän hoitajakson aikana täällä päiväsairaalassa ni, ni teitä autetaan ja tuetaan ja selvitetään kaikki, kaikki ongelmat mitä on, mihin vaan mihin pystytään auttamaan niin >me annetaan apua

Taina Seppä ei ota terveyspuheessa kommentoivan lähimmäisen roolia, vaan hän toimii päiväsairaalan ”tässä ja nyt” -työntekijänä. Sosiaalityöntekijä on myös erikoistunut työntekijä moniammatillisessa tiimissä. Hän tekee eron muihin sairaalan työntekijöihin. Verrattuna Aatoksen ja Seijan tapaamiseen ei tämä keskustelu ole luonteeltaan juttelullista puhetta terveydestä. Sosiaalityöntekijän tavoitteena on rouvan ohjaaminen hoitohenkilöstön eli muiden tiiminsä jäsenten luo. Oikeastaan voisi puhua byrokratiapuheesta, sillä erikoistuneet roolit ovat Jerry Jacobsin (1969) mukaan byrokratioiden tunnusmerkki (Mäntysaari 1991, 126). Koska työssäni tarkoitan byrokratiatyöllä rutiinien hoitamista, on tätä puhetta parempi verrata esimerkiksi Karen Graingerin (1993, 254-255) hoitopuheeseen (*Nurturing discourse*). Puhe on äidillisen psykososiaalista.

Rouva Artolan sosiaalityöntekijä toteaa eräässä vaiheessa, että hän voi vaikuttaa nimenomaan asumisviihtyvyyteen ja sitä kautta masennukseen. Hänellä on kokonaisvaltainen suhtautuminen rouvan tilanteeseen. Moniammatillisen työn hedelmä lienee juuri ikään-tyneen ihmisen elämän kokonaisvaltainen hahmottaminen. Sairauksilla nähdään olevan seurauksensa henkilön päivittäiseen elämään eli sosiaalisiin suhteisiin ja normaaleista toimista huolehtimiseen.

Toisaalta sosiaalityöntekijä voi mielenkiintoisella tavalla liikkua ammattinsa rajalinjalta. Rouva Artolan keskustelussa puheeksi nousee virtsankarkailu ja rouva Aron ja Tiuku Saariston tapaamisessa puhutaan vatsantoiminnasta. Sosiaalityöntekijän kysymys vaippojen käytöstä yllättää molemmat rouvat. Tulkitsin tilanteet niin, että vaippojen käyttö on rouville hieman häpeällinen ja hyvin intiimi asia. Molemmat painottavat ja toisaalta hiljentävät puhettaan. Yllättyneisyys voi olla merkki siitä, että rouville vaippojen käyttö tuo mieleen kuvan hyvin vanhoista ihmisistä. Terveystenhoitajan rooliin asettumisen

katson johtuvan juuri moniammatillisesta ympäristöstä. Uskoisin aluesosiaalityöntekijän varovan vastaavanlaista kysymystä, vaikka keskustelu samalla tavoin kulkisikin.

(Aa. Ote 7 r. 125-131)

125. A: Se on ostannu mulle kenkiän ja nähny (.) se on sanonut (.) että sulla ei nyt oo niitä top-pahousujakkaa eikä mitään tämmösiä kun minä en oo niitä ottannu niitä nyt kun (.) kun minulla on tää (.) vähäsen tätä virtsankarkaillua, niin *siitä syystä*
126. ->S: Joo o, käytättekös te vaippoja? ((nopeasti ja asiallisesti))
127. A: *Ei kun mä käytän tätä Tena-leidiä*
128. S: Joooh
129. A: Nii niin tuota siitä syystä en oo ottannu sitä, kun siinähan mennee kaiken maailman aika kun kuorii ((naurahtaen))
130. S: Kuorii ittensä ((naurahtaen)) ihan totta
131. A: ((naurahtaen)) Kuorii ittensä

9.3 Iän ja terveydentilan yhteys?

Bryan C. Taylor (1992) on tutkinut vanhusidentiteetin (*elderly identity*) muotoutumista etnografisella otteella haastatteleamalla sekä havainnoimalla noin 20- sekä 67–97 –vuotiaiden kanssakäymistä. Ikääntyneet ja nuoret olivat tuottaneet yhdessä keskustellen selontekoja. Sekä nuoret että vanhat selittivät ikääntyneen elämää ja nykyistä tilaa sairauksien, kuoleman ja elämänhistorian kautta. Nykyinen vanhuudenheikkous (*frailty*) oli se kehys, johon edellä mainitut puheenaiheet asettuivat ja johon niitä verrattiin. (Emt. 498-504.) Ikäpuhetta tutkittaessa on osoitettu, että kronologinen ikä ilmaistaan usein suhteessa terveydentilaan, lähestyvään kuolemaan ja toimintakyvyn alenemiseen (ks. Giles ym. 1992, 285-286). On siis olemassa sukupolvien välisiä sopimuksia siitä, mitä terveysmuutoksia vanhenemiseen katsotaan kuuluvan. Nämä sopimukset ilmenevät jokapäiväisessä puheessa. Ongelmallista on, että sopimukset ovat hyvin pysyviä eikä niiden murtaminen ole helppoa, vaan ne uusintavat jatkuvasti itseään. Sopimusten murtaminen voi auttaa näkemään ikääntyneet heterogeenisempänä ryhmänä. Myös Joanna Latimer (1997) on arvostellut geriatrisessa hoitoyhteisöissä rakentunutta kuvaa vanhuksesta homogeenisenä ryhmänä. Hänen mielestään vanhan leimaaminen ”luonnollisesti sairaaksi” on yhteisössä syntynyt kulttuurinen rakenne samoin kuin, ettei sairaalla nähdä olevan sosiaalista ympäristöä. Molemmat voivat olla tuhoisia potilaalle tai asiakkaalle.

Terveydentilan puheareenan esiin nostamisen tässäkin tutkimuksessa voi nähdä taas yhtenä jatkona keskustelulle, jossa huono terveys ja ikääntyminen käsitetään synonyymeinä. Stephen Conway ja Jenny Hockey (1998) ovat syvähaastatteluihin perustuvissa tutkimuksissa todenneet, että vaikka keskustelujen teema oli nimenomaan puhua iästä, sairauksista ja kuolemasta, tutkittavien identiteetit rakentuivat myös vallassa olevaa

lääketieteellistä diskurssia vastustaviksi. On totta, että terveyspuheen areena löytyi tai minä hain sen aikaisemman tiedon perusteella omasta aineistostani. Tavoitteena onkin tarkastella terveyden saamia merkityksiä näissä nimenomaisissa keskusteluissa. Rouva Aapasen ja Sonja Sikkälän keskustelussa terveyspuhe saa merkityksensä vanhenemisprosessista, jota kuvataan naurahdellen ja ironisestikin. Esimerkiksi Virpi Yläne-McEwen (1999, 431) on arvellut humoristisen ikäpuheen liittyvän ihmisen vanhenemispelkoihin ja niiden häivyttämiseen ironialla. Tällaiset arvelut menevät jo kuitenkin vaaralliselle alueelle diskurssianalyysin sovellusala huomioiden.

(B. Ote 1 r. 6-11)

6. A: Se vaa jalkaki on jo melkeen terve ni ei eih, ei mul mitää muuta
 7. S: Joo niin ku te olitte kaatunu
 8. A: /Muuta kun vanhuus ((naurahtaa))
 9. S: Nii ni ((as. naurahtelee väliin)) se on semmonen mitä ei voi poistaa
 10. A: Nii sitä ei voi mistään paperista ((sos.tt naurahtelee))
 11. S: Nii joo kyllä (.) ja vanhuus tuo omat vaivansa sitte mmm, mutta aika hyvinhän te ootte pärjänny ku eihän teillä oo ku se ateria ja sitte on lapset (.) lapset käyny ja

Vanhuus on vaiva, jota ei voi poistaa paperilta kuten jalkavamman voi. Sosiaalityöntekijä toteaa, että vanhuus tuo omat vaivansa ja ulkopuolisen avuntarpeen. Rouva Aapainen kertoo myös tädistään, joka on jo kuollut. Onhan hän itsekin ”tämmönen” (8/r. 156). Sosiaalityöntekijä toteaa tähän, että monet heidän yli yhdeksänkymmentävuotiaistakin potilaistaan ovat hyvin virkeitä. Virkeydestä rakentuu harvinainen ominaisuus tietyn iän ylittäneiden piirissä. Ne jotka eivät jää valittamaan vanhuuden vaivojaan, saavat siitä nauttia. Erääksi vanhuuden merkiksi sosiaalityöntekijä esittää heikentynyttä näköä. Rouva sanoo, ettei hän enää katsele televisiota kuin tunnin illassa. Aikaisemmin rouva oli katsellut enemmän, mutta nyt sieltä tulee vain tylsiä ohjelmia.

(B. Ote 8 r. 156-166)

156. ->A: Kuollukki jo, kun minä olen tämmönen tätikin voi olla jo iät ajat kuolleena
 157. S: Hmm hm no kovasti virkeitä yli kaheksankymppiäkin ja yli yheksänkymppiäkin meilläkin käy paljon
 158. A: No sehän se elämää pitääkin yllä jos ihminen on semmonen ettei jää ((matkii vaikertamista))
 159. S: Nii (.) nii valittamaan ja sillee käperry itseensä ni joo
 160. ->A: Kun ei ajattele sitä muuta, on niin kauan kun on
 161. S: Nin joo,> näätteks te lukea ja seurata televisiota ja
 162. A: Televisiota mä en viitti kattella enää kun tunnin illassa
 163. S: Nii
 164. A: Se on tullu vähän tylsäks
 165. S: Nii
 166. A: Nyt sieltä on menny monta pois, sitä mitä mä olen kattonnu sitä mitä ((epäselvää, naurahtaan)) tietua ja tunteita se on

Justine Couplandin ja Nikolas Couplandin (1994) tutkimus tarkastelee ikä- ja terveysidentiteetin yhteyttä geriatrisissa keskusteluissa. Heidän mukaansa nuo keskustelut ovat

paikkoja, joissa lääkarilla on mahdollisuus uudelleen neuvotella potilaan antama kuva itsestään henkilönä, jolle ”vanhuus ei tule yksin” tai hän voi vahvistaa sitä. Lääkäri voi mm. korostaa vanhuuden vaivojen ja muiden sairauksien eroa. Rouva Aapasen maailma terveyden suhteen rakentuu mielestäni niin sanotun terveen vanhenemisen kautta. Vaivat kuuluvat vanhuuteen, mutta virkeys säilyy, kun vaivojaan ei jää valittamaan. Muut sairaudet voi parantaa. Rouva suhtautuu vanhuuden vaivoihinsa myönteisellä tavalla ja sosiaalityöntekijä ottaa tehtäväkseen vahvistaa tätä kuvaa. Tällaiset hetket sairaalaympäristössä voivat mielestäni olla hyvin merkityksellisiä kotiutuvien ikääntyneiden kannalta. Puhe on jutustelunomaista sijoittuen keskustelun alkuun ja loppuun.

Rouva Artolan ja Taina Sepän välisessä keskustelussa verrataan rouvan aikaisempaa terveydentilaa nykyiseen. Rouva toteaa yhteiselön tyttären kanssa sujuneen silloin, kun hän itse oli vielä aktiivisesti mukana sosiaalisessa elämässä.

(Aa. Otejakso 14 r. 296-317)

296. S: Niin jaksatteko te auttaa Leenaa
 297. A: Sitä minä oon miettiny, että mun terveyteni edistyy
 298. S: Niin te sanoitte tuossa ku alotettiin, että teillä on itellä depressiota
 299. A: On
 300. S: Onks siihen lääkitys ihan
 301. A: On minulla lääkitys siihen ja tuota tosiaan se menee sinne depression puolelle
 [302-306]
 307. ->A: Ja varmaan (.) silloin kun mä asuin, ja vaikka mä silloin asun Leenan kanssa, niin silloin päinvastoin kun, mulla kun mulla oli harrastuksia vielä
 308. S: Nii nii
 309. A: Niitäkin minä kaipaen, koska mä harrastan musiikkia ja mä soitan ja kävin kuorossa ja tuota (.) ja tuota kirjoitin runoja ja proosaakin joskus pieniä pakinoita
 310. ->S: Niin se pitää ottaa huomioon, että teille on tullut >ikää ja sairauksia nyten tässä
 311. ->A: ((aloittaa päälle)) Niin ni ne on jollain tavalla niinku vieneet sitä
 312. S: Niin se nyt rajottaa sitten sitä teidän osallistumista ja harrastamista
 313. A: Nii
 314. S: Te ette pääse kotoa sillai lähtemään
 315. ->A: Niin mä en pääse täältä mihinkää lähtemää (.) ni se on jotta jos matkalle pitää lähteä, nii mulla pitää olla joku joka kantaa mun tavarat
 316. S: Mm
 317. A: Koska lääkäri sanoo, että ku mulla on niin paha tämä (.) tuo niin (.) tämä (.) anginas pectoris, että ette kanneksi sitten

Rouva kaipaa entistä elämäntyyliään monine harrastuksineen. Aikaisempi elämäntyyli on jäänyt sairauksien myötä. Nimenomaan sairaudet, masennus sekä sydänongelmat, rajoittavat rouvan arkipäivää ja kyseenalaistavat tyttären kanssa yhteen muuton. Sosiaalityöntekijä kysyy rouvalta, jaksako tämä enää auttaa Leenaa, koska rouva on itse ikääntynyt ja alkanut sairastella (14/r. 310). Iän lisääntymisen mukaan tuominen keskusteluun sosiaalityöntekijän taholta saattaa johtua tutkimustilanteesta. Joka tapauksessa rouva ei lähde erittelemään vanhuuden vaivoja, vaan palaa sairauden aiheuttamaan

rajoitukseen. Sydämen huono kunto estää matkalle lähdön, sillä hän ei voi kantaa raskaita laukkuja. Sairaudet rajoittavat elämää, ei ikä.

Muutenkin Rouva Artola ottaa usein keskustelun lomassa esille terveysongelmansa. Hänellä on masennusta, niskakipuja, sydänongelmia sekä vyöruusu. Sosiaalityöntekijä ohjaa rouvaa heti ja äidillisestikin hoitohenkilökunnan puoleen.

(Aa. Ote 21 r. 568-594)

568. S: Täällä on näköjään ainut mitä on kirjoitettu on että pulssi
 569. A: Nii
 570. S: ((naurahten)) Että sen ne ainakin mittaa
 571. A: /Joh
 572. S: Nuo mejän hoitajat
 573. A: Niin mulla on hirveen hidas pulssi
 574. S: Joo joo ja tuota lääkäri ilmeisesti kattoo tänään sen teijän jalan, kun se on se ihorikko, että se on ainakin ohjelmassa
 575. A: Tuossa aamuraportissa sen kuulin
 576. S: Joo me tavataan ens viikolla Artolan rouva (.) > ja mietitte niitä asioita
 577. ->A: Minä sotkin ihteni äsken (.) kato
 578. ->S: Ei tuo nyt maailmaa kaada ((pöntelevän äidillisesti))
 579. A: Hmm
 580. ->S: Otatte tuolta jotain pyyhettä ja vähän pyyhitte pap, sillä kastatte sit
 581. ->A: Niin mun täytyy tehdä en ((myhäillen))
 582. S: Joo
 583. A: Hmm niin ja kahvikuppi on taas, kun on lautaselle kun mennee kahvia, nii siitä kun ottaa kupin ja nostaa näin ni se mennee päälle
 584. S: Nii (..) vapiseesko teijän käsi vai
 585. A: Ei
 586. S: Ei
 587. A: Ei minun käjet vapise
 588. S: Joo joo
 589. ->A: Vielä ainakaa
 590. S: Hyvä hmm
 591. ->A: Hmm vaikka kyllä joskus nuo niskat on kipeet, mutta
 592. ->S: Siitä puhukaa jumpparille jos niskat on kipeet että mikä siihen voi auttaa
 593. A: /Koska se niin mä tiän sen, että ne johtuu nuista syvänvaivoista ne niskakivut
 594. ->S: Joo joo ja lääkärille samaten, kaikki mitä vaivoja on niin puhutte

Sairaudet eivät näyttäyty vanhuuden vaivoina, jotka sosiaalityöntekijä ohittaisi vaan pikemminkin nopeaa hoitoa vaativina (21/r. 592, 594). Voisihan niskakivut leimata pitkän elämän mukanaan tuomiksi kulumiksi. Toisaalta tässäkin tilanteessa vanhuuden tuomat vaivat lausutaan julki. Sosiaalityöntekijän esittäessä oletuksen käsien vapinasta, rouva painottaa, etteivät kädet ainakaan vielä vapise (21/r. 584-589). Edellä sosiaalityöntekijän vastaus rouvan toteamukseen itsensä sotkemisesta on mielenkiintoinen. Neutraalilla sävyllä esitetty toteamus saa vastaansa äidillisen huomautuksen ja tarkan toimintaohjeen.

Omassa aineistossani iän ja terveydentilan yhteenliittyminen näyttäytyy positiivisessa valossa. Rouva Aapanen näyttäytyy virkeänä vanhuuden vaivaamana naisena ja rouva Artola enemmän sairaana asiakkaana kuin sairauksien vaivaamana iäkkäänä asiakkaana. Rouva Artolan tilanteessa sairaudet antavat luvan olla heikko ja valittaa. Toisaalta vanhuudenheikkoudesta valittaminen voi toimia sopeutumiskeinona (vrt. Coupland, Coupland, Giles & Henwood 1991). Näen sosiaalityön ja moniammatillisuuden kenttänä, jolla iän ja terveyden yhteyttä voidaan neuvotella tavalla, joka vahvistaa kuvaa ikääntyneestä, jolla on sairauksia siinä missä nuoremmillakin. Niistä saa (pitää) valittaa, ne ovat hoidettavissa ja ne vaikuttavat arkipäivän sujumiseen. Keskustelut sosiaalityöntekijän kanssa voivat olla merkityksellisiä, sillä sosiaalityöntekijä voi välittää viestiä asiakkaan terveysongelmista hoitohenkilökunnalle tai saada tämän itse hakeutumaan hoitoon.

Rouva Aron ja Tiuku Saariston (E) välisessä keskustelussa terveydentilan ja iän välisen neuvottelun sijasta yhteen neuvottelun kohteena ovat elämäntilanne ja terveydentila. Sosiaalityöntekijä omaksuu aktiivisen roolin ohjatesaan rouvaa lääkärin ja psykologin vastaanotolle. Sosiaalityöntekijä ottaa tehtäväkseen rouvan nykyisten ongelmien elimasennuksen, unettomuuden ja seksuaalisten ongelmien taustalla olevien ja niistä seuraavien tekijöiden kartoittamisen. Rouva puolestaan esittää aluksi ongelmansa terveyteen liittyvinä. Hänen päämääränsä on kuitenkin kertoa elämästään ja purkaa sydäntään. Sosiaalityöntekijän aktiivinen ja nopea ongelmanmäärittely saa tilanteessa vastaansa rouvan, joka on elänyt ongelmien kanssa jo monta vuosikymmentä.

En käy kuvaamaan rouva Aron ja Tiuku Saariston välistä neuvottelua terveyden puheeseen tarkemmin. Tähän ratkaisuun päädyin, koska rouva Aron puhe terveydestään saa merkityksensä menneisyyspuheen kautta. Vältän näin aineistokatkelmien toiston ja voin paneutua maailman käsittelyyn tehokkaammin.

10 AREENANA MENNEISYYS

10.1 Menneisyyspuhe keskustelussa

Bryan C. Taylor (1992, 508) on vanhuksille keskustelussa muotoutuvan ikäidentiteetin eri puolia tutkiessaan kiinnittänyt huomiota puhekumppanin valtaan määritellä elämäkulun saamaa merkitystä. Jos ikääntynyt sanoo olevansa jo ”elämän reunalla”, voi puhekumppanin kommentti elämäntyön tekemisestä joko vahvistaa tai muuttaa ikääntyneen itsestään luomaa identiteettiä. Se voi olla ikääntyneelle merkki siitä, että on aika luovuttaa tai se voi antaa hyväksynnän eleylle elämälle ja sen tämänhetkisel- le vaiheelle.

Puhe menneisyyden tapahtumista on tulkittu samanlaiseksi ikämerkiksi kuin eläkeläis- tai isovanhempiroolin, terveydentilan ja kuoleman läheisyyden paljastus. Edellisistä voidaan puhua kontekstuaalisen iän paljastuksina verrattuna kronologisen iän paljastukseen. Menneisyyspuhe on mm. keino erottaa oma sukupolvi puhekumppanin sukupolvesta. Se on keino kertoa nuoremmalle jotain, mitä nuori ei tiedä. (Giles ym. 1992, 286-287.) Ikääntyneet voivat odottaa, että nuoret haluavat kuulla nimenomaan heidän menneisyydestään. Nuoret taas voivat olettaa ikääntyneiden haluavan siitä kertoa. Toisaalta ikääntynyt voi olettaa, ettei nuori jaksaa kuunnella heidän tarinoitaan. Ainakin suomalaisten sodankäyneiden miesten on sanottu epäilevän nuorten halua kuunnella heidän kertomuksiaan Raatteenteistä yms. (Saarenheimo 1997, 162). Yhtä kaikki, oletukset vastapuolen mielenkiinnosta ja haluista ruokkivat stereotyyppisiä keskustelutilanteita.

Sosiolingvistikissa tutkimuksissa puhutaan itsepaljastuksista (*self-disclosure*) ja kipeistä itsepaljastuksista (*painful self-disclosure*) (mm. Coupland, Coupland & Giles 1991). Paljastuksen teko on sosiaalinen prosessi, johon vaikuttavat ajan ja paikan lisäksi myös hienojakoisemmat keskustelunkulkuun liittyvät tekijät. Puhekumppani voi kutsua paljastusentekoon omalla paljastuksellaan ja paljastuksen saama vastaanotto, esimerkiksi sympatian tai ärtyneisyyden osoitukset vaikuttaa jatkopaljastusten tekoon (emt.). Paljastuksella on siis lause-, vuorovaikutus-, reunaehto-, ja kulttuurinen kontekstinsa. Paljastus omasta elämästä ei tietenkään ole yksinomaan menneisyyteen liittyvä asia. Tässä tutkimuksessa olen liittänyt sen kyseiseen puheareenaan.

On olemassa stereotypioita siitä, että vanhukset hallitsevat keskustelua intiimeillä ja vaikeiden asioiden paljastuksilla. Sosiolinguistit Caroline L. Collins ja Odette N. Gould (1994) toteavat eräässä tutkimusartikkelissaan, että nuorten ja vanhojen paljastusten määrä omasta elämästä ei eroa heidän keskustellessaan keskenään. Vanhukset sen sijaan puhuvat enemmän menneisyyden tapahtumista ja nuoret paljastavat elämäntapahtumiaan enemmän ikätovereilleen kuin vanhemmille. He viittaavat tutkimukseen (ks. Giles ym. 1992, 282), jossa kipeiden paljastusten on todettu olevan ominaisempaa vanhuksille kuin nuorille. Itse he eivät eroa huomanneet. Collins ja Gould pohtivat aiheesta kipeän paljastuksen luonnetta. Itse he määrittelevät sen kielteisesti sävyttyneeksi, kun taas vertailututkimuksessa raja on heidän mielestään ollut tiukempi. He eivät myöskään tutkineet vanha-vanha -pareja, joten tutkimuksen perusteella ei voi sanoa, tekevätkö vanhat paljastuksia enemmän vanhalle kuin nuorelle.

Kipeän paljastuksen määrittelemisen ei ole yksinkertainen asia, joten määrälliset tutkimukset vaikuttavat jopa hullunkurisilta. Tutkimusasetelmat vaikuttavat tulokseen ja ihmiset kokevat tapahtumat eri tavoin. Marja Saarenheimo (1997, 162) toteaa ikääntyneitä ihmisiä haastatellessaan olleensa eräänlaisessa psykologisesti virittyneessä odotustilassa kuuntelemaan vanhusten kipeitä muisteluksia. Hän oli valmistautunut tulkitsemaan ne nimenomaan kipeiksi, vaikka ne eivät sitä ehkä vanhukselle itselleen olleet. Tapahtuma voidaan kokea myönteisenä oman elämänsä kannalta. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus laskea paljastusten määriä eikä myöskään tutkia sitä, kuinka ihminen elämäntapahtumansa kokee. Sen sijaan tarkoitus on tutkailla menneisyyden paljastusten saamaa merkitystä asiakaskeskusteluissa sosiaalityön reunaehdoissa. Paljastuksessa ei välttämättä ole mitään salaista, vaikka suomennos siihen viittaakin.

Paljastusten sekä kipeiden paljastusten teolla on merkityksensä vanhoille ihmisille. Tapahtuma voi olla terapeutin ja tarjota yksinkertaisesti mahdollisuuden puhua, surra tai iloita. Paljastukset mahdollistavat sekä kasvojen menettämisen että niiden säilyttämisen. Onnellisuusmuuri voi kaatua, tai ikääntynyt voidaan leimata vanhoja vaikeita asioita valittavaksi. Toisaalta paljastusten kautta ikääntynyt voi hakea merkitystä elämälleen. Vastapuolen reaktioista riippuu, millainen kokemus tuosta merkitysten hausta muodostuu. Huolien kertominen työntekijälle saa merkityksensä työntekijän asemasta. Työntekijän vastuunotto ammattinsa puolesta vaikuttaa niin kertomishalukkuuteen kuin kertomuksen vastaanottoon. Vaikeiden asioiden paljastaminen voi johtaa ”itsensä vai-

vauttamiseen” (*self-handicapping*) ja sitä kautta kielteiseen minäkuvaan. Työntekijän suhtautuminen menneisyyskertomuksiin voi olla yliempeattista (*over-accommodating*) tai hän voi leimata ne sympatian tai säälin kaipuiksi. Tämä taas voi johtaa ”antaa mennä” –suhtautumistapaan (*under-accommodating*). (Giles ym. 1992; Coupland, Coupland & Giles 1991.)

Puhe menneisyydestä on muistelua, mutta vältän tarkoituksella sanaa muisto. Muistelupuhe voi olla myös puhetta muistelusta ja verrattuna haastattelupuheeseen, ei sosiaalityön asiakastilanteeseen useinkaan päätarkoituksellisesti tulla kertomaan menneisyydestä eli ”vain” muistelemaan tiettyjä asioita. Muistelupuheen merkityksestä ikääntyneille voi sinällään erottaa erilaisia diskursseja (ks. Middleton & Buchanan 1993). Tässä tutkimuksessa voin vain tarkkailla, kuinka muistelu käytännössä tapahtuu, kun vastakkain ovat sosiaalityöntekijä ja asiakas. Asiakassuhteen epäsymmetria vaikuttaa tässäkin. Työntekijällä ei välttämättä ole tietoa asiakkaan aikaisemmista vaiheista ja ennen kaikkea hän ei jaa samaa historiallista aikaa.

Sosiaalityöntekijän ja iäkkään asiakkaan välisessä keskustelussa tilanteen tarkoituksena on auttaa, ohjata tai neuvoa, joten sitä ei voi verrata tavalliseen arkikeskusteluun tai haastattelupuheeseen. Oma tarkoitukseni on siis ruotia menneisyyspuhetta kysymällä, millaisen merkityksen se saa ammatillisessa keskustelussa. Millaisen roolin se voi erilaisissa tilanteissa saada? Tutkimustilanne saattoi tietysti vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden kommentteihin. Ehkä he eivät keskeyttäneet kertomuksia, koska minä olin tekemässä tutkimusta liittyen ikään. On kohteliasta antaa asiakkaan kertoa elämästään, mutta toisaalta sosiaalityön asian hoitaminen voi vaatia siirtymisen pois epäolennaisesta muistelusta. Sosiaalityöntekijöiden mukaan menneisyydestä ja omasta elämästä kertominen on ominaisempaa naisille kuin miehille, vaikka erot ovat yksilöllisiä.

(F. Ote 1 r. 8-11)

8. *Leea*: Mun mielestä kun asiakkaita kun miettii niin kun sukupuolen mukaan, ni naisten kohdalla tä on niinku ihan selvä, että tä elämäkertaikä täältä nousee (.) mutta miehille se on vieraampi alue (.) et ne ei nosta sitä omaelämäkertaa sillai, että vaikka kuinka puhutaan näistä miesten sota sotakertomuksista ja muusta, että ne ei kerro sitä historiaansa sillä tavalla kun nainen kertoo
9. *Sinikka*: Joo
10. *Ria*: Nin sekin vaihtelee aika tavalla mutta yleisemmin naiset kertoo
11. *Leea*: Nmmm (.) ehkä se on meidän >kulttuuriin liittyvä asia

Myös elämäkerrallinen puhe toimii niitä näitä –puheena, mutta toisaalta sen kautta saattaa nousta esille sosiaalityön kannalta merkittäviä asioita:

(F. Ote 6)

92. *Ria:* Joo ja sitten jotkut taas sitten, kun sosiaalityöntekijä tulee, nin tavallaan innostuu sen elämäkertansa mielellään kertomaan siinä, että kokevat samalla että on siinä niinku juttuseuraa, että sitte tavallaan siitä keskustelusta saattaa nousta esille >niitä asioita

10.2 Menneisyyspuheen vastavuoroisuus sosiaalityön reunaehdoissa

Vaikka puhe menneisyydestä liikkuu rouva Artolan ja Taina Sepän välisessä keskustelussa myös psykososiaalisessa toimintakehyksessä, asettuu se enemmän juttelulliseen kehykseen. Keskustelun alussa sosiaalityöntekijä kutsuu rouvan kertomaan menneisyydestään kyselemällä rouvan asumishistoriaa. Hän myös perustelee välillä kyselyään: ”Joo ihan niin kun sen takia tätä kyselen, että tuota noin niinku pystysin hahmottamaan (.) teillä on nimittäin ollut niin monta muuttoa nytten.” Tuosta puheesta muotoutuu sosiaalityöntekijälle keino kartoittaa rouvan tilannetta. Puheella on siten sosiaalityöllinen päämäärä. Episodin lopuksi osapuolet toteavat, että muutot ovat raskaita. Jatkossa muuttojen raskaus toimi sosiaalityöntekijälle keinona perustella entiseen asuntoon jäämistä ja asiakkaalle keinona tuoda esille haluaan muuttaa vielä kerran. Rouvahan nimenomaan haluaa muuttaa pois, kun taas sosiaalityöntekijä pyrkii perustelemaan nykyiseen asuntoon jäämistä.

(Aa. Ote 15 r. 334-335)

334. ->S: Ettei tule sellasta (.) virheratkasua mä toivosin ettei sitä tule te ootte joutunut nimittäin muuttamaan niin mahdottoman paljon
335. A: /Niin niin että se nyt oisi sitte aivan lopullista

Kuitenkin määrittelen rouva Artolan enemmänkin elämäkertajutustelijaksi. Rouva alkaa erittäin usein kertomaan lapsuudestaan tai avioliitostaan hyvin spontaanisti. Ensimmäisen tapaamisen alkupuolella sosiaalityöntekijä toteaa tuntevansa rouvan ja tietävänsä, että rouva avustaa lapsiaan, vaikka markka olisi viimeinen (5/r. 100).

(Aa. Ote 5r. 100-107)

100. S: ((kiirehtien)) /Se nimittäin kun mä tiedän sen (.) me ollaan niin vuosien takaa tuttuja, niin teillä on niin hyvä sydän Artolan rouva, niin että jos lapsilla on hätä ja lapset tarvitsee niin te annatte, annatte omastanne vaikka se olis viimeinen rahakin
101. A: Joo kyllä minä oon sellanen
102. S: Niin
103. A: Niin mä oon semmonen (.) mä muistan ennen kun Tapanin kanssa, kun sitä perhettä elätettiin yhdessä
104. S: Nii
105. A: *Kun minun mieheni on kuollut*, ni kyllä se monta kertaa meni siihen että tuota
106. ->S: Te ootte ennen ite ilman että on lapsilla
107. A: Niin tolla, tolla viisii jos on tarvinnu, vaikka oisin itelleni tarvinnu vaatetta tai jotain ja jos mä oon nähny, että lasten vaatteet ei oo kunnossa

Rouva selittää, kuinka rahat lasten ollessa pieniä kuluivat heidän vaatteisiinsa. Mieskin oli torunut rouvaa siitä, ettei tämä hankkinut itselleen vaatteita. Kun puhe ensimmäisen

tapaamisen loppupuolella siirtyy kotiapulaiseen, rouva kertoo, että hänen äitinsä hoiti aina lapsia kotona heidän pikkulapsivaiheen ajan eikä lähtenyt töihin liian aikaisin (20/r. 529). Perhevastuu, naisen vastuu kodista ja lapsista huolehtinen tuntuvat olevan rouvalle sukupolvisopimuksellinen asia. Rouvan mielipide on edelleen, että naisen töihin paluu heti lapsen syntymän jälkeen on liian aikaista.

(Aa Ote 20 r. 515-550)

515. A: Meillä oli yks semmonen apulainen jolla oli hyvin semmosia kivoja sanoja aina
 516. S: Mm m
 517. A: *Sillon vielä kun mejän isä eli (.) isä on kuollu, minä oli kakstoistavuotias kun isä kuoli ((huokaisten)) minä oon itekin kasvanu isossa perheessä*
 518. S: Joo
 519. A: Kaheksan lasta oli meillä
 520. S: Siihen aikaan se oli ihan tavallista että oli lapsia, kuus oli varmaan se vähän, että sitte kahdeksan kakstoistakin
 521. A: Nii ykstoista henkeä kävi pöytään joka päivä
 522. S: Oliks ne isovanhemmat oli kanssa
 523. A: Ei kun meillä oli apulaisia, kaks apulaista
 524. S: Aha jooh
 525. A: Kun äiti oli virkanaenen, kun se on kielten maisteri
 526. S: Joo
 527. A: Nin tuota se ei ollu kotona kaiken ajan
 528. S: Joo
 529. ->A: Mutta >eihän se eihän äiti lähteny sit, ei koskaan se lähteny >liian aikasee töihin (.) kyllä se oli minun velikin se oli jo kaksvuotias, kun se otti virkavapautta ja meni töihin sitten vasta, *niin että ei sillä lailla ollu*, että >eihän silloin siihen aikaan ollu semmosia seimiä eikä mittää semmosia
 530. S: Nii nii
 531. A: Kolmikymmentäluvulla
 532. ->S: Nii nii eipä ollu (.) joo
 533. A: Niin silonhan oli
 534. >S: /Kotiapulaiset oli jotka hoiti lapset tai sitten oli äiti kotona hoitamassa
 535. A: Nmmm
 536. S: Mm nm
 537. A: Nii että äiti (.) oli silloin otsattiin, otettiin se tyttö sitte kun äiti lähti töihin
 538. S: Joo
 539. A: Se oli se vanha mamma meillä se apulainen ,se yksi se oli seittämäntoista vuotta meillä
 540. S: Joo
 541. A: Nii
 542. S: Siihen kiintyy jo (.) hoitajaan lapsetkin silloin
 543. A: Niin ni ei se minnekään lähteny sitten kun isä oli kuollut ja äiti joutu muuttamaan virka-asunnosta pois kun ((epäselvää))
 544. S: Joo
 545. A: Ja tuota silloin joutuu muuttamaan virka-asunnosta pois
 546. S: Joo
 547. A: Niin sitten vasta nin lähti se (.) Stiina oli vielä silloinkin sitte (.) se vaan mä (.) Stiina ei menny naimisiin sen ei lähtenyt meiltä pois kun sen veli naimisiin ja talloon tuli miniä
 548. S: Aha
 549. A: Hmm hmm ((naurahten))
 550. ->S: Joo minkäslainen päiväohjelma teillä on täällä tänään

Sosiaalityöntekijä keskeyttää rouvan kertomusta menemällä niin sanottuun asiapuheeseen ja nykyisyyteen (esim. 20/r. 550). Menneisyyspuheessa sosiaalityöntekijä on kuuntelija ja kommentoija. Sukupolvien välinen ero ilmenee siten, että sosiaalityönte-

kijä on myös ottava osapuoli ja historian kuuntelija. Nikolas Coupland, Justine Coupland ja Howard Giles (1991, 64) kirjoittavat, että vanhenpi ihminen voi joskus nostaa menneisyyden esille aikana, jota ei enää ole ja näin tehdä eroa nuorempaan puhekumppaniin ilman varsinaista siirtymistä ajassa taaksepäin. Repliikki (20/r. 529) liittyy kuitenkin edellä mainittuun siirtymään. Seuraavassa sosiaalityöntekijän toteamus rouvan hyvästä muistista virittää keskustelun elämän tarkoituksesta:

(Aa. Ote 22 r. 662-679)

662. S: ((iloisesti)) On se hyvä asia että teillä on hyvä muisti eikö vaan
 663. A: Nii
 664. S: Että aina on aina on jotain hyvääkin, teillä on aika paljon sitä hyvää
 665. A: Jos vaikkka silloin oli nuorena unelmana päästä tyttöorkesterikursseille
 666. S: Hmm
 667. A: *Sinne ei sitten päässy kun isä kuoli, piti vaan ruveta tekemään töitä*
 668. ->S: Niin se elämä on menny töitä tehden
 669. A: Hmm
 670. ->S: Nyt ollaan tässä vaiheessa lapset ootte kasvattanu
 671. A: Joo nii se on menny kyllä se oli hilveetä kun mä yksinään olin siellä ja mies oli kuollut, en tiä ollenkaan, kun mä ne hautajaiset hommasin (.) koko ajan mä olin ihan niin kun mä olisin ollut shokissa
 672. S: Hmm
 673. ->A: Että se vaan vei minua toinen tehtävä toisesta tehtävästä toiseen
 674. S: Joo
 675. A: Oli ilta jo ja (.) rupesin nukkumaan, nin sitten tuli mieleen että yksinään minä tässä olenkin
 676. S: *Hmm että yksin pitää selviytyä eteenpäin*
 677. A: Niin hm
 678. S: Ja te ootte selvinnykin
 679. A: Ja lapset on kyllä onneksi (.) pojat on reiluja rehtejä miehiä ja nii, ja huolehtinu perheestään

Rouva huokailee sitä, ettei hän koskaan päässyt toteuttamaan nuoruutensa unelmaa. Rouvan elämä on kulunut töitä tehdessä. Sosiaalityöntekijä kääntää keskustelua selviytymisen suuntaan. Elämä on nyt vaiheessa, jossa lapset on kasvatettu (22/r. 670). Mies on kuollut, mutta rouva on selvinnyt yksin (22/r. 676-678). Verrattuna asumishistorian selvittämisen luomaan tehtävään, joka on julkilausuttu, saa menneisyysjutustelu merkityksensä toisella tapaa. Sosiaalityöntekijä pyrkii koko keskustelun ajan irrottamaan rouvaa perhevastuusta. Lausahdus lasten aikuisiksi kasvattamisesta ja elämäntyö tehty – kuvan antaminen ovat osoituksia tuosta pyrkimyksestä. Kun sosiaalityöntekijä toteaa rouvan selvinneen elämästään hyvin, on rouva se, joka palauttaa keskustelun konkreettisesti nykyisyyteen ja lasten selviämiseen (22/r. 678-679). Muistelupuheen terapeuttisuuden arviointiin en tämän tutkimuksen puitteissa voi ryhtyä.

Rouva Aron ja Tiuku Saariston keskustelua värittää omaelämäkerrallisuus mitä suurimmassa määrin. Rouva on tullut tilanteeseen purkamaan sydäntään ja kertomaan elä-

mästään. Hän kuvailee useaan otteeseen elämäänsä taisteluksi ja hakee sosiaalityöntekijästä kuuntelijaa. Sosiaalityöntekijä taas toimii keskustelun alussa kommentoijana ja kuuntelijana. Keskustelun alkupuoli on jutustelunomaista. Rouva kertoo lapsuudestaan, nuoruusvuosistaan tansseihin karkaamisineen, ensimmäisestä avioliitostaan ja erostaan, uudesta liitosta, työnantajastaan ja niin edelleen sosiaalityöntekijän vain kommentoidessa väliin muun muassa: ”Niin joo, mutta sehän on hyvä, että nuo kohtaukset on nyt pysyneet kurissa”. Heti ensimetreillä rouva ottaa kertomukseensa mukaan uskon. Hän kertoo, ettei äiti antanut hänen liittyä haluamaansa seurakuntaan ja että öisin hän oli itkenyt sinne kai puutaan.

Kun rouva alkaa puhua (2/r. 155) seksuaalisista ongelmistaan sosiaalityöntekijä niin sanotusti herää eloon. Hän kysyy, onko rouva kertonut vaivasta lääkärille. Kysymys johtaa rouvan tekemään paljastukseen lapsuudesta. Johanna Ruusuvuori (1998) on todennut, että potilas voi kontrolloida tilannetta esittämällä vaivansa lääkärille kertomusmuodossa. Lääkäri tavallaan pakotetaan kuuntelemaan tarina loppuun (Peräkylä 1999, 44). Rouva Aron sosiaalityöntekijäkin joutuu odottamaan pitkän tovin ennen kuin hän saa kiinni ammatillisen narunsa päästä. Tuosta narusta hän sitten pitääkin loppuajan voimakkaasti kiinni. Keskustelun minimipalautteet voi nähdä myös työntekijän valmistautumisena johonkin tulevaan (Nuolijärvi 1990a, 70). Osapuolet alkavat vetää keskustelua eri suuntiin. Rouva siirtää puheen ihmeelliseen uneen ja sosiaalityöntekijä lääkäriin. Sosiaalityöntekijän kysely johtaa rouvan tekemään paljastuksen lapsuudestaan. Samalla keskustelu saa voimakkaan, mutta samalla hienovaraisen käänteen. Keskustelun luottamuksellisuus lausutaan julki ja keskustelua alkaa virittää psykososiaalisuus.

(E. Ote 2 r. 155-170)

155. ->S: Joo joo, että teillä semmosta seksisuhdetta ei ole

156. A: No ei ole, mutta hän ymmärtää ihmeen hyvin minua, hän on ihmeen hyvin että hänelle jos uskotte tai ette, mutta sanon tässä hänelle näytettiin uni [...] niin että hän näki semmoisen näyn, että tommonen äetinaenen toi semmosta niinku vaaleatukkasta pientä nuorta tyttöä minulle, että tämä, piijä tästä huoli

157. S: Jo joo

158. A: Tällä lailla. että eikö oo ihmeellistä

159. ->S: Nmm nmm ootteks te puhunu lääkärin kanssa siitä asiasta

160. A: No en minä muista (.) kun kun mä en moista touhua oikeen (.) tykänny

161. S: Niin ((epäselvää))

162. A: / Mutta niin mutta mä nyt tässä nyt voin varmaan (.) kun nää nyt jää tässä näitten seinien sisälle

163. S: Niin nimenomaan vaitiolovelvollisuus on ehdoton että

[164-169]

170. A: Ja mä yöllä heräsin siihen (.) kun mun ((miespuolinen sukulainen = Petteri)) haparoi mun vatsaa

Sosiaalityöntekijä alkaa kartoittaa rouvan lapsuutta. Lähentely on jäänyt haparointiin. Rouva sanoo, ettei hän ole aikaisemmin puhunut kenellekään ulkopuoliselle asiasta.

(E. Ote 3 r. 240-258)

240. S: ->Onks se syyllisyyttä
 241. A: ->Se on syyllisyyttä (.) että mitä varten minäannon (.) ja miksi minä äitille rehellisesti sanonu että mitä meininkiä hän meinaa
 242. S: Joo
 243. A: Meinaa yöllä pitää
 244. S: Joo et siinä Petterikää ei niin, hän ei oo halunnu
 245. ->A: /Joo et enkä taas sitä sitte tehny, kun se alko niinku hyvältä tuntua hmm, mä nyt sanon tässä suoraan teille nii, että en niinku suoran riuhasu kättä, sanonu että mitäs sää meinaat
 246. S: Joo joo
 247. A: /Nii
 248. ->S: /Nii siitä on sitte se syyllisyys että annoitte sen tapahtua
 249. A: /Nin niin mä tota käänsin kylkeä vaan, nin sit se sitte anto olla rauhassa, mutta tuli toinen yö niin taas uutta
- [250-255]
256. ->S: Et te ette oo siitä ollu sillä tavalla ollu siitä vastuussa, että teijän ei kannata kantaa siitä syyllisyyttä (.) ja se se onkin varmaan yks asia, mikä nyt on sitte kantanu, kantanu tuohon tuohon seksuaalisuuteen ni ni sellasta, että se ensimmäinen mies kun hän oli (.) epärehellinen
 257. A: Ni ni
 258. S: Ja et mikä se seksisuhde on ollu hänen kanssaan

Rouvan pahanolon tunne määritellään syyllisyydeksi (3/r. 240-248). Hän kokee sitä toisaalta siitä, että lähentely oli aiheuttanut hänelle mielihyvää ja toisaalta siitä, ettei hän ollut koskaan kertonut asiasta äidille. Taina Seppä korostaa, että Petteri on vastuussa teosta, koska on ollut vanhempi. Sosiaalityöntekijä alkaa määritellä ongelmaa laajemmin (3/r. 256).

Rouvan tekemä paljastus ja yhdessä määritelty syyllisyydentunne kutsuu sosiaalityöntekijää psykososiaaliseen työhön. Hän alkaa aktiivisesti kartoittaa rouvan tilannetta ja syitä nykyisen seksielämän tilaan, jonka hän määrittelee ongelmalliseksi. Rouva Aro esittää keskustelun alussa sosiaalityöntekijän luo hakeutumisen syyksi unettomuuden ja epilepsian: ”No tää on mun unettomuuteen liittyvää asiaa ja sit kun mulla kohtauksia on.” Paljastuksen teon jälkeen sosiaalityöntekijä palaa unettomuuteen: ”Eliikkä ne liittyy yöhön ne tuskatilat”... ”Niin te sanoitte että ne mistä haluatte puhua, nin on tää unettomuus ja kohtaukset...”

(E. Ote 5 r. 357-370)

357. ->S: Nii se oli tuo unettomuus (.) onn on tuota, mää aattelin että on teillä melkonen painolasti ollut kun te ette oo puhunu siitä, siitä että tää Petteri (.) on on teitä hyväilly sillon, että te ootte joutunut pitämään sen sisällä koko ajan
 358. A: Nii
 359. S: Ni
 360. ->A:[...] kun mun >mieltäni paino niin kamalisti se kun mää lapsena tuln uskoon ja mää olisin sit halunnu käyvä, mut kun äeti ei antanu siellä lahkolaisissa käyvä, nin mä olin niin tuota nin lapsellinen että mä en sitte käyny, nin kauan kun äeti kuoli nin sit ((naurahtaa)) sit mä rupesin aatteleen että nyt mä en
 361. S: Joo joo
 362. ->A: Enää (.) enää kysele keltään, että jos ajetaan pois siskot pois niin ajakoon

363. ->S: Nin kun mä nimittäin tässä koko ajan kelaan mielessäni ja mietin sellasta asiaa, että ett kun tää on hirvee painolasti ollu (.) ja tää on vaikuttanu se ensimmäinne avioliitto, se on vaikuttanu siihen varmasti
364. A: Nii
365. S: Ja ja ja se ensimmäinen avioliitto on varmasti vaikuttanu tähän toiseen avioliittoon myös
366. A: Nii hmm
367. ->S: Nii tuota (.) ja nää yöllä on nää ongelmat kuitenkin tää unettomuus ja teillä on sitä depressiota masennusta
368. A: Ei mulla nyt ole
369. S: *Ei ole aha
370. A: *Ei ollenkaan

Sosiaalityöntekijä kartoittaa rouvan unettomuuden ja nykyisen seksielämän taustavaikututtajia. Rouva kuitenkin siirtää puheen lapsuuden uskoonsa. Sosiaalityöntekijän puhe painolastista, jonka hän määrittelee Petterin hyväilyn aiheuttamaksi, saa vastaansa puheen uskosta, jota rouva pääsi tunnustamaan vasta äidin kuoleman jälkeen. Uskon torjuminen vasten omaa tahtoa on ollut rouvalle painolasti (5/r. 360).

Sosiaalityöntekijä alkaa ohjata rouvaa hoitoon. Nyt rouva toteaa, ettei hän tunne syyllisyyttä, koska on pyytänyt Petteriltä anteeksi. Hän on tehnyt tunnustuksen miehelle (6/r. 466). Sosiaalityöntekijä taas painottaa, että nimenomaan Petterin olisi pitänyt tulla pyytämään anteeksi (6/r. 467).

(E. Ote 6 r. 453-475)

453. S: Niin puhuitteko sielläkään koskaan tästä asiasta
454. A: En
455. ->S: Joo eli että tää on ens
456. A: En aenakaa muista
457. S: Mä (.) oon todella ilonen siitä että te puhuitte mulle siitä asiasta
458. A: Nii
459. ->S: Että te luotitte tälläsen asian ja kun mä mietin tässä, että se on asia joka vaikuttaa niin monen moneen teijän kohdalla moneen asiaan ja on vaikuttanu teijän elämään
460. A: Hmm hmm
461. S: Et et miten tästä eteenpäin, että pystyisitte vapautumaan siitä asiasta ja saamaan, saamaan niinku siihen ymmärrystä itselle että mitä siinä on tapahtunu
462. A: Hmm hmm
463. ->S: Ja että teillä ei olis siitä niinku syyllisyyden tunnetta
464. ->A: No ei tässä nyt ole mulla siitä sillä laella syyllisyyden tunnetta, mulla kun mä kävin tämän miehen luona puhumassa ja pyysin häneltä anteeksi
465. S: Sis te pyysitte häneltä anteeksi, pyysikö hän teiltä anteeksi
466. A: Ei hän sano että ei älä puhu omias että minä en ole mitään meinannut ja minä sanon että kuule olet [...] eikä sitte ole meille oikeen ilenny tulla käymäänkään ja karttanu minua ku mikäkin, ku mä tän hänelle tunnustin
467. S: Elikkä >asia on näin että hänen olisi pitänyt tulla pyytämään anteeksi sitä mitä hän tehny koska hän on ollu se joka on käyttäny hyväksi
468. A: Jo just
469. ->S: Ja tuota (.) se mitä mä nyt tässä mietin että kuka kuka ois, et >jos te haluatte tähän apua tähän asiaan ni olis ihan psykologin kanssa puhua et ens ennenkaikkea tää meidän lääkäri tää Sari Kauppinen >jos haluatte puhua hänen kanssaan, tai jos haluatte että minä puhun hänen kanssaan
470. A: Olis parempi niin, että puhuisitte te, tai >antaisitte vaikka kuunnella tuon jos hän haluaa
471. S: Joo ne, se ei oo tarpeen, ei oo tuo nauha, toi on niinku takotettu ihan toiseen tarkotukseen
472. A: Jo just

473. S: Että sieltä niiku otetaan tää keskustelu vaa otetaa, että mitä on se työ ja ja sosiaalityöntekijän työ eri ikästen ihmisten kanssa
 474. A: Juu
 475. S: Mutta tä niinku teijän asia että (.) jos te haluatte niin mä puhun Sari Kauppisen kanssa

Rouva ei halua mennä itse lääkärin puheille, vaan pitää parempana, että sosiaalityöntekijä puhuu tälle ensin. Rouva jopa ehdottaa, että nauhani annettaisiin lääkärin kuultavaksi (6/r. 470). Tässä kohtaa oli hyvä, että olin tilanteessa mukana ja saatoin vielä lopussa painottaa nauhan käyttötarkoitusta. Joka tapauksessa tämäkin todistaa, että rouva on tullut tilanteeseen nimenomaan puhumaan jollekin elämästään ja asioistaan ensimmäistä kertaa.

Rouva painottaa keskustelun eräässä vaiheessa, että mies oli ollut yökylässä vasta, kun kuulutukset oli otettu ja että sukupuoliyhteys oli sopivaa vasta papin aamenen jälkeen. Aikaisemminkin hän sanoo, että mies on ollut niin ymmärtäväinen häntä kohtaan. Mies ei ole ”kiusannut”, vaikka avioliiton alkuaikoina hänellä vielä ”hyrräsi”.

(E. Otejakso 4 r. 298-549)

298. S: Että se on ihan sellasia hmm normaalia toimintoja
 299. A: Niin
 300. S: Joita joita tuota tulee ja tuota (.) se että heillä on tarpeita
 301. ->A: Ja sitte se oli sekin, sekin niin että kun meijät oli kuulutettu tän ensimmäisen miehen kanssa, nin hän sitte tuli meille yöks
 [302-311]
 312. S: Joo se että mä mietin vaan että kun seksuaalisuus ja hyvin läheinen yhdessä oleminen, sehän seksuaalisuus voi olla sitä että koskettaa hyvin hellästi toista
 313. A: Hmm
 314. S: Ja on toisen lähellä ja ja, sen ei aina tarte olla se yhdyntä
 315. A: No ku tu
 [316-526]
 527. S: Joo ni ku meillä naisilla voi olla ihan semmosta että voi olla joku semmonen vaiva endometrioosi on yks sellanen semmonen tulehduksellinen sairaus, että et joka voi aiheuttaa niin voimakasta kipua että yhdyntä ei yksinkertaisesti taho onnistua ollenkaan että se tuottaa kipua
 528. A: /Se on se on kauheeta kipua
 529. ->S: /Että niinku pitäis poistaa tämmöset asiat että jos te haluatte että voisitte olla olla (.) ihan ihan läheisesti yhdessä teidän miehene kanssa että poistettas sellaset asiat tutkitaan
 530. ->A: Millä laella ähm
 531. S: Että jos te haluatte hänen kanssaan ihan yhdynnässä
 532. A: Sukupuoli
 533. S: Ihan sukupuoliyhdynnässä
 534. ->A: Ei mut kun se, se kun se ihan se kun mu, mä kun otan nää lääkkeet, kun mulla on se voimakas lääkitys niinku tiedätte
 535. S: Joo
 536. ->A: Ni mua alkaa yheksän jälkeen väsyttämään nii kauheesti
 537. S: Joo ni
 538. A: Ni mää en monta kertaa, ni mä en kuule kun hän iltarukouksen lukee, ni mä nukun jo silloin
 539. ->S: Joo sen ei tarte olla iltaan eikä yöhön liittyvä asia ollenkaan
 540. A: No
 541. S: Ni
 542. A: Ni no sitte tuota, sitte ku mä aamulla herään aekasi ni ni, sitte mä oon pirttiä ja hää herää ni hän on sitte joskus aamuyöstä että on oltu yhdynnässä

543. S: Joo
 544. ->A: Ja mulla on sitte lapsesta asti ollu että mä rintojan häpesin nin kamalasti ja ((häveli-äästi naurahaen)) ja kun karva kasvaa alapäähän, ni mä menin saunaan ja ajelin ne siellä poes veljen parta-ajokonneella
 545. S: Nmm
 [546-547]
 548. ->A: Ja mua sitte nin kam, mua sitte se oli sitte mulla ninku sitte >lapsen asteelle jäi mulle tämä elämä
 549. ->S: Niin ja se että se kun on sitte on >nuorelle tytölle, se on itsellekin ihmetystä että mitä omassa ruumiissa tapahtuu kun alkaa kasvaa naiseksi

Sosiaalityöntekijä esittää arvion yhdynnän aiheuttaman kivun syistä, jotka lääkäri voi varmistaa (4/r. 527) ja hoitaa. Rouva itse esittää useita muitakin syitä siihen, miksi yhdyntä ei nykyisinkään kuulu hänen parisuhteeseensa (4/r. 534, 536). Rouva määrittelee seksuaalisuutensa jääneen lapsen asteelle (4/r. 548). Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä ottaa taas seksuaalivalistajan roolin. Hän kertoo, kuinka oman ruumiin tapahtumat ovat ihmetystä nuorelle tytölle. Aikaisemminkin hän kertoo useaan otteeseen rouvalle ihmisen biologiseen kehitykseen ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, joita rouva kuuntelee ja kommentoi eläen nykyisyydessä. Rouva vie kuitenkin keskustelua omaan elämäntarinaansa (esim. 4/r. 301), josta sosiaalityöntekijä poimii hänet nykypäivään. Eräässä vaiheessa sosiaalityöntekijän taas puhuessa miehen seksuaalisten tarpeiden ymmärtämisestä, rouva kuitenkin esittää itsensä aikuisena, joka käsittää asioita (7/r. 486).

(E. Ote 7 r. 485-487)

485. S: Ja samaten että pystys suhtautumaan siihen miehen, että mies hyväilee itseään et sek in, sek in oman luonnollinen asia
 486. A: /Nmm kyllä minä sen tuota (.) kyllä minä sen >käsitän että kun mä oon nyt noita lääke, kotilääkäri ja sitte nui ta radiosta ja telkkaristakin kuunnellu, ja oon sitte kuullu (.) muijen puhuvan (.)
 487. S: Niin

Rouvan puhe laajenee siis usein omaelämäkerralliseen muisteluun, josta Taina Seppä siirtyy takaisin ns. asiapuheeseen ja nykyhetkeen (8/r. 646). Eräässä vaiheessa rouva jopa pyytää anteeksi sitä, että hän keskeyttää sosiaalityöntekijän asiapuheeseen paluuyrityksen ja jatkaa tarinaansa. Sosiaalityöntekijä ottaa välillä auktoriteetin, joka ei ole ehdoton, itselleen (vrt. Peräkylä 1991, 43).

(E. Otejakso 8 r. 639-678)

639. ->A: Joo että tälläst taistelua tää on ollu tää mun elämä ja
 [640-644]
 645. A: Ja minä että, mutta minä en aenakaa Mäntyojalle lähe [...] nin sitte tultiin tähän asumaan
 646. ->S: Tulitte tänne takasin, minä Aron rouva puhun mejän lääkärin, tuon Kauppisen Sarin kanssa, hän varmaan tänään tutkiikin teijät, että mä en tiijä kerkiänkö mä tänään puhua, mutta että ens viikon tiistaina kuitenkin
 647. ->A: Nii ei se mittää
 648. ->S: Nii se tuo >kuitenkin sitä ymmärrystä että mitä teille on tapahtunu ja miks elämä on tässä vaiheessa näin ja se että lääkäri osaa arvioida sen
 649. A: Nmm

650. S: Että tarvitaanko gynecologista tutkimusta
 651. A: nmm
 652. S: Että miks yhdyntä aiheuttaa kipua
 653. A: Nhn
 [654-665]
 666. S: Et kun teijät on hyväksikäytetty siinä ja saadaanko itsestä pois se että se ei ole minussa syy, ja sitten se ensimmäinen avioliitto, se käydä läpi ja nyt tämä että jos sen kautta pystys löytymään sellainen vapautus niistä asioista
 667. A: Nmm
 668. S: Et sen >mä toivosin
 669. A: Nmm
 670. ->S: Ja psykologi olis siihen se >oikea ihminen
 671. A: Nhm
 672. S: Mut et en ensin se että lääkäri arvioi sen gynecologisen
 673. ->A: Nii kyllä mä silloin kun me (.) muutama kuukaus oltiin naimisssa sehän alko heti kun se oli se mustasukkasuus [...]
 674. S: Nmm
 675. A: Ja sit se alko taas uuvestaan
 676. ->S: Joo joo joo
 677. A: Ja tuota ja sitte tuota ni mulle sit vaan yks mie en tiää työ ette ehkä profetoihin ymmärrä mitään, mutta se Pentti rupes käymään seurakunnassa [...]
 678. S: Nmm

Kun sosiaalityöntekijä sanoo, ettei hän tänään ehdi puhua lääkärin kanssa, vastaa rouva: ”Ei se mittää”. Sosiaalityöntekijän nopea toiminta ei ole hänelle ensisijaista. Hän jatkaa taas omaa tarinaansa huolimatta sosiaalityöntekijän lääkäripuheista (8/r. 673). Aikaisemmin kun sosiaalityöntekijä kysyy rouvalta viimeisintä gynecologilla käyntiajankohdtaa, vastaa rouva: ”Ei oo käyty koska meillä oli alkuun (.) silloin ku tuota myö (.) tuota oltiin naimisissa, ni kun mä oon kainuulaisia.” Tästä rouva etenee rieskan paiston kuvaamiseen.

Myös tässä keskustelussa sosiaalityöntekijä tekee rajaa oman ammattinsa ja muiden moniammatillisen tiiminsä jäsenten välille. Sosiaalityöntekijä ei ole psykologi, jonka kanssa rouva voisi käydä elämäänsä läpi. Sosiaalityöntekijä ei ota rouvan elämänhistorian käsittelyä oman työnsä varsinaiseksi kohteeksi (8/r. 670) vaan määrittelee ongelmaa ja miettii, kuka muu voisi rouvaa auttaa. Sosiaalityöntekijän on myös kuljetettava keskustelu loppuun, koska seuraava asiakas odottaa jo vuoroaan.

Keskustelun viimeiset hetket ovat kuvaavia koko keskustelun kulun kannalta. Rouva jopa toteaa, että nyt miehen kanssa menee paremmin kuin koskaan (9/r. 707). Kertominen on ollut ihanaa (9/r. 713).

(E. Ote 9 r.707-720)

707. A: Ja sit muutettii Majakkalaan ja kaupunkii, ja nyt menee niin hyvin että ei voi paremmin mennä
 708. S: Hyvä (.) hyvä ja nyt meijä pitää lopettaa
 709. A: Nii
 710. S: Siellä on kohta ruoka ja siellä on tuota lääkäri saattaa

711. A: Mä oon tässä saarnannu anteeks vaan
 712. ->S: Ei mitään mä oon sitä varten täällä
 713. ->A: /Oli ihana ihana puhua nyt juurta jaksaen kerrankin
 714. S: Joo mukava kuulla että (.) te koette sen hyvänä että voi puhua, ja mä oon tosi ilonen että että te pystytte puhumaan mulle ja puhun ton Kauppisen Sarin kanssa, ni me mietitää hänen kanssa
 715. A: /Mä aattelin että nyt, nyt minä puhun jos vaan tilaisuutta joskus tulee
 716. S: Hyvä
 717. A: Ni tänä aamuna ihan niin ku joku ois sanonu ni, että kukas sä oot kun mä pyysin lähelle-
 ni, että voiskos jutella, ni mä ensin aattelin että mä puhun ton sairaalapapin kanssa, mutta
 en mää nyt hänen kanssaan, ihan niinku ois joku sanonnu, että sit ihan niin ku että tuossa-
 han oisi
 718. S: Joo
 719. ->A: Mää sanon että tää on kaikki herran johdatusta uskokaa tai älkää
 720. S: Nhm joo ja jatketaan tästä ((as. puhuu jotain väliin)) te käytte täällä, ja me nähdään toisiamme täs-
 sä, ja jatketaan asiaa ja mä puhun mejän lääkärin kanssa

Keskustelu on ollut rouvalle tilaisuus puhua (9/r. 715). Edellä sosiaalityöntekijä vakuuttaa, että hän ottaa asian puheeksi lääkärin kanssa. Rouvalle keskustelu on ollut herran johdatusta (9/r. 719) ja sosiaalityöntekijälle ongelmanmäärittelyä ja jatkotoimenpiteiden pohdintaa. Rouva korostaa puheessaan miehen ymmärtäväisyyttä hänen seksuaalisuuttaan kohtaan ja puhuu unista, joita mies on nähnyt ja joissa miehelle on kerrottu, ettei rouva kykene yhdyntään. Sosiaalityöntekijä taas on viemässä rouvaa lääkärin tutkimuksiin ja psykologin vastaanotolle.

Rouva Aron nykyinen elämäntilanne ja terveydentila saavat merkityksensä elämänsä kulkua. Rouvan suhde seksuaalisuuteensa on vaikuttanut hänen elämäänsä hyvin syvästi. Rouva kuvailee, paljastaa sekä kertoo ja sosiaalityöntekijä määrittelee. Ilman sosiaalityöntekijän tarkentavia kysymyksiä moni asia olisi varmasti jäänyt kertomatta. Voi vain arvailla, millaiseksi keskustelu olisi muotoutunut muissa reunaehdoissa tai kun vastapuolena olisi ollut nuorempi, mies tai kuka tahansa muu sosiaalityöntekijä. Epäilemättä sosiaalityöntekijän ripeästä toiminnasta on hyötyä rouvalle samoin kuin siitä, että rouva sai puhua jollekin.

11 VANHUSSOSIAALITYÖN MAAILMAT

11.1 Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan maailmat keskusteluissa

Vanhussosiaalityötä tehdään yksittäisissä asiakastilanteissa, vaikka työympäristö onkin paljon laajempi. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ole ollut suoraan arvioida sosiaalityöntekijöiden työtä ja vuorovaikutustaitoja. Niiden näkyväksi tekeminen voi kuitenkin auttaa sosiaalityöntekijöitä tulkitsemaan omaa työtään. Tämän mahdollisuuden tarjoan heille mielelläni.

Auktoriteetissa on kyse toimijoiden erilaisista tiedollisista asemista (Peräkylä 1996, 89). Sosiaalityöntekijällä on tieto vanhuspalveluista ja -etuuksista, moniammatillisen tiiminsä jäsenten kyvyistä ja työtavoista. Asiakkaalla taas on hallussaan tietoa omasta elämästään, mahdollisista ongelmistaan ja vaivoistaan. Asiakastilanteessa työntekijä tulee osalliseksi tuosta tiedosta, mutta asiakas voi tarkoituksella jättää jotain kertomatta. Lisäksi molemmilla on tiedostettua tai tiedostamatonta tietoa kulttuurimme tavoista, säännöistä ja normeista. Heillä on tietoa asemastaan asiakassuhteessa. Sosiaalityöntekijän on hoidettava velvollisuutensa työntekijänä ja asiakkaalla on omat tavoitteensa.

Keskustelunanalyysissä pientä keskustelupätkää voitaisiin tutkia sekventiaalisesti juuri tietämisen kannalta. Keskustelijat neuvottelevat puheenvuoro puheenvuorolta tiedollisen asemansa suhteessa johonkin tapahtumaan. Toinen voi esimerkiksi kysyä mutta samalla antaa ”ehdotusvastauksen” toiselle. Kyseinen vastaus voi vaikuttaa toisen vastaukseen. Tietäminen on vain karkeasti ottaen sitä, että toinen tietää ja toinen ei. (Peräkylä 1996, 94.)

Maailmoista tulee yhteistä omaisuutta keskustelun aikana. Tilanteessa niille luodaan merkityksiä yhdessä. Toisen osapuolen lausuma vaikuttaa toisen lausumaan. Esimerkiksi Aatoksen (D) keskustelussa asiakkaalla on tieto jalkavaivastaan ja hän kertoo siitä sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijällä taas ei ole lääkärin valmiuksia. Vuorovaikutuksen kulkuun vaikuttavat nämä resurssit. Aatoksen maailman terveydentilan suhteen määrittelyn yksinäisen potilaan maailmaksi. Tämä mielikuva minulle tulee kyseisestä tilanteesta. Lääkärin tai vaikkapa keittäjän kanssa puhuessaan hänen maailmansa olisi

varmasti erilainen. Maailmat ovat jatkuvasti rakentuvia. Yksittäisessä tilanteessa tehdään ja saadaan aikaan jotakin. Aatoksen kertomuksen merkityksenantaja on jalkavaiva. Sosiaalityöntekijä lohduttaa ja kommentoi. Esille otetaan amputaation vaihtoehdot. Lopussa Aatos pyytää ja saa sosiaalityöntekijän puhelinnumeron, jotta voisi ilmoittaa jalan kohtalosta. Vaikka keskustelussa puhutaan myös hoitotukioikeudesta, on se latautunut nimenomaan terveyspuheiden areenalle. Alun perin Aatos oli pyytänyt saada puhua sairaalalaskujen maksusta. Sitä kuinka tietoisia osapuolet ovat tilanteessa luoduista maailmoista, en voi tämän tutkimusasetelman avulla selvittää.

Tiivistän vielä muidenkin asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden tilanteissa neuvottelemat maailmat. Ne ovat rakentuneet puheareenoiden ja niissä neuvoteltavien maailmojen kautta. Ne ovat ikään kuin *hegemoniaan nousseita maailmoja*. Ne antavat leimansa koko keskustelulle. Erilaiset maailmat, jotka sinänsä muuntautuvat samalla puheareenalla, nivoutuvat näihin päämaailmoihin. Erilaisilla maailmoilla saman keskustelun sisällä olen halunnut esitellä *keskustelujen sisäistä moninaisuutta*. Vaikka sosiaalityöntekijän työn kuvaan kuuluu tunkeutua asiakkaan maailmaan määrittelemällä ”oikeaa” elämää, ja olen tuota prosessia kuvannutkin, eivät asiakkaan maailmat ole tulosta siitä. Ne ovat asemia, joita neuvotellaan. Samalla ne ovat asemia, joista käsin neuvotellaan. Asiakkaan päämaailma on hänen yhdessä neuvoteltu näkökulma arkeensa ja sosiaalityöntekijän päämaailma on ammattiin pohjautuva, vuorovaikutuksessa neuvoteltu näkökulma.

Vertailun vuoksi olen nimennyt ja koonnut taulukkoon myös muiden asiakasparien maailmat kyseisellä puheareenalla. Tilanteiden välillä on eroja, kun on kyse suhtautumisesta vanhuspalveluihin ja perhevastuuseen. Nämä kysymykset olisivat hyvä kohde tarkemmalle jatkotutkimukselle. Myös terveydentilan ja menneisyyden suhteen tilanteiden välillä on vertailun mahdollistavaa erilaisuutta. Erot johtuvat tilanneyhteyksistä. Koska asiakastilanteita on vähän, ei tilanteiden välisten erojen käsittely ole ollut keskeistä tutkimuksessani, vaan olen panostanut toimijoiden maailmojen ymmärtämiseen tapausluonteisesti. Olen kuitenkin pyrkinyt esiintuomaan mielenkiintoa herättäviä kysymyksiä liittyen *tilanteiden väliseen variaatioon*.

Taulukko 3. Asiakastilanteiden ”päämaailmat”, muut maailmat sekä vastaavat ”pääpuheareenat”.

Asiakkaan maailma	Sos.tt:n maailma	Puheareena
<p>B. Rouva Aapanen: Kotiin kiirehtijän maailma</p> <hr/> <p>C. Rouva Aittorinne: ”Haluan olla rauhassa”-asiakkaan maailma</p> <hr/> <p>A. Rouva Artola: Vanhuspalveluiden piiriin haluavan m.</p> <hr/> <p>D. Aatos: Etuusoikeuttaan todistelevan m.</p>	<p>Sonja Sikkälä: Hoitotukihakemuksen täyttäjän maailma</p> <hr/> <p>Saima Similä: Peditä pedille –kauppias –sosiaalityöntekijän maailma</p> <hr/> <p>Taina Seppä: Jarruttelevan työntekijän m.</p> <hr/> <p>Seija: Etuusjuttelijan m.</p>	<p>Vanhuspalvelut ja -etudet</p>
<p>A. Rouva Artola: Aikuisista lapsista edelleen huolta kantavan maailma</p> <hr/> <p>C. Rouva Aittorinne: ”Poika huolehtii asioista” –asiakkaan m.</p> <hr/> <p>B. Rouva Aapanen: Lapset hoitavat kaiken –asiakkaan m.</p>	<p>Taina Seppä: Rouvan omaa elämää esiin tuovan sosiaalityöntekijän maailma</p> <hr/> <p>Saima Similä: Pojalle vastuuta siirtävän tt:n m.</p> <hr/> <p>Sonja Sikkälä: Vastuunkantajien joukkoa laajentavan tt:n m.</p>	<p>Perhe: lapset ja lastenlapset -> perhevastuu</p>
<p>D. Aatos: Yksinäisen potilaan maailma</p> <hr/> <p>A. Rouva Artola: Sairaalan asiakkaan m.</p> <hr/> <p>B. Rouva Aapanen: Vanhuuden vaivaaman asiakkaan m.</p>	<p>Seija: Lohduttavan lähimmäis-sosiaalityöntekijän maailma</p> <hr/> <p>Taina Seppä: Moniammatillisen tiimin jäsenen m.</p> <hr/> <p>Sonja Sikkälä: Vanhuuden luonnollisuutta korostavan tt:n m.</p>	<p>Terveystilanta</p>
<p>E. Rouva Aro: Sydämen keventäjän maailma</p> <hr/> <p>A. Rouva Artola: Elämäkertajustustelijan m.</p>	<p>Tiuku Saaristo: Ongelmanmäärittäjän maailma</p> <hr/> <p>Taina Seppä: Kuuntelevan ja kommentoivan nuoremman tt:n m.</p>	<p>Menneisyys ja omaelämäkerrallisuus</p>

Rouva Artolan (A) ja Taina Sepän välistä keskustelua värittää rouvan huoli aikuisten lastensa hyvinvoinnista. Halu auttaa tytärtä muuttamalla yhteen tämän kanssa sekä rouvan toive päästä palvelutaloon ovat ristiriidassa. Sosiaalityöntekijä pyrkii koko ajan esiintuomaan rouvan omaa elämää ja hyvinvointia asumisen, taloudenpidon ja terveyden suhteen. Hän pyrkii irrottamaan rouvaa perhevastuusta.

Rouva Aapasen (B) tilanteessa keskustelu latautuu etuuspuheen areenalla. Rouvan pyrkimyksenä on päästä pian kotiin. Sosiaalityöntekijä sen sijaan tulee tilanteeseen täyttämään hoitotukihakemusta. Hänen on suoritettava tehtävä, josta on keskusteltu aikai-

semmin rouvan tyttären kanssa. Rouva esittää itsensä hyväkuntoisena ja kotona pärjääväenä henkilönä, jota vaivaa vain vanhuus. Lasten apu riittää hänelle. Sosiaalityöntekijän aikaisemmat tiedot rouvan kunnosta sekä pyrkimys tuottaa rouvasta hoitotuki- ja palvelukelpoinen sotivat rouvan antamaa kuvausta vastaan.

Rouva Aittorinne (C) haluaa olla rauhassa. Hän ei ole ollut eikä ole nytkään kiinnostunut vanhuspalveluista tai -etuisuuksista. Yksityisen siivousliikkeen palvelut riittävät hänelle pojan hoitaessa muut asiat. Sosiaalityöntekijä sen sijaan ehdottelee palveluita peräjälkeen, mutta perääntyy yhtä järjestelmällisesti siirtäen hoitotuen hakemisen pojalle.

Rouva Aron (E) ja Tiuku Saariston keskustelua värittää omaelämäkerrallinen puhe. Rouva on tullut tilanteeseen ensisijaisesti keventämään sydäntään, kun taas sosiaalityöntekijä ottaa ongelmanmäärittelijän aseman. Ongelmat, jotka tilanteessa tullaan määritellyiksi, nivoutuvat rouvan elämänsä kulkuun. Myös terveydentila on keskustelun perustava teema. Rouva on elänyt fyysisen haitan kanssa koko elämänsä. Nyt sosiaalityöntekijä ohjaa rouvaa ripeästi lääkärin ja psykologin vastaanotolle.

11.2 Ikääntyneiden parissa tehtävän sosiaalityön erityispiirteitä

Lopuksi haluan vielä tehdä katsauksen gerontologisen sosiaalityön peruspiirteisiin. Millä perusteella ja millä oikeudella vanhussosiaalityön voi lokeroida omaksi erityisalakseen sosiaalityön kentällä ja kannattaako niin tehdä?

Tutkimusaineistoni rajallisuuden takia en voi pohtia sitä, millaista vuorovaikutusta vanhusten ja n. 25-35 -vuotiaiden sosiaalityöntekijöiden välille olisi syntynyt. Oma kuvitelmani on, että ikääntynyt voisi joskus ottaa tilanteen haltuunsa ollen neuvova ja ohjaava lähimmäinen nuorelle työntekijälle. Näin voi käydä haastattelupuheessa (vrt. Ronkainen 1989, 71).

Kaikki tutkimukseni sosiaalityöntekijät ovat keski-ikäisiä. Ryhmäkesustelun aikana he korostivat oman elämäkokemuksen mukanaan tuomaa kykyä ymmärtää vanhuksia (2/ r. 26-32).

(F. Ote 2 r. 25-44)

25. *Anu:* Joo (.) No entä onko teillä ihan omista kokemuksista lähtien, nin onko teillä jos vertaatte sillon kun ootte ollu nuorempia sosiaalityöntekijöitä, nin osaatteko sanoa miten, miten on ajatukset muuttunu (.) miten sillon kohtasitte vanhuksen (.)
26. *->Leea:* Mulla on ainakin itselle se kuva, että se ei ois muuttunu mitenkään koska mä oon aina arvostanu vanhaa ihmistä (.) ja, ja tuota sitä kautta niinku lähteny se työ (.) että se on ninku ollu mulla sisäänrakennettu asia että, että en usko että mulla mitään muutoksia on, tietysti se että oma elämäkokemus
27. *Sinikka:* Nhmm
28. *->Leea:* :Mitä sitten siihen rinnalle on tullut, nin se on tietysti tuonut sävyeroja ja vaikutteita, mutta se >peruslähtökohta on ihan sama, että ei siinä oo mitään muutosta
29. *Ria:* Joo k sama
30. *->Sinikka:* Joo kyllä sama ajatus tuli ihan mieleen että (.) ehkä se tasavertastaa silleen kun on omaa elämäkokemusta >aika rankkojakin ollu tässä välillä ollu (.)
31. *Leea:* Nin
32. *->Ria:* Nin kyllähän sitä sitten ymmärtää sitte paremmin
33. *Leea:* Nii
34. *->Sinikka:* Toivottavasti ainakin
35. *Anu:* Entäs sitte suhteessa taas nuorempiin asiakkaisiin (..)
36. *Leea:* No kyl mun mielestä siinä ymmärtää niitten nuortenkin kolhut ja tuskat ihan
37. *Sinikka:* Nmm
38. *Ria:* Tietysti kun jokainen kun ollaan oltu kuitenkin nin monenlaisessa työssä ((joku myöntelee)) että ollaan niinku tavattu kaiken ikäisiä asiakkaita
39. *Leea:* Nii niin (..) kyllähän joskus >toiset ihmettelee, että miten voi tehdä kun mä tein kuraattorin hommia koululle seitsemän vuotta, ja lastensuojelutyötä tässä välillä, ja sitte hypää vanhustyöhön, että miten voi tehdä ninku sama ihminen lasten kanssa työtä ja vanhus-ten kanssa työtä
40. *Sinikka:* Hmm
41. *Leea:* Ei ei siinä oo mitää ristiriitaa (.) ei ollenkaa
42. *Ria:* E,i ei minusta kans >pitäs olla, koska ninku ajattelee että kun kuitenkin ollu sosiaalivirastossa pitkään työssä nin
43. *Leea:* Niin
44. *Ria:* Ihan lastensuojeluasioita ja muita hoitanu, nin ei sitä niinku aattele että et joo et on ollu niin eri-ikästen ihmisten kanssa, että toisaalta se on niinku >rikkaus vaan, että aattelee siinä mielessä

Sinikka ilmaisi myös epävarmuutta, jota vanhus-ten ymmärtämiseen voi liittyä (2/r. 34). Leea ei nähnyt eri-ikäisten kanssa toimimisessa ristiriitaa (2/39-41). Ria taas sanoi, ettei ristiriitaa pitäisi olla. Eri-ikäisten kanssa työskentely on pikemminkin rikkaus. (2/r. 42-44) On tavoiteltavaa toimia eri-ikäisten kanssa samojen periaatteiden pohjalta.

Simon Biggs (1993, 68) kirjoittaa siitä, kuinka nuori työntekijä ei voi tietää, mitä ikääntyneen mielessä liikkuu, koska ei ole itse vielä vanhuutta elänyt. Tällöin luettu tieto, isovanhempien ym. kokemukset, työhistoria, tiedotusvälineet sekä yhteiskunnallinen tilanne muokkaavat nuoren työntekijän asennoitumista ikääntyneisiin. Lista-ann voi lisätä mm. kyseessä olevan organisaation ja sen työtavat sekä johtavan sosiaalityöntekijän asenteet. Myös sosiaalityön tapa tyypitellä asiakkaitaan voi auttaa ymmärtämään toista sukupolvea (Biggs, mt. 14). Kaikesta huolimatta joillakin sosiaalityöntekijöillä on täytettävään myös sukupolvierokuilu mahdollisen luokkaerokuilun lisäksi.

Simon Biggs (mt. 5-6) toteaa myös, että postmoderni ihminen on tullut tilanteeseen, jossa iän karttuminen ja vanhojen kohtaaminen ovat epätervetulleita muistutuksia omasta kuolevaisuudesta ja ihmisen riippuvaisuudesta toisesta ihmisestä. Biggs kysyykin, kuinka paljon sukupolvien väliseen kanssakäymiseen vaikuttavat nuorempien kokemat uhkakuvat omasta vanhuudenheikkoudesta. Hän puhuu projekteista (mt. mm. 13), joita jokainen yksilö suorittaa jatkuvasti elämässään. Eri-ikäisillä on erilaisia projekteja suoritettavanaan. Suhteet sukupolvien välillä ja erityisesti ammattiauttajan ja vanhemman autettavan välillä muodostuvat siten mielenkiintoisiksi. Vuorovaikutuksessa molemmat osapuolet tulevat kohteiksi toistensa projekteille. Kysymys siitä, kenen tavoitteet lopulta tulevat palveluiksi, asettaa tilanteelle haasteita.

Leea siis kertoi (2/r. 26), että oma perusasenne työn tekemiseen on pysynyt samana, vaikka itselle on tullut ikää. Sinikka ja Ria yhtyivät oman elämäkokemuksen tuoman lisäarvon pohdintaan. Työ on lähtökohdiltaan samaa, vaikka asiakkaiden ikä vaihtelee. Kuitenkin vanhukset asiakkaina ovat oma erityinen ryhmänsä. Pitkän hiljaisuuden jälkeen Leea vahvisti oman oletukseni siitä, että ikääntyneiden sairauksilla on vaikutuksensa.

(F. Ote 3 r. 45-54)

45. *Anu*: Voisko kuitenkin sanoa että mikä ninku vanhussosiaalityön tekis niinku raskaammaksi tai kevyemmäksi tai erilaisemmaksi verrattuna ihan tommoseen aluesosiaalityöhön jossa on ihan sitte
46. ((..))
47. *Anu*: Tuoko ne vaikka ne sairaudet vanhuksen sairaudet siihen sitte jotain
48. *Leea*: Kyllähän ne siihen ihmisen psyykkiseen jaksamiseen tuo sitä uupumusta ne sairaudet (.) ja tuota se että nuorten kanssa ja työikästen kanssa ni on monta kertaa, ne on niinku aktiivisempia tekemään omassa elämässään suunnitelmia, että vanhuksella on monta kertaa ni semmosia piintyneitä asioita mistä se ei niinku millään meinaa haluta luopua että vaikka hänelle kuinka tuo muita vaihtoehtoja esiin, nin hän ei millään meinaa löytää sitä oikeaa vaihtoehtoa, vaikka häntä kuinka yrittää tuuppia >sinne oikeeseen suuntaan (.) ja mä näkisin se, että se on ihan se että voimavarat on sitte rajallisemmat
49. *Sinikka*: Nin siinä monesti vie pitkään ennen kun pääsee siihen asiaan, mitä itse haluais vallaan tuoda esille ja ajaa, ni ennen kun pääsee niitten siitä ((epävarmasti)) puheesta ja siitä terveydentilasta
50. *Ria*: Ni
51. *Sinikka*: Ohite
52. *Leea*: Vanhus tarvitsee niinku enemmän tilaa ja aikaa
53. *Ria*: Se asioiden ymmärtäminen on ninku kuitenkin erilaista sitte että
54. *Sinikka*: Nii

Huomionarvoista oli Leean suhtautuminen suostuttelevan vallan käyttöön. Se on hyväksyttävä työkalu sosiaalityöntekijän ohjatessa asiakasta silloin kun asiakkaan omat voimavarat ovat rajallisemmat (3/r. 48). Tähän Sinikka vastasi tuomalla mielestäni esille sosiaalityöntekijöiden roolikonfliktin. Miten olla yhtä aikaa tehokas työntekijä ja jutus-

telija? (3/r. 49). Myös ikääntyneen ihmisen asioiden käsittelynopeuden hidastuminen tulee puheenvuoroissa esille (3/r. 53).

Sosiaalipolitiikalla on katsottu tyydytettävän suurten väestöryhmien asumis-, terveys- ja sosiaaliturvatarpeita. Sosiaalityöllä taas on ajateltu puututtavan yksityisten ihmisten vaikeisiin elämäntilanteisiin ja tyydytettävän yksilöllisiä tarpeita. Vanhustyön kasvokkaiset tapaamiset sijoittuvat osaksi vanhuksen mikrosysteemiä. (Koskinen 1994a, 52-53.)

Vanhusten parissa tehtävän sosiaalityön arvostus on lisääntynyt. Yhä useampi kokee työn mielenkiintoisena ja urakehityksen kannalta haastavana. (Koskinen 1994b, 4.) Vanhusväestön lisääntyessä ja gerontologisen sosiaalityön merkityksen kasvaessa kysymys vanhusten parissa tehtävän sosiaalityön paikasta tulee yhä keskeisemmäksi. Kyse ei ole vain vanhusten- ja palvelukodeissa sekä sairaaloissa tehtävästä gerontologisesta sosiaalityöstä vaan myös siitä, että ns. tavallinen aluesosiaalityöntekijäkin joutuu miettimään, miten kohdata ikääntynyt asiakas, ja millä tavalla sukupolvien väliset suhteet yleensäkin vaikuttavat asiakassuhteeseen. Erilaisilla sosiaalityön erityisaloilla on toki aina kohdattu eri-ikäisiä asiakkaita.

Väestön ikääntyessä on erityistä huomiota kiinnitettävä myös ko. väestönosan heterogeenisuuteen. Ensimmäinen jako koskee puhtaasti kronologista ikää. Yleensä puhutaan alle 75-vuotiaista ja tuon iän ylittäneistä. Esimerkiksi Mary Marshall (1990) on rakanut vanhusten parissa tehtävää sosiaalityötä käsittelevän kirjansakin huomioiden kyseisen jaon. ”Nuoret vanhat” kohtaavat erilaisia ongelmia ja kehityshaasteita kuin heitä vanhemmat. Vanhusväestöön, kuten muihinkin ikäryhmiin, mahtuu tietysti monenlaisia ihmiskohtaloita ja elämäkokemuksia. Ikääntyneiden taloudellinen asema vaihtelee ja asumisolot sekä perhetilanne muodostuvat erilaisiksi johtuen yksilöllisistä eroista. Oman pienen aineistonikin perusteella voin todeta, että kun kyseessä on yli 80-vuotias asiakas, on asiakkaan käsitettä laajennettava omaisiin. Työ ”varsinaisen asiakkaan” kanssa on tiedon jakamista tai kyselyä erilaisia hakemuksia varten sekä arkielämän sujumisen kartoittamista. Työn kuva riippuu paikasta. Päiväsairaalan vastaanotolla käy paljon myös nuorempia asiakkaita ihmissuhde- ja taloudellisine ongelmineen. Kun on kyse hyvin vanhoista ihmisistä terveyskeskussairaalan osastoilla, sosiaalityöntekijä usein menee asiakkaan luo jonkin kolmannen osapuolen toimeksiannosta. Tämä voi

herättää vanhuksessa ihmetystä ja epävarmuutta. Sinikka ilmaisi asian ryhmäkeskustelussa näin: ”Kun se on monelle se kun sosiaalityöntekijä tulee, että mitähän tää nyt on... saattaa tietysti hätkähtääkin, että mitähän tuolla on asiaa.”

Gerontologinen sosiaalityö on kehittynyt omaksi erityisalakseen sosiaalityön sisälle. Sosiaalityöntekijä kohtaa vanhan ihmisen elämismaailman ja arkielämän, joka määrittyy pitkästä elämäkokemuksesta ja yksilöllisestä vanhenemisprosessista. Ajallisesta ja paikallisesta yhteydestä voi juontaa vanhuksen toimintakykyä haittaavia tekijöitä, joista selviytymiseen tarvitaan sosiaalityöntekijän apua. Pelkkä palvelujen jakaminen ei riitä, vaan tarvitaan paneutuvaa ammatillista tukemista. Palvelut ja informaation tuki riittävät vain tiettyyn rajaan saakka, minkä jälkeen sosiaalityö tulee tarpeelliseksi. (Koskinen 1994a, 67-68.) Simo Koskisen kirjoituksessa varsinaiseksi sosiaalityöksi määritellään psykososiaalinen työ.

Yhteiskunnan suhtautuminen vanhusväestöön näkyy lainsäädännössä ja sitä kautta vanhuksille ohjautuvissa resursseissa. Se, mitä iäkkäistä ja vanhenemisesta ajatellaan, on monisärmäinen asia, johon vaikuttavat yhteiskunnallinen tilanne ja arvioidaan tekevän yksilön omat kokemukset vanhusväestöstä. Yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset vanhuksista ja vanhenemisesta eivät voi olla vaikuttamatta siihen, miten vanhusten parissa työskentelevä kohtaa ja asennoituu asiakkaaseensa. Mary Marshallin (1990, 3-4) mukaan gerontologista sosiaalityötä tekevän ammattihenkilön tehtävänä on suoran vanhuksille osoitetun avun lisäksi toimia yhteiskunnallisena vaikuttajana. Sosiaalityöntekijän tehtävä on toimia vanhusväestön oikeuksien ja arvostuksen puolestapuhujana.

Vanhusten parissa työskentelevä sosiaalityöntekijä tarvitsee tietoa vanhenemismuutoksista. Vanha ihminen tuo suhteeseen pitkään elämänsä eläneen tunnekokemuksia ja nuorempi työntekijä omia vanhenemiskokemuksiaan. Kuten kaikelle sosiaalityölle, myös vanhusten parissa tehtävälle sosiaalityölle on ominaista työskentely tunteiden kanssa. Tilanteessa ovat käsillä niin vanhuksen kuin sosiaalityöntekijänkin tunteet. Tuloksena voi olla ongelmallistakin tunteiden siirtoa. (Marshall 1990, 26.) Tärkeimmäksi haasteeksi nousee se, kuinka sosiaalityö voi olla vanhuslähtöistä siten, että se vahvistaa vanhuksen riippumattomuutta ja autonomisuutta, mahdollistaa toimimisen oman elämänsä subjektina sekä yhdistää turvallisuuden ja itsemääräämisen vaatimukset. (Koskinen 1994a, 68.)

Marshallin (mt. 26) mukaan työssä on aina lähdettävä asiakkaan tilanteesta ja hänen todellisuudestaan. Lisäksi hän toteaa, että on keskeistä on olla tuomitsematta asiakasta. Edellinen on tärkeää nimenomaan asiakkaan ollessa vanha, sillä tällöin asiakas on monella tapaa erilaisempi kuin työntekijä itse. Huonokuntoisten vanhusten kohdalla heidän haavoittuvuutensa sekä muista riippuvuutensa asettaa sosiaalityön perusarvot uhatuiksi. Sosiaalityöntekijä kohtaa eettisiä ongelmia yrittäessään sovittaa yhteen vanhuksen tarpeita sekä omaisten ja yhteiskunnan vaatimuksia. (Koskinen 1994b, 6.) Vanhuksen oikeus määrittää itse omaa palvelu- tai etuustarvettaan ei ole aina yksiselitteinen kysymys. Esimerkiksi rouva Artolan sosiaalityöntekijän pyrkimys ohjata asiakas tekemään välitystilisopimus asiakkaan autonomian kustannuksella voi lopulta olla keino saattaa rouvan talous ja samalla mielenterveys tasapainoon. Rouva Aapasen tilanteessa lienee sanomattakin selvää, että on järkevää olla huomioimatta rouvan itsestään antamaa kuvaa ja hakea hoitotukea.

Työ vanhusten kanssa antaa myös sosiaalityöntekijälle uusia näkökulmia ja persoonallisen kasvun edellytyksiä. Tällöin esille tulee työn kulttuurinen näkökulma. Gerontologinen sosiaalityö voi olla parhaimmillaan vastavuoroista toimintaa, jolloin asiakkaana olevan vanhan ihmisen elämäkokemus ja sosiaalityöntekijän panos kohtaavat tasavertaisina. (Koskinen 1994a, 65-67.)

Vaikka työ on lähtökohdiltaan samaa kaikenikäisten kanssa, kohtaa sosiaalityöntekijä vanhusten parissa työskennellessään erityyppisiä asioita ja ongelmia kuin nuorempien kanssa toimiessaan. Näiden kahden seikan korostaminen on mielestäni vanhussosiaalityön arvostuksen nostamisen kulmakivi. Työ tarjoaa erityishaasteita, mutta toisaalta erityisyyden ylikorostaminen voi johtaa eristämiseen. Vanhussosiaalityössä ei pitäisi olla mitään outoa ja kummaa. Työn arvostuksen nouseminen lisää samalla ikääntyneiden arvostusta. Mielestäni sosiaalityöntekijät tuottivat lyhyen keskustelumme aikana terveen tuntuisen konstruktion vanhussosiaalityön yleisestä luonteesta. Olen itse lähtenyt erityisyyden ajatuksesta, mutta toisaalta tutkimani asiakastilanteet kertovat mielestäni koko sosiaalityön kentästä.

Sosiaalityön ammatillisuuden epäselkeys yleensä (esim. Mäntysaari 1991, 136-171) sekä sen korostuminen hoitoyhteisössä (esim. Metteri 1993) ovat jatkuvasti olleet sosiaalityöstä käytävän keskustelun kohteena. Asiakastilanteisiin perustuvassa aineistos-

sanikin tulee esille sosiaalityöntekijän rooli moniammatillisen tiiminsä jäsenenä. Sosiaalityöntekijät eivät ole hoitajia eivätkä psykologeja, vaan ennen kaikkea vanhuspalveluiden ja -etuuksien esittelijöitä ja tarjoajia sekä asiakkaan arkipäivän järjestelijöitä. Rouva Artolan sekä rouva Aron keskusteluissa sosiaalityöntekijät nimenomaan korostavat asiakkaalle eroaan muihin ammattiryhmiin. Kuitenkin sosiaalityöntekijöiden toiminnassa sekoittuvat monenlaiset roolit. He ovat muun muassa tunteiden ammattilaisia ilman profession sädekehää (Rostila 1990, 259).

Tässä tutkimuksessa en voi paneutua sosiaalityöntekijän aseman määrittelyyn tarkemmin, mutta nauhoittamissani tilanteissa sosiaalityöntekijä näyttäytyi usein välittäjän ja tulkin roolissa. Sitä hän oli suhteessa omaisiin, lääkäreihin, psykologeihin sekä kaupungin ja KELA:n muihin viranomaisiin. Miten tuo välittäjäasema näkyy moniammatillisen tiimin kokouksissa, on jo toisen tutkimuksen kysymys. Onko sosiaalityöntekijä tasavertainen toimija, joka voi tarjota täydennystä yhteiseen työhön omalla panoksellaan vai onko hän avustaja, joka ei voi tai saa itse määrittellä vastuualuettaan (Metteri 1993, 97-99)? Ryhmäkeskustelussa eräs sosiaalityöntekijä vertasi erikoisairaanhoidoa ja terveyskeskussairaalaa toisiinsa ja totesi työn edellisessä olleen ainakin vielä kymmenen vuotta sitten erikoislääkärin alaisuudessa toimimista. Toinen sosiaalityöntekijä vastasi tähän toteamalla, että työnteko eri ammattien edustajien kanssa on tullut koko ajan luontevammaksi.

12 PÄÄTELMÄT IKÄ- JA VANHUSSOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN KANNALTA

Olen tehnyt tutkimusta omasta maailmastani käsin. Olen kysellyt itseltäni, millaisia tilanteet olisivat, jos en olisi ollut niissä fyysisesti paikalla. Varmasti läsnäolonni rikkoi jossain määrin tilanteiden luonnollisuutta. Ehkä tarkkailijan asemani sai sosiaalityöntekijän säästelemään suostuttelevan vallan käyttöönsä, tai ehkä asiakas ei uskaltanut sanoa kaikkea, mitä hänen oli tarkoitus kertoa. Omat tulkintani olen tehnyt nuorena ihmisenä niiden kokemusten ja tietojen varassa, joita minulla on. Omaan kulttuuriin sitoutuneisuus on tutkijalle voimavara, sillä arkipäivässämme emme voisi tehdä tulkintoja ilman

niitä sääntöjä, jotka olemme oppineet sosiaalisesti. Puheen tulkintavihjeille ei tarvitse sanakirjaa, eihän sellaista olekaan. (Vrt. Mäkelä 1990, 15.) Toisaalta oma kulttuuri voi estää näkemästä. Oma pyrkimykseni on ollut ulkopuolisena opiskelijana tarkastella sosiaalityön ammatillisia tilanteita ja nähdä jotakin, jota tilanteen muut osapuolet eivät ehkä näe. Monet asiat ovat tuntuneet jännittäviltä ja uusilta. Ehkä kokemattomuuteni on vaikuttanut tähän. Joka tapauksessa olen oppinut prosessin aikana paljon ihmiselämästä ja sosiaalityöstä.

Pirjo Nikander (1995b) kuvailee diskurssianalyysin kolmea suuntausta. Repertoaareihin keskittyvä tutkimus painottuu puheen vaihtelun tarkasteluun. Tämän suuntauksen edustajat nojaavat Jonathan Potterin ja Margaret Wetherellin (mm. 1987) kirjoituksiin. Michael Billig (1988) kannattajineen keskittyy puheessa ilmenevien ristiriitaisuuksien tarkasteluun. Kolmas suuntaus, jota edustaa esimerkiksi Ian Parker (mm. 1992) on saanut vaikutteita Michel Foucault'n valtakäsityksistä. Tässä viimeisessä suuntauksessa on kyse laajempien ideologisten merkitysten etsimisestä. Tutkimuksen keskiössä ovat esimerkiksi jotakin ihmisryhmää sortavat puhetavat.

Itse olen erotellut puheareenat, jotka ovat puheteemoja. Samalla olen tutkaillut puheareenoilla muodostuvia maailmoja ja niiden versioita. Olen pyrkinyt tarkastelemaan maailmoja kahden toimijan aikaansaannoksina pyrkien niiden taakse. Versioiden väliin ristiriitoihin en ole puuttunut systemaattisesti. Mahdolliset ristiriidat ovat toimijoiden välisiä ja tilanteessa rakentuvia. Puheareenat ovat puolestaan osin päällekkäisiä.

Oma tutkimukseni on ollut mikrotason tarkastelua. Tilanteiden taustalla on sosiaalityö ja nimenomaan sosiaalityö ikääntyneiden parissa. Ne ovat olleet tutkimukseni tilanteiden ulkoisia konteksteja. Olen ollut kuitenkin kiinnostunut myös vuorovaikutuksessa syntyvästä ja uusiutuvasta kontekstista. Tilanteet syntyvät ihmisen toiminnan kautta. Siksi olen tutkinut yksittäisiä tilanteita, joihin olen pyrkinyt tarttumaan analysoimalla kieltä. Maailmat syntyvät keskustelun kautta, jonka kulkua puolestaan ohjaavat kulttuuriset säännöt ja koodit. Säännöistä ja koodeista huolimatta vuorovaikutus on paikallista, puheenvuoro puheenvuorolta etenevää ja tilanteessa syntyvää. Lausumat, episodit ja sitä kautta koko keskustelun kulku vaikuttavat lopputulokseen. Sisäinen konteksti sekä löydetään että luodaan tilanteessa.

Keskusteluanalyysi tutkii keskustelun pintaa. Omassa työssäni menin kuitenkin myös vuorovaikutustilanteen taustoihin. Ulkoinen konteksti tarkoitti tässä tutkimuksessa sitä, että hain ja löysin keskusteluista niitä kulttuurisia merkityksiä, joita tiesin olevan olemassa lukemani ja kokemani perusteella. Tarkoitus oli tutkia, *miten* ne luodaan ja uusinnetaan juuri minun aineistossani tutkimushenkilöiden *aktiivisen toiminnan* kautta.

Tutkimukseni tarkoitus on ollut tarkastella hetkiä asiakkaan ja työntekijän elämässä. Vaikka ne ovat vain hetkiä, eivät osapuolet lähde niistä pois ilman, että jotain olisi tapahtunut. Tilanteissa tehdään asioita. Niissä määritellään asiakkaan palvelu- tai etuuskelpoisuutta ja perhevastuusuhteita sekä luodaan merkityksiä hänen terveydentilalleen ja menneisyydelleen. Niissä tehdään asiakkaan elämän kannalta ratkaisuja tai niissä käydyt keskustelut voivat vaikuttaa asiakkaan myöhempiin itsemäärittelyihin.

Tutkimukseni päähenkilöt ovat olleet ikääntyneitä asiakkaita. He ovat vanhussosiaalityön erityisryhmä. Heille tyypilliset elämäntilanteet ja ongelmat vaikuttivat keskustelujen kulkuun. Tutkimukseni kertoo ikääntyvien elämästä sosiaalityön reunaehdoissa. Sosiaalityöntekijän vastaanotolla käyminen tai sosiaalityöntekijän tuleminen asiakkaan luo ovat arkipäivää monelle ihmiselle. Olen pyrkinyt tutkimaan ikääntyneiden arkipäivää mahdollisimman luonnollisissa tilanteissa. Elämämme koostuu hetkistä ja ne rakentavat elämämme. Tutkimani hetket ovat paloja erilaisten ikääntyneiden ihmisten elämästä ja arkipäivästä. Rouvat Artola, Aapanen, Aittorinne ja Aro sekä Aatos ovat kulkeneet elämässään monenlaisten tapahtumien kautta ja tulevat vielä kulkemaan. Nämä maailmat ovat esimerkkejä heidän elämästään. Koska väestö tulevaisuudessa tulee vanhenemaan yhä enemmän, ovat tällaiset hetketkin yhä yleisempiä. Maailmat, jotka tulevat tässä esille, ovat esimerkkejä. Sosiaalityön asiakkaat ovat moninainen ryhmä eikä tutkimushenkilöideni joukko sitä täysin edusta. Käytännön sosiaalityöntekijät joutuvat yhä useammin pohtimaan vuorovaikutustaan ikääntyneen asiakkaan kanssa.

Sosiaalityöntekijä joutuu ratkaisemaan, ollako tehokas työntekijä ja hoitaa velvollisuutensa tai päteä ammatillisena osaajana vai lähteäkö kuuntelemaan elämäkertaa tai terveyskertomuksia, jotka eivät välttämättä ole oleellisia esimerkiksi hoitotuen hakemisen kannalta mutta voivat olla sitä asiakkaan itsemäärittelyn kannalta. Kenen projektia tilanteessa työstetään, ikääntyneen asiakkaan vai sosiaalityöntekijän? Kenen asialla työntekijä on - iäkkään ihmisen, lasten vai kunnan ja mitä hän itse omana persoonanaan

ja oman taustansa omaavana tilanteeseen tuo? Kenen tahtoa tilanteessa kunnioitetaan? Mikä on työtä ja mitä siihen kuuluu? Juttelua on pidetty samanlaisena ei-sosiaalityönä kuin rahan jakamistakin (ks. Mäntysaari 1991, 141). Kuitenkin sosiaalityöntekijät kuulevat jatkuvasti kertomuksia siitä, ettei potilaan ajankohtaisten tarpeiden kuulemiselle ole ollut tilaa palvelujärjestelmässä. Sosiaalityöntekijät parsivat näitä aukkoja. (Metteri 1993, 92.) Pelkkä tuntemus siitä, että joku kuuntelee, voi jo olla merkityksellistä asiakkaalle.

Yksittäisistä tilanteista voi tarkastella, millaisen maailman kautta sosiaalityöntekijä työskentelee ja toisaalta millaisen maailman kautta asiakas toimii. Tämän tutkimusasetelman puitteissa on arvailujen varassa, kuinka paljon tutkimustilanne sai työntekijät toimimaan nimenomaan työntekijöinä. Lienee sanomattakin selvää, että he pyrkivät niin sanotusti panemaan parastaan. Palautepalaverissa he kertoivat, ettei nauhuri vaikuttanut työhön. Tämän kysymyksen selvittämiseksi sosiaalityöntekijöiden pitäisi yksityiskohtaisesti lukea tai kuunnella keskusteluja. Jos veisin keskustelut muiden kuin tutkimukseen osallistuneiden työntekijöiden luettavaksi, voisivat tulokset olla vielä hedelmällisempiä.

Mielestäni olen omassa työssäni osoittanut, että sosiaalityöntekijän maailmaa ei voi nimetä yksin työntekijän maailmaksi, eikä asiakkaan maailmaa yksin asiakkaan maailmaksi. Maailmat hienovaraistuvat yksittäisissä asiakastilanteissa ja jopa tilanteiden sisällä. Vaikka olen lopulta nimennyt kaikkien osapuolien maailmat, ovat ne vain yleiskuvia tilanteista. Saman tilanteen ja saman puheareenankin sisällä sosiaalityöntekijä saattoi toimia monenlaisessa asemassa. Samoin asiakkaalle rakentuvat maailmat muuntelivat puheareenoittain ja myös niiden sisällä. Kuitenkin keskusteluilla oli pääjuoni, johon asiakkaan arjen maailmat ja sosiaalityöntekijän ammatilliset maailmat nivoutuivat tuoden lopulta esille määrittelemäni päämaailmat.

Juopa, joka asiakkaan ja työntekijän välille syntyi, oli ammatillisen maailman ja arjen maailman välinen. Tilanteissa puhuttiin iäkkään asiakkaan asioista ja hänen elämästään. Sosiaalityöntekijä toimi työntekijänä, mutta toisinaan hän otti etäisyyttä tuohon asemaansa toimien maallikkomaisemmin. En voi suoraan selittää osapuolten sanomisia ja tekemisiä heidän iällään. Iän syy-seuraus -suhteiden selvittäminen kaipaisi toisenlaista lähestymistapaa. Nyt tavoitteena on ollut asiakkaan iän läsnäolon tarkastelu. Sosiaali-

työntekijä oli tilanteissa läsnä enemmän työntekijänä kuin oman ikäpolvensa edustajana, vaikka hänen ikänsä tietysti taustalla vaikuttikin. Tämän aineiston perusteella voin sanoa, että se heijastui jutustelunomaisissa yhteyksissä, kun puhe siirtyi menneiden aikojen muisteluun.

Vaikka tarkastelen yksittäisiä tilanteita ja niissä syntyviä maailmoja enkä ole lähtenyt etsimään ja purkamaan valtaapitäviä tai sortavia diskursseja, on tutkimukseni myös muutokseen pyrkivää. Toivon, että työni herättää ajatuksia. Ajattelu voi muuttaa entistä ajattelua ja kenties jopa toimintaa. En ole lähtenyt arvioimaan sosiaalityöntekijöiden työtä systemaattisesti. Tarkoitus ei ole tehdä toimenpideohjelmia, mutta kenties nämä maailmakuvaudet herättävät pohtimaan toisenlaisia maailmoja. Olisiko olemassa vaihtoehtoja ja tarvitaanko niitä? Tarkoitus on tehdä asioita näkyväksi ja toivottavasti vastata toiveeseen:

(F. Ote 5 r. 76-81)

76. *Leea*: No mulla heräs heti se uteliaisuus, että jos löytys jotain uutta tän tutkimuksen kautta, mitä niinku ulkopuolinen huomaa, jota vois sitten hyödyntää sitten työssä
77. *->Sinikka*: Mehän justiin käydään keskustelua että >mitä sosiaalityö on jah ((naurahtaa))
78. *Leea*: Hmm nmm
79. *->Ria*: läisyysasioita ((naurahtaa))
80. *Sinikka*: Nii niin on mutta aina kuitenkin lisää kuitenkin varmasti (.) jännä näkökulma
81. *Leea*: Mua viehätti tää näkökulma ihan suunnattomasti

Muun muassa Anneli Pohjola (1995, 84) on kritisoinut sosiaalityön tutkimusta siitä, että se on erottanut yhteiskunnalliset vaikutussuhteet ja asiakastilanteiden vuorovaikutussuhteet. Pohjola toteaa, että suomalaista sosiaalityötä leimaa poliittisuuden pelko, jolloin työntekijän vaikutusmahdollisuudet eivät nouse niille kuuluvaan asemaan ja sosiaalityön vallan positiiviset vaikutukset jäävät paitsioon. Tämä on heijastunut tutkimukseen. Oma tutkimustani voisin laajentaa tutustumalla paremmin jyväskyläläiseen vanhuspolitiikkaan. Kun minulla olisi parempi käsitys SAS-ryhmän toiminnasta⁹, voisin tutkailla sen periaatteiden toteutumista käytännön asiakastilanteissa. Näin lähestyisin soveltavaa ja kriittistä tutkimusotetta (vrt. Nikander 1997, 407; Suoninen 1997, 32). Nyt miellän tutkimukseni perustutkimukseksi, jossa toisaalta olen tuonut esille myös työntekijöiden vuorovaikutustaitoja ja pohtinut vanhussosiaalityön merkitystä.

⁹ Selvitä-Arvioi-Sijoita -ryhmä (SAS) on vanhustenhuollon sijoitustyöryhmä, joka käsittelee uudet hakemukset ja valitsee uudet asukkaat vapautuville ryhmä-, palvelu- ja vanhainkotipaikoille sekä tekee esitykset asukkaista vanhusten vuokra-asuntoihin. SAS-työryhmässä on edustajat kotipalvelusta, kotisairaanhoidosta, vanhusten palvelukodeista ja terveyskeskussairaalasta. (Vanhemman ihmisen palveluopas, 1999.)

Tätä työtä tehdessäni törmäsin relativismin ja realismin rajoista käytyyn keskusteluun (ks. mm. Parker 1998) ja samalla sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin kritiikkiin. Sosiaalista konstruktionismia on syytetty realismin hylkäämisestä relativismin kustannuksella. Vivien Burr (1998) toteaa, että relativistinkin tulee hyväksyä se tosiasia, että arvomme ja uskomuksemme ovat historialliseen aikaan ja kulttuuriin sidottuja. Tämä ei kuitenkaan estä tarkkailemasta niitä kriittisesti. Käsitys johtaa pragmatismiin eli ajattelemaan toimintamme käytännön seurauksia. Samalla relativismi korostaa refleksiivisyyttä. Meidän tulee pohtia oman toimintamme ja ajattelumme rakentumista. Samalla opimme tekemään toimivia valintoja, sillä huonoksi havaitut voi hylätä. (Emt. 24.)

Pirjo Nikander (1995b, 12-13) on lainannut Burrin aiempaa tekstiä (1995, 162). Siinä Burr toteaa, että tutkijan ei ole tarkoitus esittää lopullista totuutta, vaan niitä mahdollisuuksia, joiden kautta voidaan saada aikaan muutosta tutkitussa ilmiössä. Burr kirjoittaa (1998, 25), että käytännössä monet konstruktionistit ja diskurssianalyytikot ovat vain tarkkailijoita ja kommentaattoreita jättäen toiminnan muille. Hän jatkaa, että diskurssianalyytikot ovat suorastaan velvollisia esittämään muutosehdotuksia eivätkä vain esittelemään vaihtoehtojen joukkoa.

Vivien Burr (1998, 19) kyselee myös, kuinka muutos voi tapahtua, jos todellisuuden materiaallinen puoli kielletään? Kuinka jonkun voidaan katsoa olevan sorron alainen, jos sorto on vain yksi konstruktio lukuisten muiden joukossa ja joista mikään ei ole lopullinen totuus. (emt. 14.)? Ei-heijastavuuden idea ei kiellä todellisuuden olemassaoloa. Materiaallinen ja diskursiivinen ovat saman asian eri puolia. (Jokinen ym. 1993, 22.) Mielestäni yksittäisiin tilanteisiin ja niiden toimijoihin keskittyvä tutkimus tarjoaakin mahdollisuuden yksinkertaistaa muutoksen mahdollisuus. Maailmat, jotka ovat konstruoituneet tilanteissa, eivät ole ainoita mahdollisia. Maailmat ovat osittain ennalta määrätty - työntekijä pitää kiinni aikatauluista jne. Tutkimalla maailmojen tuottamista sain esille niiden muuntelun ja tilanteessa rakentuvan luonteen. Nyt nämä konstruktioit ovat avoinna jatkopohdiskelulle ja sen voi kohdistaa kaikenlaiseen auttamistyöhön. Ei-essentialistinen katsantokanta voi helpottaa sen huomaamista, että ammatilliset keskustelukäytännöt voivat olla sekä lamaannuttavia että mahdollisuuksia lisääviä (Riikonen 1992, 30).

Tämä tutkimus on tuottanut diskurssia maailmojen erilaisuudesta vanhussosiaalityön asiakastilanteissa. Olen varmasti myös uusintanut sitä. Laajojen aineistokatkelmien avulla olen kuitenkin osoittanut lukijalle, miten nuo maailmat mielestäni syntyvät.

Tarja Heino (1997, 35) toteaa, että todellisuus rakentuu kerroksellisesti. Kukin tilanteessa oleva havainnoi ilmiötä omasta perspektiivistään, vaikkakin vuorovaikutuksellisessa suhteessa ympäristöönsä. Heinolle (ems.) sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa tapaa tarkastella sosiaalisia käytäntöjä, joissa ihmisten todellisuutta koskevat käsitykset rakentuvat. Ne ovat aina myös kulttuurisesti muotoutuneita. Jokainen tilanne mahdollistaa monenlaisia sitä koskevia tulkintoja. Maailma on siis epävakaata, vain osittain haltuun saatava ja ihmisten vuorovaikutuksessaan aikaansaatu tuotos. (Shotter 1993, 179.)

Empiirinen analyyttinen tutkimus voi olla argumentoiva. Diskurssianalyysi tutkii ilmiöiden konstruointia, mutta tämä ei tarkoita, että kaikki konstruktiot olisivat oikeita. Niiden perusteella voi kysyä, mikä olisi se oikea vaihtoehto tai lähellä sitä. Ilman vaihtoehtoja ei ole valintaa. Loppujen lopuksi väittely realistien ja relativistien välillä on itsessäänkin sosiaalinen konstruktio. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kaikesta voisi keskustella. (Potter 1996, 28-36.) Vivien Burr (1998, 14) kysyy, kuinka valita vaihtoehtojen joukosta? Kokenut sosiaalityöntekijä, puhumattakaan nuoresta työntekijästä, on varmasti usein sellaisen labyrintin edessä, jolloin on vaikea lähteä valitsemaan suuntaa. Usein asiakas kuitenkin tarvitsee sosiaalityöntekijän tarjoamia vaihtoehtoja. Tuolloin työntekijän on ohjattava asiakas valitsemaan jokin vaihtoehto. Auttajan valinnat ovat kuitenkin jatkuvan reflektoinnin kohteita. ”Mitä sosiaalityö on”, kysyi Sinikka. ”Iäisyysasioita”, vastasi Ria (5/r. 77-79, s. 103).

Jos katson vielä kerran tutkimukseni tuottamaa kuvaa ikääntyneistä, voin todeta, että tuijottamalla puheareenoihin olen ollut vain uusintamassa käsitystä ikääntyneistä. Vanhat puhuvat terveydestä, muistelevat, he tarvitsevat palveluita ja lapset hoitavat heitä nykyisin. Tutkimukseni ei kuitenkaan loppunut tähän. Ikääntyneen maailma on muuntuvainen, paikallinen ja yhdessä puhekuumppanin kanssa rakennettu. Asiakkaasta tehdään tietynlainen ikääntynyt ihminen kussakin tilanteessa ja kullakin puheareenalla.

LÄHTEET

- Aittola, Tapio & Raiskila, Vesa. 1995. *Jälkisanat*. Teoksessa Raiskila, Vesa. (suom. ja toim.) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Alkuteos *The Social Construction of Reality* (1966). 2. painos. Helsinki: Gaudeamus. 213-231.
- Anderson, J. 1987. *Communication research: Issues and methods*. New York: McGraw-Hill.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. 1995. (suom. ja toim.) Raiskila, Vesa. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma. Alkuteos *The Social Construction of Reality* (1966). 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Biggs, Simon. 1993. *Understanding Ageing*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Billig, Michael & Condor, S. & Edwards, D. & Gane, N. & Middleton, D. & Radley, A. 1988. *Ideological Dilemmas: A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage Pub.
- Buttny, Richard. 1993. *Social Accountability in Communication*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Pub.
- Burr, Vivien. 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, Vivien. 1998. *Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse*. Teoksessa Parker Ian (toim.) *Social Constructionism, Discourse and Realism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub. 13-26.
- Bytheway, Bill. 1997. *Talking about age: the theoretical basis of social gerontology*. Teoksessa Jamieson, Anne & Harper, Sarah & Victor, Christina (toim.) *Critical approaches to ageing and later life*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Cicirelli, Viktor G. 1993. *Intergenerational Communication in the Mother-Daughter Dyad Regarding Caregiving Decisions*. Teoksessa Coupland Nikolas & Nussbaum, Jon F. (toim.) *Discourse and lifespan identity*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Pub. 215-236.
- Conway, Stephen & Hockey, Jenny. 1998. *Resisting the 'mask' of old age? The social meaning of lay health beliefs in later life*. *Ageing and Society* 18 (4). 469-493.
- Coupland, Nikolas & Coupland, Justine 1994. *"Old age doesn't come alone": Discursive representations of health-in-ageing in geriatric medicine*. *Ageing and Human development* 39 (1). 81-95.
- Coupland, Nikolas & Coupland, Justine & Giles, Howard. 1991. *Language, Society and the Elderly. Discourse, Identity and Ageing*. Oxford, Cambridge: Blacwell.
- Coupland, Nikolas & Coupland, Justine & Giles, Howard & Henwood, Karen. 1991. *Formulating Age: Dimensions of age identity in everyday talk*. *Discourse Processes* 14. 87-100.
- Coupland, Justine & Coupland, Nikolas & Grainger, Karen. 1991. *Intergenerational discourse: Contextual versions of ageing and elderliness*. *Ageing and Society* 11 (2). 189-208
- Collins, Caroline & Gould, Odette N. 1994. *Getting to know you: How old age and other's age relate to self-disclosure*. *Ageing and Human development* 39 (1). 55-66.
- Dittman-Kohli, F. 1990. *The construction of meaning in old age. Possibilities and constraints*. *Ageing and Society* 10 (3). 279-294.
- Downes, William. 1984. *Language and Society*. Bungay: Fontana.

- Drew, Paul & Heritage, John. 1992. *Analyzing talk at work: an introduction*. Teoksessa Drew, Paul & Heritage, John (toim.) *Talk at work: interaction in institutional settings*. Cambridge University Press. 3-65.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press: Cambridge.
- Finch, Janet. 1989. *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Firth, Alan. 1995. *Introduction and Overview*. Teoksessa Firth, Alan (toim.) *The Discourse of Negotiation. Studies of Language in the Workplace*. Oxford: Pergamon. 3-40.
- Fisher, Sue. 1991. *A discourse of the social: medical talk/power talk/oppositional talk?* *Discourse and Society* 2 (2). 157-182.
- Forsberg, Hannele. 1994. Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen tutkimuksia 42. Helsinki: Stakes.
- Foucault, Michel. 1972. *The Archeology of Knowledge*. London: Tavistock Pub.
- Giles, H & Coupland, Nikolas & Coupland, Justine & Williams, Angie & Nussbaum, Jon. 1992. *Intergenerational talk and communication with older people*. *Aging and Human Development*. 34 (4). 271-297.
- Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis. An Essey on the Organization of Experience*. Cambridge, Massachusetts: Harward University Press.
- Goffman, Erving. 1981. *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gubrium, Jaber F., Buckholdt, David R. & Lynot, Robert J. 1989. *The Descriptive Tyranny of Forms. Perspectives on Social Problems* 1. 195-214.
- Gubrium, Jaber F. 1992. *Qualitative research comes of age in gerontology*. *Gerontologist* 32. 581-582.
- Gubrium, Jaber F & Holstein, James A. 1994. *Analyzing Talk and Interaction*. Teoksessa Gubrium, Jaber F & Sankar, Andrea (toim.) *Qualitative methods in aging research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub: 173-188.
- Grainger, Karen. 1993. "That's a Lovely Bath Dear": *Reality Construction in the Discourse of Elderly Care*. *Journal of Aging Studies* 7 (3). 247-262.
- Hammarström, Gunhild. 1995. *Generatoin Bonds and Elderly Women 's Attitudes to Formal and Informal Support*. Teoksessa Öberg, Peter & Pohjolainen Pertti & Ruoppila Isto (toim.) *Experiencing Ageing*. SSKH vid Helsingfors Univ. 250-261.
- Heino, Tarja. 1997. *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Sosiaalityöntekijän tuottama määräitys lastensuojelun asiakkaaksi. Stakes. Tutkimuksia 77.
- Heikkinen, Eino. 1994. *Terveiden muutokset vanhetessa*. Teoksessa: Rautoja, Sirkka (toim.) *Ikääntymisen ja työ*. Helsinki: Työterveyslaitos ja WSOY. 102-108.
- Henwood, Karen L. 1993. *Women and Later Life: The Discursive Construction of Identities within Family Relationships*. *Journal of Aging Studies* 7 (3). 303-320.
- Heritage, John. 1996. *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. (Suom.) Arminen, Ilkka & Palokoski, Outi & Peräkylä, Anssi & Vehviläinen, Sanna & Veijola, Soile. Alkuteos *Garfinkel and Ethnometodology* (1984). Helsinki: Gaudeamus.

- Hoikkala, Tommi. 1987. *Jälkisanat. Puhuja, tilanne ja konteksti*. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.) *Kieli, kertomus ja kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. 174-183.
- Jacobs, Jerry. 1969. "Symbolic Bureaucracy": A Case study of Social Welfare Agency. *Social Forces* 47 (4).
- Jaffe, Dale J. & Miller, Eleanor M. 1994. *Problematizing meaning*. Teoksessa Gubrium, Jaber F & Sankar, Andrea (toim.) *Qualitative methods in aging research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub. 51-66.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 1993. *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Jokinen, Juhila & Pösö (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino. 17-47.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja. 1995. *Tulkitseva sosiaalityö*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 9- 31.
- Jokinen, Arja. 1995. *Neuvottelu asiakkaan identiteetistä*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 127-154.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. 1996. *Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol. 510.
- Eläkkeelle. Kansaneläkelaitos. Saatavilla WWW-muodossa:
<URL:<http://www.kela.fi/>>. Päivitetty 15.3.1999. [viitattu 18.11.1999].
- Koskinen, Simo. 1994a. *Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena*. Acta Universitatis Lapponiensis 3.
- Koskinen, Simo. 1994b. *Gerontologisen sosiaalityön erityispiirteet*. Vanhustyö (7-8). 4-6.
- Kvale, S. 1991. *Qualitative research and the postmodern wave*. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella 14.5. 1991 pidetty luento.
- Laukkanen, Pia. 1998. *Iäkkäiden henkilöiden selviytyminen päivittäisistä toiminnoista*. Studies in Sport, Physical education and Health 56.
- Latimer, Joanna. 1997. *Figuring identities: older people, medicine and time*. Teoksessa Jamieson, Anne & Harper, Sarah & Victor, Christina (toim.) *Critical approaches to ageing and later life*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, California: Sage Pub.
- Linell, Per & Fredin, Erik. 1995. *Negotiating terms in Social Welfare Office Talk*. Teoksessa Firth, Alan (toim.) *The Discourse of Negotiation*. Studies of Language in the Workplace. Oxford: Pergamon. 299-319.
- Luukka, Minna-Riitta. 1995. *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä Studies in Communication 4.
- Marshall, Mary. 1990. *Social Work with Old People*. Houdsmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan. 2. painos.
- Middleton, David & Buchanan, Kevin. 1993. *Is Reminiscence Working?: Accounting for the Therapeutic Benefits of Reminiscence Work with Older People*. *Journal of Aging Studies* 7 (3). 321-333.

- Metteri, Anna. 1993. *Terveysthuollon moniammatillinen työ ja vastuunotto*. Teoksessa Karvinen, Synnove (toim.) *Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993*. Helsinki: Sosiaalityöntekijöiden keskusliitto.
- Mäkelä, Klaus. 1987. *Rakenne, muuntelu, merkitys ja muutos*. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.) *Kieli, kertomus ja kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. 7-25.
- Mäntysaari, Mikko. 1991. *Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistossa*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51. Tampere: Vastapaino.
- Nieminen, Urpu. 1994. *Sosiaalityön ammatillinen haastattelu tuottaa tietoa ja on interventio itsessään*. *Sosiaaliturva* 82 (16). 11-13.
- Nikander, Pirjo. 1995a. *Ikä ja kielenkäyttö – tutkimus ikäidentiteettien neuvottelusta*. *Gerontologia* 9 (1). 16-27.
- Nikander, Pirjo. 1995b. *The Turn to the Text: The critical Potential of Discursive Social Psychology*. *Nordiske Udkast* (2). 5-15.
- Nikander, Pirjo. 1997. *Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa*. *Psykologia* 32. 404-414.
- Nikander, Pirjo. 1999. *Moral Accounting Work of Age in Interview Talk*. Esitetty Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella: *Studying Moral Orders in Contemporary Society* 23-25. 3. 1999. Julkaisematon esitelmä.
- Nuolijärvi, Pirkko. 1990a. *Valta ja huono-osaisuus kielentutkimuksen näkökulmasta*. Teoksessa Lehto, Juhani & Hänninen, Sakari (toim.) *Näkökulmia huono-osaisuuteen 1. Sosiaalihuollon julkaisuja 16/1990*. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisu. 53-75.
- Nuolijärvi, Pirkko. 1990b. *Keskustelututkimus*. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus. 114-141.
- Parker, Ian. 1992. *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Parker, Ian (toim.). 1998. *Social Constructionism, Discourse and Realism*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub.
- Peräkylä, Anssi. 1990. *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Vastapaino: Tampere.
- Peräkylä, Anssi. 1992. *Toiminta, rakenne ja intersubjektiveetti keskusteluanalyysissa*. *Sosiologia* 29 (4). 264-276.
- Peräkylä, Anssi. 1996. *Vuorovaikutus, valta ja instituutiot*. *Sosiologia* 33 (2). 89-102.
- Peräkylä, Anssi. 1997. *Institutionaalinen keskustelu*. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 177- 203.
- Peräkylä, Anssi. 1999. *Vuorovaikutustutkimuksen kaksi traditiota*. *Sosiologia* 36 (1). 41-48.
- Pohjola, Anneli. 1994. *Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselämä toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa*. Acta Universitatis Lapponiensis 5.
- Pohjola, Anneli. 1996. *Asiakas sosiaalityön määrittäjänä*. Teoksessa: Granfelt, Riitta, Jokiranta, Harri, Karvinen, Synnove, Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto. 2. painos. 55-95.
- Päiväsairaala-esite. Jyväskylän kaupunki, sosiaali- ja terveystalokeskus. Saatavilla WWW-muodossa:

<URL: <http://www.jkl.fi/sotepa/esitteet/paivasai.htm>>. [viitattu 18.11.1999].

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret .1987. *Discourse and Social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage Pub.

Potter, Jonathan. 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Costruction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub.

Rauhala, Lauri. 1983. *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Gaudeamus: Helsinki.

Riikonen, Eero. 1992. *Ammatti työn ongelmakäsitykset ja haastattelukäytännöt. Ongelmakielestä kompetenssikielen*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 32. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Ronkainen, Suvi. 1989. *Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet*. Sosiaalipolitiikka 1989. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 14. 65-77.

Rostila, Ilmari. 1993. *Sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän ja asiakkaan identiteetit kohtaamisen alussa*. Janus 1 (4). 31-48.

Rostila, Ilmari. 1990. *Tunnettyä sosiaalitoimistossa*. Sosiologia 27 (4). 257-266.

Rostila, Ilmari. 1997. *Keskustelua sosiaalihuokulla*. Acta Universitatis Tamperensis 547.

Ruusuvuori, Johanna. 1998. *Looking Means Listening: Coordinating Displays of Engagement in Doctor-Patient Interaction*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Julkaisematon käsikirjoitus.

Saarenheimo, Marja. 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Vastapaino: Tampere.

Shotter, John. 1986. *Speaking practically: Whorf, the formative function of communication, and knowing of the third kind*. Teoksessa R.L. Rosnow & M. Georgougi (toim.): *Contextualism and understanding in behavioral science*. New York: Praeger.

Shotter, John. 1990. *Getting in touch: The metamethodology of a postmodern science of mental life*. The Humanistic Psychologist 18 (1). 7-22.

Shotter, John. 1993. *Conversational realities. Constructing Life through Language*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub.

Silverman, David. 1993. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. 4. painos. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub.

Strauss, Anselm. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge.

Stubbs, Michael. 1983. *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. 3. painos. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

Suoninen, Eero. 1997. *Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen otteen kehittelyä*. Acta Universitatis Tamperensis 580.

Syrjälä, Leena & Numminen, Merja. 1988. *Tapaustutkimus kasvatustieteessä*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51.

Taylor, Bryan C. 1992. *Elderly Identity in Conversation. Producing Frailty*. Communication Research 19 (4). 493-515.

Taylor, Bryan C. 1994. *Frailty, Language, and the Elderly Identity: Interpretive and Critical Perspectives on the Aging Subject*. Teoksessa: Hummert, Mary Lee, Wiemann, John & Nusbaum, Jon F (toim.) *Interpersonal communication in older adulthood: Interdisciplinary theory and research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Pub. 185-205.

Vanhemman ihmisen palveluopas. 1999. Jyväskylän kaupunki, sosiaali- ja terveystieteiden keskus. Saatavilla WWW-muodossa:
<URL: <http://www.jkl.fi/sotepa/esitteet/vanhem.htm>>. [viitattu 18.11.1999].

Vanhusbarometri 1998. 1999. STAKES, sosiaalitutkimusyksikkö.
Vanhusten palvelukodit -esite. Jyväskylän kaupunki, sosiaali- ja terveystieteiden keskus. Saatavilla WWW-muodossa:
<URL: <http://www.jkl.fi/sotepa/esitteet/vanhpalv.htm>>. [viitattu 18.11.1999].

Verbrugge, Lois M. & Jette, Alan M. 1994. *The Disablement Process*. *Social Science and Medicine* 38 (1). 1-14.

Virtanen, Petri. 1992. *Kurkistelua onnellisuusmuurin taakse. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden elämäntavasta ja luokkapositioista*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Wahlström, Jarl. 1992. *Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. Diskursssianalyttinen tutkimus*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 94.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan. 1992. *Mapping the language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Cornwall: Harvester Wheatsheaf.

Wetherell, Margaret. 1998. *Positioning and interpretative repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue*. *Discourse & Society* 9 (3). 387-412.

Yläne-McEwen, Virpi. 1999. 'Young at heart': *discourses of age identity in travel agency interaction*. *Ageing and Society* 19 (4). 417-440.

Öberg, Peter & Ruth, Jan-Erik. 1994. *Hyvä vanhuus - kaikesta huolimatta*. Teoksessa Jan-Erik Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Gaudeamus. 45-63.

SITOUMUS

Suorittaessani / suorittaessamme tutkimusta / selvitystä

oppilaitos Jyväskylän yliopisto

oppiaine Yhteiskuntapolitiikka, sosiaaligerontologian

Koulutusohjelma tutkimuksen ohjaaja Jyrki Jyrkämä

tutkimuksen / selvityksen nimi IAN JA SUKUPOLVEN VÄLITTY-
HINEN SOSIAALIBONTEINAN JA IKÄÄNTYNEEN ASUKKAITEN
VÄLISESTÄ Keskustelusta

tutkimuksen kohderyhmä ja tutkimuspaikka Vanhusten
palvelukodit ja terveyskeskussairaala

sitoudun siihen, että en käytä sen yhteydessä Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystoimelta saamiani tietoja muuhun tarkoitukseen kuin tutkimuksen / selvityksen tekemiseen eikä anna salassapidettäviä tietoja muille henkilöille.

Tutkimuksen / selvityksen tekijä / tekijät

Anu Leinonen

nimi

nimi

Opiskelija

ammatti

ammatti

TNT 9 E/404

osoite

osoite

40740 JKL

050-3062137 607720

puh.

puh.

9.12.1998 Anu Leinonen

allekirjoitus

allekirjoitus

Todistavat:

Jyrki Jyrkämä
nimi JYRKI JYRKÄMÄ
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
HAB H. 132

osoite

PL 35
40351 JYVÄSKYLÄ
014-602093

Maija Kuronen
nimi MARJO KURONEN
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
osoite YHTIET. JA FIL. LTS
PL 35, 40351 JYVÄSKYLÄ
014-603116

Jyväskylässä 11/12 1998

Hyväksynyt Erkki Leinonen

LIITE 2

Ryhmäkeskustelu 26.3.1999
Keljon vanhainkoti

KESKUSTELUTILANTEIDEN "ILMAPIIRIT" KARKEASTI

- 1) **Terapeuttisemmat ja keskustelullisemmat.** Psykososiaalinen sosiaalityö.
- 2) **Etuuskäsittely.** Palveluiden ja informaation jako.

LÖYTÄMÄNI "PUHEMAAILMAT" ja niissä neuvoteltavat "IÄT" asiakkaalle.

- 1) **Perhevastuu.** Keskustelutilanteet ovat myös perhevastuusuhteiden määrittelyä. Kyse on siitä, millaisen aseman asiakkaan lapset tilanteissa saavat, kun on puhe asiakkaan hyvinvoinnista ja arkielämän sujumisesta. -> **perhehoivaikä**
- 2) **Vanhuspalvelu- ja etuuskelpoisuus.** Keskustelutilanteissa käydään neuvotteluja asiakkaan mahdollisuudesta tai halukkuudesta päästä tai joutua vanhainkotiin, palvelukotiin, hoitotuen, taksikortin tai muun vanhuksille suunnatun palvelun tai etuuden piiriin. -> **palveluikä, etuusikä**
- 3) **Terveys.** Tilanteissa keskustellaan paljon asiakkaan fyysisestä terveydentilasta, sairaalaympäristössähän ollaan. Kuitenkaan tilanteisiin ei olla tultu keskustelemaan nimenomaan terveydestä vaan sosiaalityön piiriin kuuluvista asioista. -> **terveysikä**
- 4) **Menneisyys.** Asiakkaiden puheissa on aika paljon spontaania tarinaa omasta elämästä, lapsuudesta ja menneisiin aikoihin liittyvistä tapahtumista. Asiakkaat puhuvat aikakausista, joita sosiaalityöntekijä ei ole elänyt. -> **elämäkertäikä**